Mihail Halici

(Contribuţie la istoria culturală românească din sec. XVII)

Viaţa lui Mihail Halici

Despre Mihail Halici[1] se ştia până acum numai că era din Caransebeş şi că în 1674 a publicat în Basel o odă românească în distihuri (hexametre şi pentametre) în cinstea prietenului său Francisc Páriz Pápai, care tocmai îşi trecuse doctoratul. Acum avem însă o seamă de date foarte preţioase din care i se poate reconstrui o mare parte din biografie.

Pe scoarţele şi foile unui exemplar din *Csecsemő Keresztyén* de Kereszturi Pál, tipărit în Bălgrad (Alba-Iulia) în anul 1638[2], astăzi în posesiunea Colegiului Kún din Orăştie, şi pe foile de hârtie legate împreună cu acesta, s'au păstrat o seamă de note scrise ungureşte de tatăl lui Halici, altele scrise latineşte şi ungureşte de însuşi poetul nostru, care ne lămuresc destul de bine în această privinţă[3]. Ni s'au mai păstrat două fragmente de psalmi

[1] Insuşi Halici îşi scrie numele în trei feluri: *Halits*, *Halitz* şi *Halicz*. Se mai găseşte scris de alţii şi *Halics*.

[2] Cartea are întocmai filigrana din *Cea mai veche carte Rákóczyană* (a. 1639 s. 1640), care cuprinde între altele cel dintâiu Paraclis, Gromovnic şi Trepetnic tipărit româneşte: marca Ardealului împreunată cu cea a familiei Rákóczy, dedesubt cu iniţialele **G** şi **R**, care se găseşte şi în *Praeconium evangelicum* de Ştefan Katona, al cărui volum I s'a tipărit în acelaşi loc şi tot în anul 1638, iar al doilea în 1640 (v. *Anuarul Inst. de Istorie naţională* — Cluj, I (1921—22), p. 168 şi Tabela IV. După „Dedicatio", pe pp. 1—97 ale acestei cărţi urmează *Az keresztyeni vallasról való catechismus, maid szinten az Heidelbergai Catechismusnak rendi szerent.* Acesta pare să fi fost originalul care s'a avut în vedere pentru *Catehismul* românesc de la 1640. Sigur nu putem afirmà acest lucru din pricina că din ediţia I a acestuia nu se mai găseşte nici un exemplar, iar în a doua s'au făcut numeroase schimbări. Totuşi şi între aceasta din urmă şi textul unguresc de la 1638 găsim numeroase potriviri.

[3] Am primit-o pentru a o cercetà mulţămità binevoitoarei intervenţii a d-lui coleg G. Kristóf.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

româneşti, precum şi poeziile latineşti şi ungureşti ale lui Halici din timpul când studià la liceul reformat din Sibiu (inclusiv 1664).

Pe bunicul poetului îl chemà Ioan Halici[1] şi a murit în 12 Martie 1626. Pe bunică-sa, moartă în 3 August 1642, o chemà Ana Kusztras. Halici a trebuit să mai aibă un unchiu sau o rudenie apropiată după care şi-a primit tatăl său numele de Mihail, căci la 1614 găsim pe un „Halicz Mihály" jurat în sfatul oraşului Caransebeş[2]. Acest Mihail Halicz aveà atunci o grădină în apropierea apei numite *Potoc*.

Mihail Halici, tatăl poetului, s'a născut pe la 1615. A făcut, cât se vede, serioase studii de teologie. S'a logodit în 19 Noemvrie 1642. In 10 Ianuarie 1643 şi-a adus nevasta acasă. In 19 Octomvrie 1643 i s'a născut un fiu, poetul nostru pe care l-a botezat Mihail. La 1651 Mihail Halici, tatăl, erà jurat în senatul Caransebeşului[3].

Din o notă latinească, lipită ulterior de fiul său, constatăm că în 17 Septemvrie 1658 Caransebeşul, „patria" acestuia, a fost tradat păgânilor („Hristanis ablata, gentibus oblata"). Intr'a 'evăr Acaţiu Barcsai, Banul de origine românească al Caransebeşului[4], încă din 12 Septemvrie a invitat Lugojul şi Caransebeşul să se predeà Turcilor, ca să nu fie prădate. In 13 Septemvrie Barcsai hotărî să primească voivodatul Ardealu'ui iar în 14 a aceleaşi luni fu căftănit de Marele Vizir ca Principe, primind între alte condiţii şi „cât mai curând să dea Turcilor Caransebeşul şi Lugojul ce sânt pe apa Temeşului", oraşe rămase în stăpânirea Turcilor până în 4 August 1688[5]. Data indicată de Halici deci se potriveşte cu ce ştim din istorie. Două note, una ungurească a lui Halici tatăl, alta latinească a fiului său, ne arată că puţin după aceasta, în 22 Aprilie 1659, a murit în Haţeg „sărmana" Ana Magiar, „provida atque religiosa parens", după o boală care

[1] Cum îmi comunică D-l coleg Th. Capidan, numele *Halici* se găseşte şi la Aromâni, indicând familii care au trecut odinioară prin Galiţia.

[2] Fr. Pesti, *A szörényi bánság és szörény vármegye története*, vol. II, Budapest, 1878, pag. 263.

[3] Fr. Pesti, *o. c.*, p. 246.

[4] „Insuşi Barciai încă erà viţă de Român, precum mi-au mărturisit şi arătat prealuminatul Paul Barciai în anul 1791", G. Şincai, *Hronica Românilor*, Iaşi, 1853, t. 3, p. 88.

[5] Pesti, *o. c.*, p. 171—172, 181 şi 183; Şincai, *o. c.*, t III, p. 74.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

a ţinut 3 săptămâni, în vârstă de 33 ani. A fost înmormântată în cimitirul reformaţilor.

Halici senior s'a îmbolnăvit în 7 şi a murit în 22 Martie 1671, în „Dominica Palmarum", în vârstă de 56 ani, şi a fost înmormântat în 24 din aceeaşi lună în cimitirul „Varczagás" (< germ. *Schwarze-Gasse*) din Aiud.

Fireşte, în copilărie locul unde a petrecut poetul Halici a trebuit să fie acela unde trăiau părinţii săi. Acolo şi-a început şi instrucţia. Tatăl său ne spune că însuşi el a început să-l înveţe alfabetul în 19 Noemvrie 1650. In 1651, în „Dominica quasimodo geniti" a început să meargă la şcoală, „fungente officio Halits Mih." din Caransebeş.

Din 1661 până în 1664 îl găsim la liceul reformat din Sibiiu. Născut cu o zi înainte de a se naşte şi cu 3 zile înainte de a se boteză poetul sas Valentin Franck von Frankenstein, care în 7 Decemvrie 1663 îşi ţinù „disputaţia" de absolvire (Abgangsdisputation) cu titlul *Decas Quaestionum Philosophicarum illustrium* etc. (Cibinii apud Abrahamum Kertesz Szenciensem)[1], pare să fi fost, dacă nu coleg, cel mult cu o clasă mai jos decât acesta. In adevăr pe Halici îl găsim în Sibiiu nu numai în Iulie 1663, ci chiar şi în ziua penultimă a lui Iunie 1664 când scrie un *Genethliacum aniversario Festo Natalitio Dni Petri Melas, literarum pietatis et humanitatis in celeberrima Schola Cibiniensi studioso, commilitoni mihi dilectissimo*" (p. 289—293). Dar în 14 Februarie 1664 erà în Sibiiu şi Franck însuşi, căruia-i dedică, în această zi a Sfântului Valentin, un *Carmen* γενεθλιακόν Abià în 28 Iunie 1665 îi găsim pe amândoi aceştia îmmatriculându-se la universitatea Altdorf de lângă Nürnberg[2].

In toamna anului 1664 Halici trecù la liceul academic reformat din Aiud, aşa numitul „Collegium Bethlenianum Alba-Enyedense", pe care în 1662 îl restabilise Mihail Apaffy I, mutându-l din Alba-Iulia unde fusese distrus de Turci în 1658. Colegul şi prietenul său Francisc Páriz Pápai notează la 1664 în ziarul său: „Mense octobri adscitus sum civibus scholae rhetoricae, eodem

[1] Cf. Dr. Egon Hajek, *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein*, Sibiiu, 1923, pp. 12—13 şi 16.

[2] Petru Melas a ajuns în 1672 lector în Sibiiu, apoi din 1679 predicator. Poetul Valentin Franck a ocupat deosebite posturi administrative: părcălab al Turnului-Roşu în 1679, notar provincial în 1681, judeţ şi comite al Saşilor de la 14 Februarie 1686, a murit în 27 Septemvrie 1697, cf. Hajek, *o. c.*, p. 18, 28, 30 şi 35.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

praeceptore felix, commilitones praecipui Mihael Halicz de Karansebes nobilis etc. supra dicti“ [1]. După un an [2] petrecut în Colegiul reformat din Aiud, unde a putut să se distingă ca elev mai în vârstă, absolvent al unei şcoli bine conduse, se pare că a fost recomandat şi a trecut ca rector al şcolii reformate din Orăştie.

Intr'adevăr o notă din 1815 a istoricului Kerekes Ábel, notă care se găseşte pe scoarţa exemplarului din *Csecsemő Keresztyén* amintit mai sus, ne indică că, ar fi avut această funcţiune în Orăştie, fără a precizà însă timpul când a putut s'o aibă. Nota spune următoarele: „Acest Mihail Halits a fost rectorul şcoalei reformate din Orăştie; şi a lăsat moştenire şcolii o frumoasă sumă; dar care, dându-se împrumut armatei imperiale în vremea Curuţilor s'a pierdut pentru totdeauna“ [3].

---

[1] *Pápai Páriz Ferencz Naplója 1649—1691*, în *Irodalomtörténeti Közlemények*, a. II, Budapest 1892 (pp. 388—398, 499—515), p. 390, „Anno 1664“.

[2] Numele lui „Halyicz“ se găseşte o singură dată, deci numai în acest an, în tabloul elevilor colegiului reformat din Aiud dintre 1662—1827 (păstrat în original până la 1793 şi în transcriere statistică până în 1827) pe care l-a „subscris“ („subscribáltak“) fiecare cu mâna sa, îndatorindu-se în acest chip să respecte legile şcolii (cf. Varó Ferencz, *Bethlen Gábor Kollégiuma*, Aiud, 1903, p. 9 şi 11). In acest tablou, fireşte, se găsesc şi alte nume evident româneşti: *Bács, Bágya, Bália, Barcsai, Baricz, Bocz, Bogdan, Borza, Brencsán, Bugyul, Csuka, Dancs, Dancz, Doka, Ficsor, Furka, Gocz, Gracza, Gramma, Hank, Hercza, Hodor, Katrin, Kende, Kendi, Mara, Márk, Mihályi, Mihelyes, Nándra, Puy, Rácz, Rezván, Sinka, Sorbán, Vajda, Válya, Venter* etc. Pot să fie Secui, la origine Români maghiarizaţi: *Bojér, Brinyi, Mircze, Sánta, Vajna* etc. Pot să fie Români şi unii dintre cei numiţi după localităţile de unde erau: *Beszterczei, Bethleni, Karánsebesi, Nemegyei, Porcshalmi* etc. Din punct de vedere istoric literar românesc trebue să amintim că între aceste nume se găseşte şi *Agyagfalvi, Fogarasi* şi *Viski* (cf. Váró, *o. c.*, p. 9—14). Dar nu numai colegiul din Aiud, ci şi liceul calvin din Cluj era cercetat de mulţi români reformaţi în acest timp. In Anuarul pe 1906 al acestui din urmă liceu se publică o listă a elevilor care au urmat la această şcoală începând din 1668. Din această listă au fost extrase numele româneşti de G. Alexici, *Date pentru biografia unor scriitori Români calvini*, în *Revista Teologică*, a. X, Sibiu, 1916, Nr. 4—6, pp. 76—78. Tot în acest articol, pp. 78—80, se mai dă o listă de nume de preoţi români calvini extrasă din Samuil Borovszky, *Tiszántúli ev. ref. papok* (Registrul preoţilor calvini de dincolo de Tisa) *1597—1579*, Budapest, 1898, şi din Arhiva Telekyană din Târgul-Mureşului.

[3] *N. B.* Ez a Halits Mihály vólt a Szászvárosi Ref. Oskola Rectora; és szép summát is testált volt az oskolának; de a melly a kurutz-világkor a Császári Armada számára kölcsönbe adódván, örökre odaveszett. *Olim et hoc neminisse juvabit.* 1815. K. Á.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Căutând lămuriri şi mai departe în această chestiune am mai putut găsi următoarele lucruri vrednice de menţionat.

Şcoala din Orăştie, ca şi celelalte din acest timp, înainte de domnia lui G. Rákóczy II, n'aveà decât 3 clase. In cea dintâiu, numită alphabetaria, se învăţà scrisul şi cetitul. Incepând cu clasa a doua se învăţà sistematic limba latină şi elină, la care s'a adaus apoi şi cea evreească. Afară de acestea se va fi învăţat şi puţină matematică, cât cereau nevoile zilei, precum şi catehismul. Pe timpul lui G. Rákóczy II numărul claselor s'a urcat la 6 (în alte locuri chiar la 8). Deodată cu această schimbare a început să se dea importanţă mai mare deosebitelor discipline (logică, psihologie, metafizică, istorie, retorică, algebră şi geometrie). Studiul principal însă a rămas tot limba latină. Rolul limbii greceşti s'a redus, limba evreească s'a omis cu totul, iar cea germană nici n'au încercat s'o înveţe în Orăştie [1].

Corpul profesoral al Colegiului reformat din Orăştie a fost alcătuit la început din cei doi preoţi ai parohiei reformate [2].

Mai târziu, când şcoala s'a desvoltat şi elevii s'au înmulţit, mai ales pentru asigurarea disciplinii, biserica s'a văzut nevoită să se îngrijească de câte o putere didactică mai distinsă, pe care să o pună în fruntea şcolii. Astfel a întemeiat postul de rector. Persoana care ocupà acest post erà cerută totdeauna de la Colegiul Bethlen din Aiud, care erà cel mai apropiat şi mai important oraş reformat din Ardeal [3].

Se cunoaşte lista rectorilor din Orăştie începând cu anul 1669. De la 1669—1740 ea a fost copiată, probabil de pe un registru mai vechiu, de rectorul Ştefan Herepei. De la această dată înainte fiecare rector şi-a scris singur numele când şi-a ocupat funcţiunea. Numele lui Mihail Halici însă nu se găseşte în această listă. Cu toate acestea se ştie sigur că el a fost ales rector al şcolii din Orăştie [4]. Lucrul nu e de mirat când ştim că încă din toamna anului 1664 Halici se găseà în Aiud, de unde se făceau recomandările pentru această funcţie.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Cf. D. Dosa, *A szászvárosi ev. ref. Kún-Kollégium története*, Orăştie, 1897, pp. 9—10.

[2] D. Dosa, *l. c.*, p. 10.

[3] Id., ibid., pp. 10—12.

[4] Id., ibid., pp. 12—13.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Asupra timpului când a putut să ocupe Halici funcţia de rector al şcolii din Orăştie ne putem informă în parte din lucrarea manuscrisă a directorului Gheorghe Szabó, *Schiţa istoriei liceului reformat din Orăştie*, care se păstrează în arhiva Colegiului reformat Kún din Orăştie şi din care Dl Dr. Francisc Görög a binevoit să-mi facă extrasul din notă pe care-l dau aici în traducere românească:

„In 1674 Mihail Halics de Caransebeş, refugiindu-se în Sibiiu şi, ca un dornic de ştiinţă, pregătindu-se să meargă la o universitate streină[1], în cazul că i s'ar întâmplă acolo moartea, şi-a lăsat o parte din avere particulei din Orăştie; din aceasta s'au adunat 1712 fl. 40 dr. şi, afară de aceştia, 17 mărci şi 5 peseta argint; testamentul se găseşte şi astăzi în arhiva şcoalei. Că a murit în streinătate ori s'a întors acasă, şi dacă s'a întors, ce s'a ales din el, nu se poate şti; testamentul şi catastihul lucrurilor lui au fost depuse la magistratul din Sibiiu, iar averea mobilă i-a fost tot în Sibiiu la 4 cetăţeni. Testamentul i l-a deschis magistratul din Sibiiu la cererea lui Mihail Vásárhelyi, prim-preotul Orăştiei. In 1763 prim-curatorul, contele Grigore Bethlen, curatorul Ştefan Kún şi prim-preotul Andrei Vásárhelyi, făcând raport despre studiile învăţate în şcoală, scriu şi roagă guvernul să mijlocească ca erariul regesc să restitue banii luaţi de generalul imperial Rabutin[1]. In tabloul fondurilor şcolii, pe care l-a înaintat biserica în 1784 şi 1801 Consiliului suprem bisericesc, se găsesc următoarele: „rectorul de odinioară al şcolii Mihail Halitz de Caransebeş a lăsat 1712 fl. 40 dr. 17 mărci şi 5 peseta argint, dar interesele acestei sume au rămas de la început în restanţă. Aşa trebue să fie că banii au rămas în Sibiiu în oarecare mână oficială". Tabloul oficial spune mai departe: „In vremea curuţilor comandantul imperial Rabutin având trebuinţă de bani, a luat-o ca soldă pentru lobonţii săi". După pacea de la Satu-mare, tot după acest tablou, a ordonanţat-o de două ori atât împăratul Carol VI pe la 1730, cât şi Maria Terezia, dar zeloşii vistiernici catolici totdeauna au împiedecat replătirea până

[1] Un caz analog este acel al lui Ştefan Herepei care figurează ca rector la şcoala din Orăştie în 1740, pleacă apoi în Belgia şi se întoarce pentru a-şi reocupă funcţia din 1744—1749, cf. D. Dosa, *o. c.*, p. 14.

[1] Evident acest lucru s'a putut întâmplă numai după 1703; cf. G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiiu, 1889, § 52, pp. 238—262.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

în ziua de astăzi. Această sumă s'a putut sau s'ar fi putut întrebuinţà pe seama alumnilor. Mihail Halici mai dispune în testamentul său că această avere în argint şi bani să rămână în suma ei originală, pe aceea să nu o cheltuiască, ci ori să o dea pentru camătă în loc bun şi bine, cum a dat bani în camătă pentru alumnii din Aiud cinstitul domn Ioan Bethlen, ori mai bine să se cumpere o moşie, o moară care face atâta. Covoarele din ladă le lasă şcoalei pentru ornamentare la solemnităţi, iar păharele de argint pentru trebuinţele conviviilor (ospeţelor, meselor) solemne ale şcolii". — Din acest tablou din 1801 este evident că Mihail Halisz (*sic* = „Halicz") a fost rectorul particulei din Orăştie şi, numele său neîntâlnindu-se în matricola care cuprinde în serie continuativă numele rectorilor de la 1669, a fost rector în timpul când biserica susţineà şcoala fără dijma din Sebeşel" [1].

[1] „1674-ben káránsebesi Halics Mihály Szebenbe menekülvén és mint tanulni kivánó külföldi egyetemre készülvén, ottan leendő halála esetére vagyona egy részét a szászvárosi pártikulának hagyta; ebből begyült 1712 frt. 40 dr és ezen felül 17 márk és 5 piseta ezüst; a végrendelet ma is megvan az oskola levéltárában. Külföldön halt-e meg vagy haza jött, s ha haza jött, mi lett belőle, nem tudhatni, végrendelete és holmijének jegyzéke a szebeni tanácsnál volt letéve, valamint minden ingóságai is Szebenben 4 polgárnál voltak. Végrendeletét csak 1712-ben bontotta fel a szebeni tanács szászvárosi első pap, Vásárhelyi Mihály kérésére. 1763-ban felirnak gr. Bethlen Gergely főgondnok, Kun István curator, Vásárhelyi András első pap a kormányszékhez, s megírván, mit tanitnak az oskolában kérik a kormányszéket, eszközölje ki, hogy a Rabutin elvette pénzt a kir. kincstár adja vissza. Az 1784-iki és 1801-iki kimutatásban, melyeket az oskola alapjairól az egyházi főtanácshoz küldött fel az egyház, e van: „Az oskola egykori rectora, káránsebesi Halitz Mihály hagyott 1712 frt 40 drt és 17 márka 5 piseta ezüstöt, de ennek kamatja elejétől fogva restantiában maradott". Ugy kell lenni tehát, hogy e pénz Szebenben maradott valami hivatalos kéznél. Tovább igy szól a kimutatás: „A kurucz világkor Rabutin csász. vezér pénzben megszorulván laboncai soldjába elvette". A szatmári béke után ugyanezen kimutatás jegyzetei szerint mind VI-ik Károly császár 1730 körül, mind Mária Theresia két izben utalványoztak, de a buzgó cath. kincstárnokok a visszafizetést mindég meggátolták mai napiglan. Ezen összeg alumnosok számára fordítható volt vagy lett volna. Meghagyja Halics Mihály végrendeletében, hogy ezen ezüst és pénzbeli bonumok első summajokban megmaradjanak, azt el ne költsék, hanem vagy interesre adattassanak ki jó helyre eső erős módjával, mint tekintetes Bethlen János úr az enyedi alumnusi számára pénzt adott ki interesre, vagy inkább valami annyira való jószág, malom vétessék. A ládában levő szőnyegeket a scholának solemnitási ornamentumára, az ezüst poharakat pedig a scholának conviviumbeli solemnitási szükségeire. Ezen 1801-iki ki-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Părerea că Halici a trebuit să fie rector în Orăştie înainte de 1669 o admite şi D. Dósa, *o. c.*, p. 12. Totuşi e cu neputinţă să fi avut această funcţiune chiar înainte de 1663, cum se pare că susţine Szabó.

Dl Dr. Fr. Görög îmi mai comunică anume că dijma din Sebeşel, cum arată diploma originală care se păstrează în arhiva colegiului Kún, i-a fost dăruită „şcoalei ortodoxe din Orăştie“ („a szászvárosi orthodoxa scholának“) încă în anul 1663 de Mihail Apaffy I. Dar pe-atunci Mihail Halici, care, ce e drept aveà vârsta de 20 ani, ştim sigur că erà elev al şcoalei din Sibiiu. Deci el n'a putut să fie rector în Orăştie decât între 1665 şi 1669. In primăvara anului 1671 probabil se găseà în Aiud, unde muri tatăl său, pe care se pare că-l aduse la sine. Din Aiud scrise el la 1 Iunie 1674 şi oda pentru bunul său prieten Páriz Pápai, care se găseà în Basel.

Nu ştim ce funcţiune va fi avut aici acest „Nob[ilis] Romanus Civis, de Cáránsebes“, cum iscăleşte. Profesor pare să nu fi fost Halici în Aiud, şcoală cu înalte pretenţii, cu profesorì aduşi din streinătate ori cu studii făcute acolo, căci numele său lipseşte dintre acèle ale profesorilor de la şcoala reformată din acest oraş[1]. Dar nu este exclus să fi fost învăţător al şcolii.

Szabó ne spune că în 1674 Halici s'a refugiat în Sibiiu. Dar nu precizează pentru ce a fost nevoit să se refugieze aici. O pricină ar fi putut fi legăturile pe care le aveà el cu Saşii luterani. Testamentul său într'adevăr e datat din Sibiiu, ziua de 31 Octomvrie 1674, şi între legatari nu se găseşte nimeni din Aiud.

Testamentul lui Halici se găseşte în arhiva Colegiului reformat Kún din Orăştie la Nr. 1. — a. 1674 şi este deosebit de

---

mutatásból világos, hogy Halisz Mihály rectora volt a szászvárosi pártikulának, és azon anyakönyvben, mely 1669-től fogva a rectorokat folytonos renddel magában foglalja, az ő neve elé nem fordulván, ő azon időben volt rector, mikor még az egyház a sebeshelyi tized nélkül tartotta fenn az oskolát“. — In acest extras numele lui Halits e scris în 3 feluri pentru că aşà se găseşte şi în originalul lui Gh. Szabó. Cf. şi D. Dosa, *o. c.*, pp. 26—27, unde se reproduce întocmai aproape întreg textul citat aici.

[1] Cf. Carol P. Szathmáry, *A gyulafehérvári—Nagyenyedi Bethlen főtanoda története*, Nagy-Enyed, 1868.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07)

interesant nu numai pentru că ne lămureşte definitiv asupra originii sale româneşti prin numele rudeniilor pe care le aminteşte, ci şi pentru că ne lasă să privim în viaţa şi relaţiile lui personale, înşirând o seamă de prieteni dragi pe care nu-i uită, ci le lasă deosebite obiecte ca amintire. In special nu trebue să ne scape din vedere că nici aici nu uită Halici de prietenul său Valentin Franck v. Franckenstein, fiului şi fetiţei căruia îi lasă o întreagă serie de lucruri. Pentru interesul pe care-l are îl reproducem ca anexă.

Testamentul ne spune că a fost scris cu prilejul plecării lui Halici în „Ţările-de-sus". S'a întors Halici din această călătorie de studii, ori nu? Iată ce ne mai rămâne de lămurit, căci anul şi locul morţii sale nu-l ştim.

Spre sfârşitul testamentului găsim următorul pasaj care poate să fie luat în considerare în privinţa acestei chestiuni.

„Acest testament care se rapoartă la toate bunurile mele, după ce mi se va fi dovedit în tot chipul moartea întâmplată cu prilejul umblării mele prin ţări streine, să-l poată cere şi luà de la casa numitului sfat din Sibiiu, în rândul întâiu cuvioşii preoţi ai Orăştiei, în rândul al doilea cinstitul sfat al Orăştiei. Dacă însă D-zeu m'ar aduce acasă în viaţă, nimeni să nu poată pretinde nimic din lucrurile şi bunurile amintite mai sus, nici un legatar al mieu să nu poată vorbì împotriva mea despre ele şi acest testament să fie zădărnicit".

Imprejurarea că testamentul a rămas neschimbat ar puteà fi potrivită ca dovadă că Halici în adevăr a murit în streinătate. Totuşi nu trebue să ne scape din vedere faptul că testamentul s'a deschis numai în 1712, deci tocmai după 38 ani de la plecarea lui Halici în „Ţările-de-sus". Ştiind apoi că în fiecare an numeroşi tineri ardeleni mergeau pentru studii în streinătate, ni se pare inexplicabil cum a putut rămâneà necunoscută moartea lui Halici aproape 40 de ani. Nu este exclusă deci cu totul posibilitatea că Halici, după întoarcerea din streinătate, fiind om fără familie, şi-a lăsat neschimbat testamentul, lipsindu-se de lucrurile şi banii la care renunţase în amintirea cinstei care i se dăduse în Orăştie. In acest caz el a putut să moară numai în preajma anului 1712.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Psalmii românești ai lui Mihail Halici tatăl.

Dar să ne întoarcem să cercetăm ce ne mai păstrează cartea în care ne-au rămas notele privitoare la viața lui Halici.

Pe cele dintâiu două foi albe, legate lângă ea, găsim niște începuturi de psaltire scrise românește cu ortografie ungurească. Scrisoarea e foarte îngrijită și pare a fi mai curând a lui Halici tatăl decât a poetului de mai târziu.

Ce-l va fi îndemnat pe bătrânul Halici să scrie acești psalmi în preajma anului 1640, tocmai în vremea când propaganda reformată era mai puternică ca ori când, ne vor explică poate însuși psalmii scriși de el. Iată-i:

[„S]zventu[1] David kray en | razmiricza sza, ponoβluieſte en | buſluiala sza, si assa dzicze en | plenβura a sza, buduſluia sza. | *Penekend Domne vei ameri mine,* | *penekend facza aſβkundes de mine* | *dore en veczia vei* | *dzutrui mine, doszedit* | *kapul mieu*“[2].

Evident, e vorba de un motto la o mică introducere care se pare că avea să urmeze pe o pagină și jumătate cât s'a lăsat gol.

Pe p. 207 s'a scris:

Psalmus 1. *Az ki nem iar &c* | *Kare nu emble'n szvatul* | *reylor: Si nu va sta pre* | *kale de pekat: En szkaunul* | *de bedzokure nu sede* | *cze en ledze Dom* | *nului se dezmiarde.*

Ulterior s'a adaus, mai mărunt și repetându-se șirul din urmă:

Cze en ledze Domnului sze dezmiarde | *aczasztai grisa dziva si nopte* | *Om ka czesztai ferikat adever.* |

---

[1] Inițiala **S**, lăsată pentru a fi desemnată ulterior, s'a uitat cu totul.

[2] Să se compare ps. XIII din Psaltirea lui Viski de la 1697:

„**Psalmus 13.** *Miglen felejtesz el Uram.*
Penekend mej ujta Domne?
Si nucz voj veni aminte?
Au penekend tu aszkundevi
Fatza a ta sze no poi previ?
Cum nuczi mile de mine

2. *Penekend mevoj szfetui?*
En szuflet si moj ameri
Tot enk'entinsz gendind si dziva
Kend allensigul lovimeva
Pen[e]kend pre kapum va fi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Acest psalm se aseamănă atât de mult cu cel dintâiu psalm din Psaltirea de la 1697 a lui Ioan Viski,[1] încât sântem îndemnaţi să presupunem că e vorba de copiarea aceleiaşi traduceri.

Se ştie că în 9 Decemvrie 1570 episcopul româno-calvin Pavel Tordasi dă de ştire preoţilor români că, mergând la soborul care aveà să se ţină în ziua Crăciunului Mic la Cluj „să-şi aducă şi bani de cheltuială ca să cumpere cărţi româneşti: Psaltirea, pe care s'o plătească cu 1 florin, altă carte, Liturghia, pe care s'o plătească cu 32 denari"[2]. Fără îndoială *Psaltirea* ar puteà fi şi aceea de la 1570 a lui Coresi, care a putut să tipărească şi un *Liturghier*, cum arată două fragmente din slavoslovie (doxologie), unul păstrat pe pp. 218—221 ale Codicelui Sturdzan[3], altul pe ff. 108—109 ale manuscrisului liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud[4].

Dar ea puteà să fie şi *Cartea de cântece* sau *psalmi* calvino-unitari, tradusă după ediţia I, apărută înainte de 1574 şi necunoscută astăzi, a *Cărţii de cântece* sau *psalmi* a lui Francisc David, care s'a întemeiat pe un *Graduale* tipărit în Oradea la 1566 şi mai ales pe *Cartea de cântece* a lui Grigorie Szegedi din 1569[5].

---

[1] **Psalmus I.** *Az ki nem jár hitlenek tanácsán.*

Kare nu emblen szfatul reilor
Si nu szta'n kalye peketosilor
En szkaunul de bedsukuros (sic) nu sede
Cse en ledse Domnuluj sze dezmyarde
Dzova si nopte acsasztaj grise
Dzeu kej fericat omul ka cseszta.

[2] N. Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihaiu Viteazul şi Mitropolia Ardealului* în *AAR.*, s. II. t. XXVII. ist., 29; *Doc. Hurmuzaki*, XV. 645—6; Bunea, *Vechile episcopii româneşti, Blaj*, 1902, p. 41.

[3] Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, v. II., pp. 213—220.

[4] Cf. *Dacoromania*, III, 473.

[5] Intr'adevăr dintre cele 10 cântece păstrate pe cele 4 foi (8 pagini), găsite în 1911 în scoarţele unei cărţi tipărite în Viena în 1514 şi legate în 1601, se află în *Cartea de cântece* din Oradea 6, la Szegedi 7, în ediţia de la 1607 a lui David 6 (două numai la cel de-al doilea, două numai la cel din urmă). Cum arată litera B aplicată ca *custos* pe pag. 1, cele 4 foi ce ne-au mai rămas par a fi coala a doua (aşa, cum a rămas, poate numai coală de probă, judecând din faptul că pagina din urmă s'a tipărit numai jumătate, iar cuvântul care indică începutul paginei următoare lipseşte), din un graduale românesc care, dacă s'a şi tipărit în întregime, a fost cea dintâiu carte românească tipărită cu litere latine şi ortografie săseasco-ungurească. Având în vedere că dintre cele 7 fragmente,

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Această carte, tradusă pe la 1570 şi tipărită în parte ori în întregime tot atunci, a fost adesea copiată cu 60—70 ani mai târziu de preoţii reformaţi care păstoreau printre Românii din Caransebeş, Lugoj şi împrejurime şi care se obişnuiseră cu ea, iar atunci le lipseà. E cunoscut că pe la 1640 în această regiune se cântau psalmii româneşte după o astfel de traducere mai veche. A şasea dintre condiţiile fixate în Septemvrie 1640 de Ştefan Katona Geleji lui Meletie (Milovitius) în cazul că ar fi fost numit Mitropolit în Bălgrad erà doar: „Cântările calvine, traduse în româneşte şi întrebuinţate de cei din Caransebeş şi Lugoj, să le tipărească şi să le vestească înainte şi după predică sau rugăciuni în toate adunările [1]". O copie de aceasta, întregită cu câteva cântece nouă, introduse la reformaţi după 1600, se păstrează în biblioteca colegiului reformat din Dobriţin, legată împreună cu un *Catechismus Religionis Christianae,* illetőleg *Catechismus azaz: a Keresztyeni Vallasnak és Hütnek ... summàja, avagy veleje.* Alba-Iuliae, illetőleg Fejirvaratt 1639, deci în împrejurări foarte asemănătoare cu acelea în care erà să se scrie a lui Halici.

---

care s'au mai găsit în scoarţele cărţii amintite, 6 au ieşit din tipografia din Cluj a lui G. Heltai, iar al şaptelea (8 foi, coala *K* din o carte nemţească tipărită cu litere gotice) pare a fi tot de acolo, este aproape sigur că şi *Cartea de cântece* sau *psalmi* româneşti a fost tipărită de Heltai. Şi literele seamănă cu acelea din o seamă dintre tipăriturile lui Heltai. Faptul că ele seamănă şi cu acèle ale lui Rudolf Hoffhalter, fiul lui Rafael Hoffhalter, care a avut tipografie în Alba-Iulia şi Oradea, nu este un motiv hotăritor ca să abandonăm Clujul ca loc al tipăririi cărţii de care vorbim. In Cluj doar s'a ţinut şi soborul în care erà să se distribue. Cf. Dr. Elie Dăianu în „Unirea" din Blaj, 1911, No. 30, pp. 287—289; Dr. Stripszky Hiador şi Dr. Alexics György-*Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban,* Budapest, 1911, mai ales p. 6, 114, 126 şi 129. Asupra lucrării din urmă cf. N. Drăganu în „Transilvania", 1912, pp. 273—277; Şt. Meteş în „Tribuna", 1911, No. 283; Dr. I. M[ateiu] în „Luceafărul", 1911, pp. 557—558; apoi *Magyar Könyvszemle,* 1911, No. 4 şi Z. Trócsányi în *Egyet. Phil. Közlöny,* 1912, No. 3.

[1] Vezi *Uj Magyar Muzeum,* I, Budapest, 1859, p. 216, Bunea, *o. c.,* 89; Şt. Meteş, *Istoria bisericii şi a vieţii religioase a Românilor din Ardeal şi Ungaria,* vol. I. până la 1700, Arad, 1918, p 151; *Pesty Fr., o. c.,* t. II, p 210; Andrei Ghidiu şi Iosif Bălan, *Monografia oraşului Caransebeş,* Caransebeş, 1909, p. 99—100. Şi *Legea şi Regulamentul şcolii ref. din Făgăraş* confirmă acest lucru. La p. II, 3 se spune: „Pe lângă acestea îi va învăţa să cânte româneşte după obiceiul bisericilor din Caransebeş şi Lugoj cu adaosul că acestea — cântările — trebue să le scrie cu litere româneşti." Tot aşà şi la p. II, 6; v. Lupaş, *Rev. gen. a înv.,* XII (1924), No. 7, p. 442.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Cel ce a făcut-o în curs de două luni şi 5 zile pe 64 foi (128 pp.), din care 2 foi (4 pp.) s'au pierdut, iscăleşte „*Anno 1642. die 9-bris In Hatszak Gregorius Sandor Agyagfalvinus* [1].

Dacă în centrul reformat al Haţegului s'a simţit trebuinţa unei cópii amplificate a psalmilor tipăriţi pe timpul păstoririi lui P. Tordasi, cartea aceasta puteà să fie tot atât de necesară şi în Caransebeş, care nu erà de loc mai puţin reformat decât Haţegul.

Oraşul Caransebeş încă din sec. XVI. erà doar un puternic centru reformat. „Propoveduitorul Evangheliei lu H[risto]s în oraşul Căvăran Şebeşului“ erà pe atunci Ştefan Herce (s. Herţe) ajutat de Zacanŭ Efrem, „dascalul de dăscălie a Şebeşului“, doi dintre traducătorii Paliiei tipărite în Orăştie la 1582 [2]. Pe la mijlocul secolului XVII înfloreau în Caransebeş şi Lugoj, cum am arătat mai sus, şcolile reformate sprijinite de Acaţiu Barcsay, Banul acestor oraşe [3]. „Pentru şcolile de religia creştină din Lugoj şi Caransebeş şi pentru întărirea în credinţă a tinerilor care învaţă în ele“ şi-a tradus Ştefan Fogarasi în 1648 *Catehismul* său, închinându-l Banului Acaţiu Barcsai, a cărui „părintească purtare de grijă faţă de actualele şcoli de religia creştină“ nădăjdueşte că-l va îndemnà „ca să traducă în limba românească Psalmii lui David, a căror traducere a început-o, dar din pricina altor ocupaţiuni a întrerupt-o, şi după aceea cu ajutorul lui Dumnezeu şi al Măriei Tale să-i poată scoate în viitor la lumina zilei în limba românească, ceea ce până acum n'a fost“ [4]. Evident, erà

[1] Sztripszky-Alexics, *o. c.*, pp. 174—187.

[2] Cf. Bianu-Hodoş *Bibl. rom. veche*, I 95 şi Mario Roques, *Palia d'Orăştie* (1581—1582), I, Paris, 1925, p. XVI şi 11. — Dl Roques (p. XVI), „judecând după nume“, crede că Ştefan Herce ar fi un „Sas maghiarizat (Herczegh)“ şi aminteşte că Picot, *Coup d'oeil . . .*, p. 41, n. 3, l-a identificat cu predicatorul Ştefan Herczegh, care, în 1604, a introdus reforma în Caşovia. Cred însă că mai curând trebue să ne gândim la forma *Herţea* (scrisă greşit cu ч în loc de ц) < *Herz*, căci numele *Herţa* s. *Hertze* l-am întâlnit în deosebite catastihuri din judeţul Sibiiului şi Hunedoarei.

[3] După modelul acestora a deschis Susana Lorántfi o şcoală reformată românească în Făgăraş. *Legea şi Regulamentul* acestei şcoli se pot ceti în rev. *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, Budapest, 1910, pp. 112—118; în traducere românească de I. Lupaş în *Revista gen. a înv.*, XII (1924), No. 7, pp. 440—446.

[4] Bianu-Hodoş, *o. c.*, p. 162.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

nevoie de o nouă traducere a tuturor psalmilor, care nu se cunoşteau decât în parte şi în cópii (Fogarasi nu mai cunoaşte originalul tipărit al cântărilor de pe timpul lui P. Tordasi!) şi care în bisericile calvineşti din secolul XVII nu se mai cântau ca în secolul XVI, ci trecuseră prin oarecare schimbări.

Dar traducerea veche existase. Vreo 35 dintre psalmii care se găsesc în cartea de cântece a lui Grigorie Szegedi şi cea a lui Fr. David şi care au trebuit să se găsească şi în cartea de cântece de pe timpul lui Pavel Tordasi (20 se găsesc şi la Agyagfalvi!) s'au copiat chiar şi în *Psaltirea* de la 1697 a lui Ioan Viski, care a completat şi tradus restul după acei ai lui Albert Szenci Molnár în Sântă-Măria-Orlea şi în Gioagiul-de-jos. Aceasta s'a găsit până dăunăzi în biblioteca liceului reformat din Cluj. Trimisă Academiei maghiare din Budapesta pare a nu se mai fi întors, căci, căutând s'o văd, nu i-au mai putut da de urmă. O copie (care însă nu redă grafia întru toate exact, deci poate fi utilizată numai pentru lexic şi sintaxă), făcută de Gr. Silaşi, există la liceul G. Coşbuc din Năsăud [1].

In acest chip se explică pentru ce psalmul I din cópia lui Halici se potriveşte cu al lui Viski, pe când fragmentul din psalmul XIII nu: unul are în vedere traducerea veche, cellalt a fost tradus de Viski din nou.

Pentru a se vedeà cât de fidel s'au făcut cópiile despre care am vorbit mai sus, dau alături variantele unui cântec din cele trei texte.

---

[1] Asupra acestei *Psaltiri*, cf. Gr. Silaşi, *Psaltirea calviniano-română versificată* în Transilvania, VIII—1875, Nrele 12, 13, 14 (pp. 141—143, 151—153, 160—163) şi Sztripszky—Alexics, *o.c.*, pp. 187—197. — Afară de *Psaltirea* lui Viski, în biblioteca acestui liceu se mai găseà, până în 1911 când s'a trimis Academiei maghiare din Budapesta, o carte de *Psalmi* şi *cântece bisericeşti*, scrisă şi aceasta cu litere latine şi cu ortografie ungurească (cvart, 422 feţe). N'are însemnat anul, nici nu i se ştie autorul. Manuscrisul nu pare a fi mai vechiu de veacul XVII, e unicul *Graduale* românesc cunoscut şi se deosebeşte de traducerile calvino-româneşti cunoscute (Fragmentul Todorescu, Viski, Agyagfalvi etc.) prin faptul că e scris pentru preot (predicator) ca să-l folosească în biserică, în vreme ce celelalte erau pe seama laicilor, cf G. Alexici, *Mat. de limbă din „Codicele de Petrova"* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, vol. XIII (1912), p. 278—9 şi *Insemnări dintr'o călătorie* în *Noua Revistă Română*, vol. XI (1912), No. 19, p. 203.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Cartea de cântece de pe la 1570:

Veddel Wristen rólunc, & c.

Ia de pre noy tu domne mania ta: Si czele grele pedepſe à tale: nu grebi pre noy tu ſene noy gczudetz: pren greſala noſtra.

Sze uey fy platnik dupe uina noſtre: numa (*sic*) remane nyme ennaynte ta: nuua ſufferi necze czaſte lume pedepſitura ta.

Kecze domne noy ka neſte uiermi: aſſa ne tare pedepſes[t] en [lu]me: kend noy kum tu uetz ſemte[m] ka o umbra: Si prah de pre pament.

Szpurkatunam en uina parincylor: en alam ieſte trupul ſuffletuluy: derept aczaya en neuoya noſtre: kaute de ſuſ domne.

Tote pedapſa tremete tu pre noy: Si grozauia morciei noſztre: Numay tu tinde ku mile ketre noy: ſzuente mana ta.

Kum szenu piara tokmala lu Christus: Si kinul luy noe ſze feloſzaszke: Si ſzene ſzpele peccatele noſztre: ku ſzuent ſzenczele luy.

Czaſzta fe tatel fiul ſi duhul ſzuent: domnezeu derept cze trey en obraſze: tu ieſt uoditor (*sic*) lumiei atote: penen ueczie.

Grigore Sándor de Agyagfalva (1642):

Ved el Ur Isten rollunk haragodot, & c.

Ia de pra noi Domne mennia ta. Si csele grele pedepsze a tale, nu grebi pra noi tu sze ne dsudecse. Prin gressale nosztra.

Sze vei fi platnic dupa vina nosztra nu va remine (*sic*, = „remânea") nime nainte ta, nu va szufferi nitse csaszta lume pedepsitura ta.

Ketse Domne noi ka pre neste vremi (*sic*, = „vermi"), asza ne tare pedepszest en lume. Kend noi cum tu vedz sz[em]tem ka o umbra, si prah di pre piment.

Szpurkatunam en vina parincilor en allan ieszte trupul szuffletului: dirept acsaia n nevoje nosztra. kaute de szusz Domne.

Tote pedapsza ai tremesz tu pra noy. Si grozavia morcziey nosztra. numai tu tinde ku mile ketre noi. szv[e]nte mene a ta.

Kum sze nu piare tokmala lu H[risz]tus. si kinul luj sze ne(m) feloszaszke. si sze ne szpele pekatele nostzra. ku szv[e]nt sindsele szeu.

Csaszta fa Tatal Fiul si Duhul szv[e]nt. Dumnedzev derept, Iszpesitor de vak, tu jest

Ioan Viski (1697):

Ved el Ur Isten rollunk haragodat.

Jæ depræ noj tu Domne mœnia ta, si csele grele pedæpsze á tale, nu grebi præ noi tu szæ nœ noj dsudecs præn græsale nosztre.

Sze wej fi platnik dupe wina nosztre nu va remene nime nainte ta, nu wa szuferi nicse'csaszta lume pædepszitura ta.

Kecse Domne noj ka præ niste wjermi assa ne tare pædepszest en lume, kæ noj kum tu wedz szemtem ka ó umbre, si prah de præ pement.

Szpurkatuna (*sic*) en wina pærinczilor, en allan jeszte trupul szufletuluj, derept acsaja en nevoja nosztre, kaute de szusz Domne.

Tote pedapsze ai trimesz tu præ noj, si grozaviæ morcziej á nosztre, numaj tu tinde ku mila ketre noj szwente mæna á ta.

Kum sze nu pjare tokmale lu Chr[isztu]s, si kinul luj noo sze næ foloszaszkæ, si sze næ szpelæ pekatele nostre ku szwent szendsele luj.

Csaszta fæ Tatel, Fiul si Duhul szwent, Dumnedzeu derept iszpeszitor de wak, tu jest roditor lumiej á tote, pæne en

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)

Activitatea de scriitor a lui Mihail Halici fiul.

Nu ştim pricina pentru care Halici senior nu şi-a terminat lucrarea, ci s'a oprit chiar la cele dintâiu rânduri.

Cu douăzeci de ani mai târziu fiul său, care pare a fi fost unul dintre cei mai de seamă elevi ai şcoalei evangelice din Sibiiu, a întrebuinţat foile rămase goale pentru a-şi scrie pe ele cele dintâiu încercări poetice. Ele sânt deosebit de interesante prin faptul că ne arată cum se făceà pregătirea literară a elevilor în această şcoală.

Şcoala săsească din Sibiiu îşi aveà începutul de prin secolul XV când funcţionase ca şcoală parohială în care se învăţà Quadriviumul obişnuit în acel timp. Matriculele şcolii încep cu anul 1510. Deodată cu trecerea Saşilor din Sibiiu la reformaţiune şcoala se schimbă din catolică în evangelică. Pe urma acestei schimbări ea începù să înflorească. Incă la 1545 se gândiră Sibienii la mărirea ei şi curând după aceasta începură să clădească o nouă şcoală. In 1547 se cereau pentru şcoală cinci profesori (un teolog, câte unul pentru limba evreească, grecească şi latină şi unul pentru dialectică şi retorică). In şcoală se învăţau deci studiile care se învăţau şi în „şcoala mică“ din Braşov, fără însă a o ajunge pe aceasta. Clasele se numiau după studii („Elementaria“, Grammatica“, „Syntaxis“, „Rhetorica“, „Poetica“ etc.).

O organizare mai temeinică a şcolii din Sibiiu se făcù însă numai între 1590—1598. Intemeindu-se o bibliotecă, se încercă prefacerea „gimnaziului“ într'un institut mai înalt. In 1598 se alcătuì un regulament de studii după care erau 6 profesori, afară de „rector“, doi „lectori“ şi doi „collaboratori“, precum şi un „cantor“. In „Elementaria“ instrucţia o făceau studenţii mai bătrâni. Temelia studiilor era teologia, împreună cu limbile vechi, istoria, matematica şi canto. In felul organizării se resimte influenţa „marei şcoli“ („grosse Schule“) a lui Honterus din Braşov, precum şi a şcolilor din Apus de la care au venit unii din profesori.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

După anii 1612 - 1614, care au fost neprielnici pentru instrucţie, urmă un oarecare timp de înflorire a şcolii, mai ales începând cu rectoratul lui Oltardus (1637).

In timpul când Halici trecù în Sibiiu, situaţia şcolii evangelice de acolo iarăşi nu erà favorabilă pentru studii. Anii 1659—1663 însemnează în desvoltarea ei o decadenţă evidentă,

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

pricinuită de tulburările interne, de asediarea Sibiiului din partea lui Rákoczi II, de hărţuelile externe şi epidemiile îndelungate care au despopulat-o. Totuşi instrucţia elevilor rămaşi pare să fi fost destul de îngrijită [1].

Dar „institutul şi-a revenit repede în timpul rectoratului vestitului Iacob Schnitzler (introdus sărbătoreşte în 14 Februarie 1663) care de dragul patriei sale a renunţat la profesoratul din Wittemberg“ [2]. Şcoala trebue să se fi bucurat de un nume deosebit de bun ca să înţelegem pentru ce reformatul Halici îşi duse fiul la şcoala luterană din Sibiiu, cu toate că se găseau şi şcoli calvino-ungureşti similare în o seamă de oraşe ardelene, iar una româno-maghiaro-calvină, ce e drept inferioară, chiar şi în Caransebeş.

Cultura dată elevilor în această şcoală erà cea obişnuită în vremea umanismului, cu o vădită dragoste pentru literatură şi artă. Se puneà deosebit temeiu pe poetică şi retorică. Versificarea se făceà, după obiceiu, în limba latină. Dar de la o vreme, limba naţională („Theutonica“) graţie reformaţiunii, începù să se afirme tot mai mult şi în această direcţie, nu numai pe teren bisericesc.

Poeziile lui Halici iunior ne arată că la poetică se făceau numeroase exerciţii în versuri. Subiectele erau fixate de profesor în proză, uneori numai în câteva cuvinte (o maximă), iar elevii le prelucrau acasă în versuri. Pentru poezia No. 73 a elevului nostru materia e fixată mai întâiu de profesor, apoi de către Iacob Gott, rectorul şcolii în 1662, şi, în sfârşit, de către Simon Hermann, al doilea „colaborator“ al ei.

Din punct de vedere metodic fiecare pagină e despărţită în două coloane. Pe cea dintâiu, după numărul roman respectiv, se scrie *Materia carminis*, iar pe a doua *Elaboratio eius* în latineşte. De la o vreme se adaug şi versurile naţionale: *Rythmi* sau *Versus Germanici* pentru Saşi şi *Hungarici* pentru Unguri şi Români. Acestea urmează de obiceiu pe amândouă coloanele după cele două variante latineşti.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De şi tendenţa spre o cultură umanistă a şcolii ar fi trebuit să le dea şi puţinilor Români care o vor fi cercetat putinţa

[1] Fr. Schuler v. Libloy, *Kurzer Ueberblick der Literaturgeschichte Siebenbürgens*, Sibiiu, 1857, pp. 16 şi 19; Fr. Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, Sibiiu, 1921, pp. 345—348, 373—4, 527—530.

[2] Hajek, *o. c.*, p. 16.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

de a se manifestà versificând în limba părintească, versificarea românească pare să nu fi fost îngăduită din motive politice şi religioase: luteranul trebuià să vorbească şi să scrie nemţeşte, iar calvinul ungureşte. După ieşirea din şcoală însă cătuşile oficiale nu mai legau pe foştii elevi ai ei. Intrând în viaţă şi îndeletnicindu-se cu poezia, unii dintre aceştia au încercat să scrie versuri şi în alte limbi decât cele admise în şcoală, aşa cum cereà curentul la modă. Au scris româneşte şi când în calitate de preoţi au trebuit să ia contact cu credincioşii care nu vorbeau decât româneşte şi pe care voiau să-i ademenească la noua credinţă ori să-i păstreze în ea. Roforma le cereà doar să i se dea poporului cuvintele scripturii pe înţelesul acestuia. Şi au început să i le dea româneşte cu gândul ca mai târziu să i le dea numai în limbile care erau să fie un fel de limbi canonizate ale bisericilor reformate din Ardeal şi Ungaria: germană pentru luterani şi maghiară pentru calvini.

Mai întâiu în 6 Martie 1661 „modulabatur Saxopoli" (pe pp. 211—214) de către „Michael Halicz Karansebesinus", care acum intrase în anul al optsprezecelea al vieţii, o *Poësis in laudem Lyceorum carmine comprehensa.*

După aceasta urmează (pe pp. 215—247 şi 258—271) nu mai puţin de 85 poezii prelucrate latineşte, iar numerele 38—83 şi ungureşte, subt titlul colectiv de *Materia carminum cum elaborationibus, vice praxeos Poëtica exhibita, designata ac elaborata, domestica in mensa.*

Subiectele prelucrate sânt foarte variate: patriotice (cu titlul colectiv *In Transilvaniam*[1]) desvoltări de maxime *(A teneris assuescere multum, Mors nemini parcit, Nam facile merguntur quorum virtutibus obstat res angusta domi*, ş. a.), epigrame, ode, *Ecloga IV. Vergilii Parodice translata in versum, Carmina Natalis diei ex Appendice Vergiliana* etc.

Lucrări deosebite de cele cu teme fixate în şcoală şi în urmare nenumerotate sânt:

Babeş-Bolyai Central University Library Cluj

Acrostichis super obitu P[etri] B[ayer] C[armen] (p. 248), *Materia Rhetorices (inter alias) 7 artes liberales concinnantes) celebrantis D. V. D. Gheorgii Husleri ut sit p. d. sponsae Annae*

[1] E o datorie să cânte necazurile patriei:

„Sit quem dulcescens illius egit amor.
Omnibus aut Dacos capiet formido sub horis".

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Lehnitzlerianae, ab ipso sponso p. t. Lectore primario Scholae Cibinianae, tradita (p. 248), *Carmina inenarrabilem eamque externam praecipue Domini Jesu Christi Passionem continentia* (pp. 249—252), *Carmina gloriosam Christi Resurrectionem celebrantia* (pp. 254—255), *Poëma de opulentissima Oeconomi, Filii Dei — Hominis ascensione* (pp. 255—257), *Praerogativa solennitatis prima Pentecostes N. Testamenti in Effusione Spiritus S. et eius fructu* (p. 257).

Pe p. 272 găsim următoarea încheiere care ne dă lămuriri asupra genezei şi conţinutului poeziilor de mai nainte:

Haec mea Musa domi vario sermone canebat
Multa gemens, patrios casus, sedesque relictas,
Principis Apafii primus dùm curreret annus
Exul et extorris tali gaudebat avena
Cibinii antiquo sub marmore. Prima dolentem
Dacia te flevit, mirata est ultima laudans.

Hîc terris proram adverti
Anno partûs Virginalis 62 supra
Millesimum sexcentesimum. Cibinii
Michael Halits de Caransebes.

Quod labor hic placeat justè, laus sit tibi Christe.
Te supplex oro venias ubicunque [1] *laboro*
Dextram scriptoris benedic Deus omnibus horis.

Poeziile care urmează de aici înainte sânt poezii ocazionale, deci creaţii independente şi, fireşte, mai mature şi alcătuite mai bine decât cele de mai nainte.

Titlurile lor sânt următoarele:

1º. **Echo.** *Scholastica apophoreta in gratiam meritissimi viri D. Danielis Fronii civis in Cibinio honestissimi, mercatoris aequissimi, amicis benignissimi, dilectissimi* (pp. 277—8).

2º. *Filialis strena in gratiam, inque decus circumspecti nec non prudentissimi viri D. Ioannis Keiseri, centum-viri dignissimi, honestissimis in Cibinio centum-viris ab ore; deque familia Gaertneriana optime merentis, audientis* (pp. 278—9).

3º. *Votifera turris Calendis Ianuarii* pentru Decanul Capitlului care, cum se vede din acrostih, era Petru Fabricius (p. 280).

4º. *Ad Andream Henning, centum-v. Cib.* (p. 281).

[1] Indreptat din *quocunque*.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

5⁰. *Ad. Joh. Cekelium Dec. Capituli Mediensis* (p. 281).

6⁰. *Natale onomastichoni decori bonae spei atque indolis pueri D. Ioannis Haasz . . . a condiscipulis concinnari curatum anno 1663. 8 Cal. Quintilis* (pp. 283—4).

7⁰. *Carmen γενεθλιακὸν quo Genialem generosi atque ac industrii adolescentis D. Valentini Franck, Sui, diem extollebat, anno supra sesquimillesimum centesimo sexagesimo quarto die 14. Febr.* (pp. 285—7).

8⁰. *Gratulatio natalis Rever. atque Clarissimo D. M. O. R. B. H. P. R.* (pp. 188—9).

9⁰. *Genethliacum aniversario festo natalitio Dni Petri Melas, literarum pietatis et humanitatis in celeberrima schola Cibiniensi studioso, commilitoni mihi dilectissimo dicatum*, (în ziua penultimă a lui Iunie) (pp. 289—293).

Analizând datele pe care le avem cu privire la familia lui Halici şi la legăturile pe care le aveà acesta în Sibiiu, ajungem la următoarele concluzii.

Cu toate că la origine eră românească, familia lui Halici se maghiarizase, cum au făcut, subt influenţa bisericii şi atotputerniciei guvernanţilor, toţi cei ce primiră învăţăturile lui Calvin în Ardeal: Români (Grigorie de Sângeorz, Pavel şi Mihail Tordasi, Ştefan Fogarasi ş. a.) şi Saşi (Gaşpar Heltai s. Helt, Fr. David ş. a.) de o potrivă. Tatăl său, deşi ştià latineşte, se adăpà în rândul întâiu la izvorul cărţilor calvine ungureşti, pe care şi le cumpărà şi le citeà alături de cele aduse din Apus. Tot ce înseamnă, scrie ungureşte. Numele bunicii lui Halici ar puteà fi interpretat poate şi ca o transcriere ungurească a unui românesc *Costruş*. Dar acel al mamei sale, Ana Magiar (=„Magyar"), deşi numele Magiar s. Maghiar se găseşte şi la Românii din ţinuturile mărginaşe [1], pare a fi mai curând unguresc [2]. Şi numele rudeniilor sale după mamă, cum apare din testamentul lui Halici, sânt ungureşti. Insuşi Halici, cât timp e la şcoala din Sibiu, nu scrie decât latineşte şi ungureşte, dovadă că ungureşte ştià mai bine decât nemţeşte şi că profesorii lui nu-l cosiderau de Sas sau German. Pentru ce nu va fi scris versuri româneşti în acest timp, am arătat mai sus. Dar deşi n'a scris versuri nemţeşti, lui Halici n'a

[1] Cum îmi atestă D-l. Th. Capidan, se găseşte şi la Aromâni.

[2] Unguresc este şi numele unchiului după mamă al lui H., pe care-l chiamă însă Nicolae Sebesi, nu Magyar, cum am aşteptà.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

putut să-i lipsească cultura germană[1]. Toate legăturile pe care le are el în Sibiiu adecă, după cât apare din titlurile poeziilor sale, pe care le-am reprodus mai sus, sânt numai cu Saşi. Iată numele celor cântaţi de el: Iacobus Gott, Petrus Bayer, Georgius Husler, Ana Lechnitzler, Daniel Fronius, Ioannes Keiser, Peter Fabricius, Andreas Henning, Ioannes Cekelius, Ioannes Haasz, Valentinus Franck şi Petrus Melas. Nu găsim nici barem un singur nume românesc ori unguresc. Şi de bună seamă aceşti Saşi, ca şi alţii cu care va fi avut Halici raporturi sociale, nu vor fi vorbit toţi şi totdeauna latineşte şi nu vor fi renunţat la limba proprie de dragul conversaţiei în limba pe care Halici o consideră de a sa.

Că Halici se consideră strein de naţiunea săsească se poate afirmă şi având în vedere o seamă de versuri din oda dedicată lui Franck v. Franckenstein. Acestuia îi aduce aminte că este „sapientis Psaltae" şi „Germanae conditionis opus", „gentis gloria digna tuae". „Germana conditio" şi „gens" este deci a lui Franck („tua"), nu a lui Halici („mea") sau şi a lui Halici („nostra").

El erà conştient de originea sa nobilă românească şi în oda de la 1674 se numeşte „Nob[ilis] Romanus Civis, de Cáránsebes" şi „Romanus Apollo." Nu este de mirat deci că, ieşind din şcoală, ori chiar şi în anii de studii, a început să scrie şi versuri româneşti.

Mihail Halici şi Valent. Franck v. Franckenstein

Dar pentru a puteà înţelege această latură a activităţii lui Halici e necesar să cercetăm mai de aproape raporturile dintre el şi Franck v. Franckenstein. Reproducem deci aici oda care-l priveşte pe acest din urmă (pp. 205—208).

Carmen γενεθλιακὸν quo Genialem Generosi atque industrii adolescentis D. Valentini Franck, Sui, diem extollebat, anno supra sesquimillesimo centesimo sexagesimo quarto die 14. Febr.

Thirsigeri laudent alii convivia Bacchi
Delicias Juvenum, delicias senum.
Instituant alii taedas celebrare iugatas
Seu praesit Juno seu furiosa Venus.

[1] Poate tocmai dorul de a-şi însuşi această cultură, alături de cea umanistă latinească, îl va fi dus pe Halici la şcoala din Sibiiu, cu toate că se găseau şcoli calvino-ungureşti în mai multe oraşe ardelene, ba chiar şi în Caransebeş, cum am arătat, erà o şcoală româno-maghiaro-calvină, dar, inferioară celei din Sibiiu.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Me tamen ire iuvat quo me mens undique dulcis
Eligit amor, genius quō rapit ille meus.
Sed sine te ulteriùs nunquam mea chara voluptas
Iverit, inquam, non ulteriùs sine te.
Salvus adesto Valentine, o mea gaudia, Franke!
Te sàlvere iubet terque quaterque, tuus.
Assurgitque tibi, votis semel atque vicissim
Assurgit veris, vive vigeque diu.
Atque hîc non deesset mihi Lux gratissima Mentis
A primo alterius tertia ab undecimâ,
Tempore quae alterno repetit tibi nomen et ortum
Nempe velut fido te gremio ipsa fovet.
Non solùm hoc, alii sunt queîs te affatur honores.
Hic aliquos ponam me modò praestò monet.
Te meminisse facit sapientis (percipe) Plastae
Nosse quoque Germanae conditionis opus ||
Aut cùm sis sancti baptismatis amne lavatus
Cumque datum loto nomen et omen erat.
Haec ratione tui caelum observavit et astra
Cùm veneris gentis gloria digna tuae.
Thureque Lucinam placavit provida Matris
Tutela atque Comes sedula proliparcae.
Aedibus haec demùm patriis et in Aede lucernam
Suffecit Patribus Lux sat amica tuis.
Pignora siquando sperat perculsa Parentum
Nutrix, clementes invocat ipsa Deos.
Nec quicquam parcit conatibus, adhibet omne
Officium multae sedulitatis hooc.
Felicem nimium dicant cûi contigit istud
Cuî nasciturus subvenit aura Deûm
Hinc ego felicem te terque quaterque beatum
Ingemino, geminis ingeminande sonis.
Huc ades! hîc coleris Lux o gratissima mentis
A primo alterius tertia ab undecima.
Te tuus expectat, te cantat nostra Camoena
Hoc tibi pro meritis pangit et ipsa melos
Salvo Pieriis dignissima sedibus hospes!
Quae nunc sacratis grata Deabus ades.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Quae talem nobis conata es sistere alumnum
Te clarere diu noster Apollo facit. ‖
Te nos laudamus, te nostro inscribimus Albo
Carmine te noster quisque Poëta canit.
Iam te Franke volo, nam te mea carmina spretant!
Evigila mea mens, mens mea adesto vigil!
Dulce Valentini nomen mihi dulcius omen,
Vide igitur dulci pectore et ore canas.
Mel mihi in ore Valentinusque in pectore dulce.
Id mihi corpus agit, tum hic mihi pectus alit.
Nobile Franke genus generosi sanguinis astrum,
Antiquo generis stemmate conspicue!
Spes Patriae, Patrumque decus, sua gloria gentis
Uni commendo teque, tuumque Deo.
Vive diu, salve multùm laetare per aevum
Nec quicquam ex ulla perdere luce queas
Ex altoque tibi veniat benedictio, itemque
Natalis genio candidiore dies.
Ad te confugimus pater optime nostrî.
Cuius grex nomen conciliatus adit.
Nempe Valentinum nostrum quoque suscipe Chr[is]te!
Quam tibi quaesisti tu tuearis ovem. ‖
In portu tandem natali accurrito fisum
Mens mea; qui sponsae es spesque caputque suae
Huîc vita in terris nostra est sibi (credito) curae
In coelo hic nobis o ac Chr[is]t[u]s erit.

Nagy Szebenbe *Mich. Caransebesinus*
suus.

Cu toate că în astfel de ode ocazionale şi colegiale trebue să ne aşteptăm la oarecare exagerări, nu trebue să ne scape din vedere că îl numeşte pe Franck „suus“, iar pe sine „tuus“; că pentru Halici prietenul său este „mea gaudia“, pe care-l încredinţează că:

„... sine te ulterius nunquam mea chara voluptas iverit“: apoi mai alès că: „Dulce Valentini nomen mihi, dulcius omen. Vide igitur dulci pectore et ore canas. Mel mihi in ore Valenti-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

nusque in pectore dulce. Id mihi corpus agit, tum hic mihi pectus alit"; în sfârşit îl consideră de „genus generosi sanguinis astrum, spes Patriae, Patrumque decus, sua gloria gentis", „gentis gloria digna tuae".

Relaţiile dintre aceşti doi prieteni aşa dar trebue să fi fost foarte strânse, la ceea ce vor fi contribuit poate şi inclinaţiile lor artistice. Ele au dăinuit, cum arată testamentul lui Halici, şi după ieşirea din şcoală. Şi cum Franck erà superior şi prin origine (el erà fiul unui fost comite al Saşilor) şi prin poziţia socială şi însuşiri, în mod firesc cel influenţat a trebuit să fie Halici. Am văzut că în şcoala din Sibiiu educaţia erà larg umanistă urmându-se întru toate curentele din Apus, deci admiţându-se în conformitate cu spiritul introdus de reformaţiune afară de versificaţia în limbile clasice, şi aceea în limba naţională a elevilor. În Apus mai erà apoi obiceiul de a se publicà poezii traduse de o dată în 5 şi 6 limbi[1]. In o ţară poliglotă, cum erà Ardealul, erà firesc să se meargă şi mai departe după ieşirea dintre păreţii strâmţi ai şcolii: aceeaşi persoană să încerce versificarea nu numai în limba latină şi în cea naţională a sa, ci şi în acelea ale popoarelor conlocuitoare, dacă a ajuns să le stăpânească.

Cel ce a întemeiat această direcţie, trebue să fi avut un deosebit talent pentru limbi. Cât ştim, un astfel de talent a avut fără îndoială V. Franck v. Franckenstein[2], pe care-l găsim tipărind în 1679, când erà pârcălab de Turnul-Roş, în *Hecatombe sententianarum Ovidianarum Germanice imitatarum*, alături de dedicaţiile latine şi de imitaţiile germane, 10 versuri săseşti, 18 ungureşti şi nu mai puţin de 80 de versuri româneşti[3]. El trebue să fi fost iniţiatorul. Prin talentul şi autoritatea sa s'a impus în curând şi, fireşte, a găsit şi imitatori.

Activitatea lui Franck în această direcţie a trebuit să înceapă însă înainte de 1679, când îşi publică poeziile amintite, şi anume

[1] Hajek, *o. c.*, p. 61—2; cf. şi *Vota solennia* de la 1674 despre care va fi vorba mai încolo.

[2] Hajek, *o. c.*, p. 31 şi 61.

[3] Acestea din urmă au fost retipărite, afară de cel dintâiu distih, de N. Iorga în *Scrisori şi Inscripţii ardelene şi maramureşene*. II. *Inscripţii şi Insemnări*. Vol XIII din *Studii şi documente*, pp. 6—8; în întregime la Hajek, *o. c*, pp, 79, 86, 89, 95, 98, 101, 103, 107, 108 şi 109. O amănunţită analiză asupra grafiei şi limbii lor a făcut C. Lacea, *Dacoromania*, III 900—905.

Babeş-Bolyai Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

dacă nu înainte de a plecà la studii în streinătate, cu siguranţă îndată după întoarcerea sa în ţară întâmplată înainte de 15 Februarie 1668, când se însură [1]. Dovezi ne servesc chiar şi aceste poezii. Nrul IV din *„Decas Corrollariorum"* poartă data de 13 Sept. 1666 [2]; Nrul VIII pe aceea de 28 lulie 1668 [3]; Nrul VII prin titlul său *Q. An mulieres sint homines?* [4] ne aduce aminte de teza a IX-a din *„Decas"*-ul disputat în 7 Decemvrie 1663, iar prin numele din ea că s'a scris în Nürnberg; Nrul III este dedicat iarăşi unui cetăţean din Nürnberg, deci este scris tot în timpul când erà la studii în acest oraş. Este sigur deci că majoritatea poeziilor din acest *„Decas Corrollariorum"* sânt scrise cu mult înaintea anului 1679 când s'au publicat. Aceeaşi trebue să fie situaţia şi în privinţa Nrului X care cuprinde traducerea românească a poeziei lui Simon Dach *„Wohl dem, der sich nur lässt begnügen"* (54 versuri), după observaţia justă a D-lor Hajek şi Baciu, cu siguranţă o încercare de tinereţe mult inferioară ca limbă şi stil sentenţelor imitate după Ovid (26 versuri) [5].

Un produs al acestei direcţii literare este şi *Kentéķ Rúménnyeszk de dragoszte Szkrisz,* care, împreună cu *Oczinasile* şi cu următoarele 5 versuri în stil poporal:

Czi undecz kat en facze
Fate dalbenacze
Inima me envacze
Kum secz fac viacze
Szare diminacze,

au fost copiate de Nicolae Petrovay în Petrova în 18 Octomvrie 1672 pe f. 136 a codicelui care-i poartă numele şi se păstrează în biblioteca liceului reformat din Cluj [6].

Cântecul, care începe:

En Pare de fok arde inima me Prin tine
Deakem aduc áminte de kuventele tale,

[1] Hajek, *o. c.*, p 23.
[2] Hajek, *o. c.*, p. 105.
[3] Hajek, *o. c.*, p. 106.
[4] Hajek, *o. c.*, p. 105.
[5] Hajek, *o. c.*, p. 107; cf. şi Lacea, *o. c.*, p. 901.
[6] Textul românesc a fost publicat şi studiat de G. Alexici, *Material de limbă din „Codicele de Petrova"* (sic, în loc de „Petrovay") în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* vol. XIII Partea I—II (912), Bucureşti 1913, pp. 278—293.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Ku mine de preune fekute multe ori,
De multe ori pre obrázul mieu lepite szerúteri.
Des aczundse oare Kend aczele dsile,
Sze poczi fi ku facza ta cze mendre depreune
Portul mieu czel negru szare albi Prin tine
De la mine trekúte Viacze szare entoárcze

. . . . . .

este o traducere, ce e drept, relativ liberă, dar care imită metrul cantitativ unguresc şi în unele părţi redă aproape cuvânt de cuvânt o *Cantio de amore* alcătuită ungureşte în Sibiiu la 1660, pe care ne-a păstrat-o „Codicele Mátray".[1] Cel ce a cules cântecele din acest codice, după părerea editorului C. Thaly, *o. c.*, *Introducere*, p. 15, pare a fi fost calvin, căci alături de cântecele lumeşti se găsesc şi trei rugăciuni protestante şi un cântec despre prigonirea protestanţilor[2].

Cele dintâiu 16 versuri ale acestei *Cantio de amore* se mai găsesc în colecţia de cântece ungureşti din veacul XVI şi XVII numită „*Cartea de cântece Vásárhelyi*"[3]. Fără îndoială subt influenţa acestei poezii s'a scris apoi un cântec din colecţia din urmă[4], în care se întrebuinţează totodată şi refrenul poeziilor noastre populare *ainam, dainam şi-o daina, mă*[5].

In sfârşit în „*Codicele Victorisz*" (foaia 4 b şi 8 b) ni s'a păstrat tabulatura de organe a acestui cântec (*Egő lángban forog szivem*), adecă melodia notată cu litere (ung. *lókóták* = „note de cai", căci şi un cal le înţelege), cum era obiceiul timpului[6].

[1] C. Thaly, *Régi magyar vitézénekek és dalok*, Pest, 1864, vol. II, p. 47.

[2] Cf. şi G. Alexici, *o. c.*, p. 283.

[3] Z. Ferenci, *Vásárhelyi daloskönyv* (Régi magyar könyvtár, XV), Budapesta, 1899, p. 89—90.

[4] Cf. 3 versuri din strofa VII şi strofa IX din cântecul publicat de Ferenci, *o. c.*, p. 66—70.

[5] *Vigsággal mondhatnám dejnám, dejnám, dejna* (= „Aş putea spune cu veselie: *dăinam, dăinam, dăina!*).

[6] Cf. I. Seprődi, *A magyar népdal zenei fejlödése*, Cluj, 1908, p 31 şi Alexici, *o. c.*, p. 285—6. Asupra „tabulaturei", cf. şi Lexiconul Pallas, vol. II de Anexe, s. v. *Tabulatura*, apoi Şt. Botos, *Az orgonálás mesterségének gyakorlati megtanulására vezetö népszerü utasitás* etc. Cluj, 1856 şi Dr. B. Fabó, *A magyar népdal zenei fejlödése*, Budapest, 1908, pp. 189 ş. u. — Amintim în acest loc că Fabó se ocupă pe pp. 207—212, şi de falmoasa colecţie de cântece din sec. XVII, scrisă tot cu „tabulatură", a călugărului franciscan „Joannes Kájoni Valachus de Kis-Kajon", deci „Român" de origine.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Cantio de amore altfel s'a scris subt influenţa vădită a poetului Valentin Balassa (cf. versurile 13—14 şi strofa V, p. 131 din *Cartea de cântece din Vásárhely;* versurile 45—48 cu strofa VI, p. 96 şi strofa V, p. 64—65 ibid).

Grafia, care nu e de loc consecventă, şi limba, care nu e aceea obişnuită în Sătmar şi Maramureş de unde erà N. Petrovay, ne arată că acesta nu poate fi decât copistul cântecului, pe

---

dar maghiarizat şi cu sentimente ungureşti. K. s'a născut în 1629 în Leghia (Jegenye), jud. Clujului, din părinţi greco-ortodoxi. Studiile inferioare şi le-a făcut probabil în şcolile Franciscanilor din Şimleul-Ciucului. In 1647 a intrat în ordinul Franciscanilor, iar în 1649 a făcut votul solemn şi a fost sfinţit de preot în 1655. Studiile filosofice şi teologice şi le-a terminat probabil în Sâmbata-Mare (Târnavia). Foarte cult şi activ, organist neîntrecut, a atras curând atenţia lumii catolice asupra sa. A fost ales de mai multe ori egumen al mănăstirilor franciscane din Şimleul-Ciucului, Călugăreni, (Mikháza) şi Lăzărea (Szárhegy). În 1676 a fost numit *vicarius generalis* al bisericei rom.-cat. din Ardeal, dar, renunţând, a fost ales din nou egumen al mănăstirii din Şimleul-Ciucului. A murit în 25 Aprilie 1687. Pentru vasta sa activitate istoricul literar maghiar Carol Széchy îl numeşte „Pázmány al Ardealului". A scris: *Aranyos ház* (cântece şi rugăciuni), 1676; *Hortulus devotionis*; *Calendarium*, 1678, *Magyar herbarium* şi *Nagy Magyar Herbarium* (acum dispărute); *Régi mód szerént való Székely ABC*, 1673; *A custodia története* 1650-től 1684-ig; *Egyházi beszédek* (cuvântări bisericeşti). *Cantionale Catholicum*, 1676; *Latin és magyar vers-gyüjtény* (colecţie de versuri latine şi ungureşti), 1046 pp.; *Cantus catholici*, 1650; *Organo-Missale*, 1667; *Sacri Concentus*, 1669; *Nagy zenegyüjtemény* (Mare colecţie muzicală); *Antiphonlarum Romanum*, 1649; un fragment din 1680; *Hymnarium; Cantionale*; *Antiphonae De sanctis Ordinis Minorum*, 1670; o carte de cântece liturgice latine ş. a. Pentru noi are deosebit interes aşa numitul *Codex Kájoni* care cuprinde o serie de cântece lumeşti, scrise unele de Matia Seregély, altele de însuşi Kájoni între anii 1634—1671. Un studiu amănunţit asupra Codicelui Kájoni şi asupra vieţii acestuia a dat I. Seprődi, *Irodalomtörténeti Közlemények*, XIX—1909, pp. 129—146, 282—301 şi 385—424, care, pe pp. 288—301 şi 385—401, publică şi în transcriere modernă, îndreptând pe aceea a lui Fabó (*o. c.*, pp. 207—212), pe cele mai importante dintre cântecele lumeşti ale acestei colecţii. Între acestea sânt şi cele două „jocuri româneşti" (No. 11, p. 387 şi No. 13, p. 388) şi frumosul „Cântec al Voivodesei Lupul" (No. 21, p. 395—6), un fel de „cântec bătrânesc", care ne reaminteşte cântecele Curuţilor. Colorit particular („sajátos íz"), care în general se crede românesc" („oláhosságnak mond a nyelvszokás"), cum mărturiseşte însuşi Seprődi (441), mai au şi jocurile No. 9, p. 385; No. 10, p. 386, No. 12, p. 388; No. 14, p. 389; No 15, p. 390; No. 16, p. 391; chiar şi jocul lui C. Mikes (No. 19, p. 393—4). al lui Şt. Apor (No. 20, p. 390) şi Lazar Apor (No. 22, p. 397—8). Cea mai mare parte dintre ele ne reamintesc deosebite soiuri de jocuri româneşti ardelene, care se aud şi astăzi, nu numai ca ritm,

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

care şi l-a notat pentru că erà la modă pe vremea sa, având chiar mai multe variante[1].

Alexici crede că autorul traducerii originale româneşti a acestui cântec trebue să fi fost un Român calvin, căci limba şi grafia ei se potriveşte cu aceea a Psaltirilor lui Pavel Tordasi, Agyagfalvi şi Viski şi a Catehismului lui Fogarasi (p. 281). „Ocinaşile" sânt chiar întru toate identice (afară de *viak=veaci*) cu acelea ale lui Viski (cf. şi Alexici, *o. c.*, p. 279). Pornind apoi din faptul că traducătorul trebue să fi avut în rostire labialele nealterate, pe *dz* şi *ğ*, forma *pre* în loc de *pe* şi auxiliarul *ieste* în loc de *e, îi, i*, Alexici mai crede că traducerea originală a trebuit să se facă în dialectul bănăţean, acel din preajma Haţegului, unde, cum arată *Anonymus Caransebesiensis*, sânt explicabile şi ungurismele: *alegăduì*, *bănat*, *hir*, *socaş* (p. 291—2).

Argumentele aduse de Alexici pentru a dovedi că traducătorul ar fi un preot român calvin (el pomeneşte numai nume de preoţi) din Ţara Haţegului însă nu sânt decisive.

Mai întâiu cântecul e l u m e s c, în urmare el nu poate fi pus în socoteala unei mişcări religioase. In adevăr nici unul din autorii calvini pomeniţi de Alexici (Pavel Tordasi, Agyagfalvi, Fogarasi şi Viski) n'are decât traduceri de cărţi bisericeşti. El trebue să vie deci de la o mişcare literară lumească, cum am amintit că erà cea umanistă din Sibiiu în frunte cu Franck v. Franckenstein.

Se ştie apoi că originalul unguresc s'a alcătuit la 1660 tocmai în Sibiiu şi nu este exclus, după cum am arătat că erà obiceiul

ci şi ca melodii. Lucruri asemănătoare, firește, se vor fi găsind şi la Secuii supuşi influenţei româneşti.

După toate acestea G. Alexici, în *Noua Revistă Română*, vol. XI—1912, No. 19, p. 203, anunţă că „a dat" de cântecele lui Kájoni cu ocazia unei călătorii „în vara anului 1911", că le-a studiat chiar şi lucrarea este „deja sub tipar". firește fără să mai fi apărut.

Pentru cântecele bisericeşti ale lui Kájoni şi izvoarele lor, cf. Jénáki Ferenc, *Kájoni János énekes könyve és forrásai*, Cluj, 1914, unde se publică şi un (auto) portret al lui K. din 1673.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Asupra „Cântecului Voivodesei Lupul", păstrat în colecţia lui K., cf. acum şi Dr. Andrei Veress, *Cântece istorice ungureşti despre Români*, în *AAR.*, s. III, Bucureşti 1925, pp. 30—31, care-l şi reproduce. Pe p. 30, nota 2 dl Veress făgăduește că despre cele două dansuri româneşti va tratà „aiurea".

[1] Alexici, *o. c.*, p. 292.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

acestor vremuri, ca deodată chiar cu originalul să se fi pus în circulaţie şi traducerea românească alături poate de una germană.

Labialele nealterate, *pre* în loc de *pe* şi ungurismele s'ar puteà explicà şi în gura unui Sas din Sibiiu, chiar şi a lui Franck, cum ne arată poeziile româneşti ale acestuia. Dacă *dz* şi *ğ* nu ar veni cumva de la Petrovay, care la copiare a putut să-şi strecoare în unele locuri rostirea proprie, şi am fi nevoiţi să ne îndreptăm spre Banat pentru a le explicà, fără îndoială ar trebui să ne gândim în rândul întâiu la Halici, care erà chiar din regiunea aceasta, care avea cultură ungurească, erà reformat şi se găseà în acest timp în Sibiiu, unde oamenii îi cunoşteau înclinaţiile poetice, versificà latineşte şi ungureşte şi, acasă şi la nevoe, poate şi româneşte, căci cunoştinţa acestei limbi trebue să o fi avut, de vreme ce în curând, la 1674, îl găsim scriind româneşte oda despre care am vorbit la început.

In sfârşit, deşi trecută prin retorta lui Petrovay, grafia cântecului nostru a păstrat unele particularităţi care vin de la obişnuinţa de a rostì şi scrie limba românească după moda Saşilor. Astfel s'a scris: *aczundse* (=„ajunge"), *strincze* (=„strânge"); *acsazta* (=„aceasta"); *reuteziyey* (=„răutăţiei")[1], pentru ca să nu mai vorbim de altele mai puţin sigure, ca: ȝe (=„să"); *male* (=„meale"), *dragoszta* (=„dragostea"), *dalbenacze* (=„dalbeneaţă"), *diminacze* (=„dimineaţă"); *vm* (=„îmi"), *lvnge* (=„lângă"), *pemvnt* (=„pământ"), *mvhnith* (=„mâhnit"), *pvkatele* (=„păcatele") etc.

Mihail Halici şi Francisc Páriz Pápai.

Având în vedere cele expuse mai sus nu trebue să ne mirăm că Halici, care ieşise din şcoala poliglotă a lui Franck v. Franckenstein şi erà conştient de originea sa „românească nobilă", îşi scrise româneşte oda dedicată în 1674 lui Francisc Páriz Pápai.

Această odă fu tipărită mai întâiu subt No. XIV. din **Vota solennia** *quae Nobilissimi et Clarissimi Viri D. Francisci Pariz de Pápa Transylvano-Ungari Honoribus Doctoralibus ab Amplissimo Medicorum in perantiqua Universitate Basiliensi Ordine, suo merito decretis eiusdemque Amplissimi Ordinis consensu a Magnif[i]co Exellentiss. Experientissimoq[ue] Viro D. Joh. Henrico Glasero Philos. et Med. Doctore, Anatom. et Botanices Professore P.*

[1] *Gvnd* alături de *kend* în loc de *kvnd* (=„când") (v. Alexici, *o. c.*, p. 291), în *Doá obrazele tale gvnd le gendeszku* poate să fie o simplă greşală subt influenţa lui *gendeszku* care avea să urmeze.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Celeberrimo, Brabeuta rite designato Anno MDCLXXIV. XX. Octobris. Collatis Gratulabundi addiderunt Praeceptores, Fautores, Amici. Basileae, Imprimebat Joh. Rodolphus Genathius. De-aici fu reprodusă în Weszprémi, *Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia*, Leipzig, 1774, pp. 127—8. Din cartea din urmă şi cu ortografia ciparianâ a reprodus-o Cipariu în *Elemente de poetică*, Blaj, 1860, p. 135, iar de-aici, cu ortografia sa, Ar. Pumnul în *Lepturariu rumânesc*, t. III, p. 67—8. După o „copie corectă" făcută de N. Densusianu a reprodus-o din acelaşi loc şi Hasdeu în *Columna lui Traian* pe 1883, pp. 413—414. De-aici a ajuns apoi în deosebite cărţi de istoria literaturii române. Faţă de originalul de la 1674 şi în „copia corectă" a lui N. Densusianu sânt greşeli *(Romanus* în loc de *Rumanus*, *chetz* în loc de *chertz* — greşală care se întâlneşte mai întâiu la Densusianu—Hasdeu —, *pasze* în loc de *jasze*, *payne* în loc de *paene* etc.). Având în vedere acest fapt, precum şi lipsa unor caractere tipografice potrivite să redeà întocmai grafia poeziei, am gândit că va fi mai bine să o reproducem şi în facsimile, nu numai în transcriere cum urmează:

XIV.

CARMEN PRIMO ET UNI-GENITUM

Linguae Romano—Rumanae

Honoribus

Fortunâ et Auspiciis Impenetrabilis Dacici Argonautae,

Praenobilis Domini

FRANCISCI PARICII, PAPENSIS etc.

Veteris oculissimique in Illustri Enyedinâ,

Haliciastri: natum.

Kent szenetate, szeründ la voj, Rumanus Apollo,
La totz, ketz szvente'n Emperecie sedetz!

De unde cunostince asteptem, si stince: fericse
De Amstelodam, pren chertz szte'n omenie typar,

Legse derapte au dat frumosze csetate Geneva:
Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Prindecz maene szorory, cu czeszt nou oszpe: nainte
Fratzi, fraetatzi, Nymphele, jasze curund.
Domny buny, mary Doctory, Daszkely, si bunele Domnae,
Cu patse ej fitz, cu paene si szare, rugem.

Nagy Enyedini Transulv. I. Junii A. 1674
Condidit ex improviso, Amiculus Pariciaster
MICHAEL HALICIUS, *Nob. Romanus Civis, de Cáránsebes.*

Felul de versificare al odei este evident acel metric cantitativ, nepotrivit pentru limba noastră, învăţat în şcoala umanistă din Sibiiu, iar limba (cu forme ca *szeründ* =„sărând" în loc de „sărind"; *la voi* =„înaintea voastră"; *stince* =„ştinţă" în loc de „ştiinţă"; *Prindecz maene* în loc de „prindeţi mânile"; *derapte* în loc de „dereaptă" etc.) tradează pe „nobilul român" trecut prin şcoli streine: deşi ştie că e Român şi ţine la neamul său, a cărui origine romană, cum se vede din forma „Romano-Rumanae", o cunoaşte din cărţile scrise de Saşi în acest timp (I. Troester, *Das Alt und Neue Teutsche Dacia*, Nürnberg 1666, L. Toppeltinus, *Origines et occasus Transilvanorum*, Lugduni, 1667, etc.), limba lui ţărănească şi necultivată e pocită de influenţa streină atât ca rostire, cât şi ca sintaxă, şi mai ales ca grafie.

Dar forma savantă a odei e potrivită cu forma celorlalte poezii, cu care apare împreună, şi e menită par'că să arate că şi în limba românească, atât de puţin cunoscută pe acest timp, se pot scrie versuri ca şi în latineşte, greceşte, franţuzeşte, nemţeşte şi ungureşte. Intr' adevăr, alături de Halici, care scrie româneşte (No. XIV), scriu latineşte profesorii şi o seamă de colegi (*Paulus Amman* No. II, *Georgius Francus* No. III, *I. Hoffman* No. IV, *Thomas Veres* No. VI, *Balthasarus Kisselbachius* No. VII, *Laurentius Pekri* No. VIII, *Stephanus K. Kolosvari* No. X, *Johannes Bekes Horvat* No. XII, *Joh. de Racz Beszermeny* No. XIII, tipărit greşit tot XII, *Ioh. Iacobus Wetstenius* No. XVII; greceşte: *Joh. Rodolphus Wetstenius* No. I; greceşte şi latineşte: *Joh. Rodolfus Wetstenius* No. V; greceşte şi ungureşte: *Callai Copis Ianos* No. XI; latineşte, greceşte şi franţuzeşte: *Johannes Petrus D'Aples*; numai franţuzeşte: *David Conte* No. XV; nemţeşte: *Melchior Süssebach* No. IX.

Dar cine erà Francisc Páriz Pápai?

Născut în Dej în 1649, deci cu 6 ani mai tânăr decât Halici, îşi termină studiile secundare în Aiud, unde în toamna anului 1664

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

l-am găsit coleg de şcoală cu Halici. In 1671 terminându-şi studiile în Aiud, Páriz porni în 1672 în streinătate la universităţile germane, călătorind pe jos şi în trăsură, fără să ştie nemţeşte, deci aproape fără să se poată înţelege cu cineva. Se înscrise mai întâiu la universitatea din Lipsca, trecù apoi prin Francfurt, Marburg şi Heidelberg pentru a se oprì mai pe urmă la universitatea din Basel, unde se desăvârşì, câştigându-şi diploma de doctor în 1674 şi rentorcându-se în ţară în toamna anului 1675. S'a aşezat apoi în Aiud ca medic şi de la 1680 încoace a fost şi profesor de limba grecească şi morală la colegiul reformat din acest oraş. Aici s'a distins şi s'a făcut iubit tot atât de mult cu versurile sale ocazionale scrise ungureşte, latineşte şi greceşte, cu traducerile sale religioase din nemţeşte şi franţuzeşte, ca şi prin destoinicia sa în tratarea bolnavilor, mulţămită căreia ajunse medic de curte al principelui Mihail Apafi. Când „lobonţii" au pustiit Aiudul în urma răscoalei „curuţilor", şcoala lui Páriz Pápai a trebuit să băjenească şi ea. In anul 1709 a început să se reorganizeze mai ales prin munca acestui distins profesor al său, care erà cunoscut ca unul din polihistorii timpului.

Pápai a scris lucrări temeinice de medicină (*Pax corporis*, Cluj, 1696; ed. II, Löcse, 1692), de istorie bisericească şi teologie (*Pax animae*, Cluj, 1680; *Pax aulae*, Cluj, 1696; *Pax sepulcri*, Cluj, 1698; *Rudus redivivum*, Sibiiu, 1684) şi heraldică (*Ars heraldica*, Cluj, 1695). A tradus în ungureşte psalmii lui David (*Pax crucis az-az Szent David királynak és prófétának száz-ötven soltári*, Cluj, 1710). Latineşte a tipărit un *Carmen Seculare* şi *Tristium levaminae* (Cluj, 1694) pentru lauda şi mângăierea lui Mihail Apafi II, „principele ortodox", adecă „reformat", în al 14-lea an al domniei căruia s'a scris cel dintâiu. Ungureşte a mai tipărit în Cluj *Igazság koronája*, iar în Târgu-Mureş, 1794, *Ábrahám Pátriárka fia Isák és Báthuel leánya, Rebeka házasságok alkalmatosságával lett beszélgetés*, adecă un dialog în versuri alexandrine despre „Căsătoria lui Isac, fiul patriarhului Avram cu Rebeca, fiica lui Bathuel".

Mult mai cunoscute şi mai bine apreciate decât versurile, lucrările de medicină, istorie şi teologie ale lui Páriz Pápai au fost cele lexicografice. Incă de când erà elev de liceu a început să-l preocupe ideea scrierii unui dicţionar. In ziarul său, pe care l-a moştenit de la Szenczi Molnár, notează o seamă de termeni

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

tehnici şi de provincialisme. Sistematic a început să lucreze însă numai pe la 1690. Indemnul i l-au dat cu siguranţă nevoile şcolii, unde se cerea un dicţionar bun latinesc-unguresc şi unguresc-latinesc. Aceste nevoi n'au putut fi înlăturate de micul *Dictionariolum Latino-Hungaricum*, *Vulgo Centurio Vocabulorum*, tipărit în ed. I pe la 1694, în a doua în Cluj, 1702, de tipograful N. Kis Misztótfalusi, prietenul intim al lui Páriz Pápai, căci lucrarea nu era făcută de un specialist cu pregătirea necesară. A lucrat deci cu râvnă la alcătuirea dicţionarului său, cum ne spune însuşi în prefaţa scrisă la acesta în 1705, timp mai îndelungat de 15 ani, întrebuinţând cu grijă cele mai bune modèle franceze, engleze şi germane şi adăugând pe urmă bogatele sale cunoştinţe de limbă ungurească. Pregătit astfel a apărut în Löcse în 1708 subt titlul *Dictionarium Latino-Hungaricum* (622 pp.), având ca parte a doua şi un *Dictionarium Hungarico-Latinum* (278 pp.). Acest dicţionar a fost foarte bine primit de şcolile ungureşti şi a ajuns mai multe ediţii. In secolul XVIII a fost cel mai întrebuinţat dicţionar de acest fel şi numeroase şcoli l-au întrebuinţat şi în secolul XIX.[1].

Dicţionarul lui Páriz Pápai în literatura română.

Ediţia a doua a apărut în Nagy-Szombat în 1762, iar a treia în Sibiiu în 1767. Aceasta din urmă e făcută de Petru Bod, care în prefaţă spune între altele următoarele:

„Translatus est utilis hic Liber a Viro quodam Polyglotto in *Linguam Valachicam*, forte in usum Principis Valachiae, cujus exemplar unicum in rationem Monasterii S. S. Trinitatis Basilitarum Balásfalvensis, non pridem ter centum florenis Rhenensibus coemptum."

Regretatul Gr. Creţu[2] afirmă că traducerea menţionată de

[1] Asupra biografiei lui Francisc Páriz Pápai, cf., afară de ziarul său publicat în *Irodalomtörténeti közlemények*, a. II-1892, pp. 388—398, 499—515, şi Carol P. Szathmáry, *A gyulafehérvári—nagyenyedi Bethlen főtanoda története*, pp. 97—100; Kátai Gábor, *Vasárnapi Ujság*, 1860, pp. 632—634; şi mai ales monografia lui Lud. Dézsi, *Pápai Páriz Ferencz*, *Budapest*, 1899. O scurtă biografie dă şi Eug. Pintér, *A magyar irodalom története a legrégibb időktől Bessenyei György fellépéséig*, vol. II (1526—1772), Budapest, 1909, pp. 340—342.

[2] *Cel mai vechiu Dicţionar latino-românesc de Teodor Corbea* (Manuscript de pe la 1700), Bucureşti 1905.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Bod este *Dicţionarul latino-românesc* al lui Teodor Corbea [1], care l-a alcătuit, cum se vede din nota finală, fiind plătit de învăţatul Mitrofan, episcop al Râmnicului şi apoi al Buzăului. Damaschin, urmaşul lui Mitrofan în scaunul episcopesc al Râmnicului, a dăruit munuscrisul vel-comisului Radu Cantacuzino, fiul cel mai mare al viitorului Domn muntean Ştefan Cantacuzino (1714—1716). Cumpărarea ar fi putut-o face însuşi episcopul Inocenţiu Micu Klein cu prilejul vr'uneia din vizitele pe care le-a făcut în Viena, între anii 1735—1742, „marelui maestru al ordinului Constantinian". Dicţionarul cuprinde 377 foi in folio. Dar nu e tradus după Dicţionarul latin-unguresc al lui Páriz Pápai, ci după una din cele trei ediţii ale Dicţionarului latinesc-unguresc al lui Albert Molnár (Nürnberg 1604 şi 1711 şi Heidelberg 1721). In urmare ori Bod n'a fost bine informat în acest punct, ori dicţionarul cumpărat cu 300 fl. renani a fost altul, nu al lui Corbea.

„Cumpărarea", firește nu se poate raportă la Dicţionarul cu redactarea căruia fusese încredinţat Grigore Maior, „precum arată scrisoarea originală a lui către Episcopul Aaron din 2 Nov. 1759 [2]". Nu s'a dat de urma acestui dicţionar în bibliotecile din Blaj, deci nici nu se ştie dacă erà ori nu latin-românesc, singura formă pentru care s'ar fi putut traduce partea întâie a dicţionarului lui Páriz Pápai. Pentru redactarea unui dicţionar român-latinesc este nevoie de o prelucrare mult-puţin originală, căci în cazul unei simple traduceri cuvintele româneşti n'ar mai fi aranjate în seria alfabetică.

Totuşi în Blaj erà cunoscut în secolul al XVIII-lea dicţionarul lui Pápai. Cel ce l-a utilizat a fost S. Micu Klein care, neştiind ungureşte [3], a trecut din acesta cuvintele ungureşti corespunzătoare în al său *Dictionarium latino-valachico-hungaricum in*

[1] I. Klein spusese numai că un oarecare „Thedorus Lexicon latino-valachicum scripsit", *Instrucţiunea publică*, II, p. 72. T. Cipariu, *Arhiv pentru filologie şi istorie*, p. 637, precizează mai întâiu: „Dicţionarul latin-românesc al lui T. Corbea, asemenea se află în original în colecţiunea noastră." Cf. şi N. Densusianu, *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi ale Transilvaniei* în *An. Acad Rom.* ser. II, t. II, ist., pp. 218—219, în extras separat, p. 118; şi N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, p. 283—4.

[2] T. Cipariu, *Acte şi fragmente*, Blaj, 1855, p. 224.

[3] Papiu Ilarian, *Viaţa şi ideile lui Georgiu Şincai din Şinca*, Bucureşti, 1869, p. 99.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

genere suo novissimum, et usui cujuslibet accomodatum, pe care intenţionă să-l tipărească în Buda în 1806[1]. Pentru partea a doua, *Dictionarium Valachico-Latinum*, terminată în 1801, rămasă ca manuscris autograf într'un volum de 591 pp. şi păstrată în Biblioteca Episcopiei gr.-cat. din Oradea-Mare, care nu se mai puteà traduce, ci trebuià prelucrată din nou, a fost nevoit să ceară ajutorul lui Virág pentru limba maghiară şi pe al lui Halitski pentru limba germană[2].

Din partea întâiu se mai găsesc unele fragmente în Biblioteca Arhidiecesană din Blaj. T. Cipariu a publicat câteva specimene din acestea în *Arhiv pentru filologie şi istorie*, p. 278. Ele dovedesc până la evidenţă afirmaţia de mai sus cu privire la întrebuinţarea din partea lui S. Klein a Dicţionarului lui Páriz Pápai. Iată-le:

S. Klein:	**Páriz Pápai** (1801):
Arctus, a, um, strământ, ă, strămtorit. *Szoros, össve szorittatott;* enge, in Enge getrieben, eingeschränkt.	**Arctus**, a, um, *Szoros, Öszveszorittatott.*
Arcuatim, adv. strămb, coviat ca un arc; *boltozva*, ij modu, horgason, *lugasra*; bogenförmig, gekrümmt.	**Arcuatim,** Adv. *Bóltozva, Lugasra.*
Arcuatio, onis, f. arcuire, coviare; *boltozás*; die Wölbung, was bogenförmig erbaut ist.	**Arcuatio, onis,** f. 3: *Bóltozás.*
Arcula, ae, f. lădiţă; *kiss láda*; ein kleines Kästchen, oder anderes kleines Behältniss.	**Arcula, ae,** *Kis láda.*

[1] I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibl. rom. veche*, vol. II, p. 481–2; N. Iorga, *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, vol. II, p. 285.

[2] Dr. Iacob Radu, *Manuscriptele Bibliotecii Episcopiei greco-catolice române din Oradea-Mare*, Bucureşti, 1923, p. 16, No. 89. Asupra genezei şi felului cum s'au lucrat aceste dicţionare ne lămureşte corespondenţa lui S. Klein cu I. Corneli, cf. Dr. Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Şincai şi Samoil Micu Clain*, Bucureşti, 1924, pp. 15—17 şi 44–57. Anexele IX—XIX; N. Iorga, *o. c.*, vol. II, pp. 174 şi 284—6.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Arcularius, ii, m. făcătoriu de lăzi, astăluşi; *láda tsináló, asztalos*; der allerhand kleine Kistchen macht.

Arcularius, ii, m. 2. *Láda tsináló, Asztalos.*

Conclusus, a, um, închis, încuiat; item sfărşit, isprăvit; *berekesztett, item elvégeztetett.*

Conclusus, a, um, *Bé-rekesztetett, elvégeztetett.*

Concoctio, onis, fierbere, mi tuire; *megfőzés, megmesztés.*

Concoctio, onis, f. 3: *Meg-emésztés, Meg-főzés* (Plin.).

Concoctus, a, um, fiert, ă; mistuit; *megfött, megmésztetett.*

Concoctus, a, um, *Meg-fött, Meg-emésztetett.*

Concoenatio, onis, f. împreunăcinare; *együtt vatsorálás.*

Concoenatio, onis, f. 3: *Együtt vacsorálás.*

Concolor, oris s. de o faţă, de o coloare; *egyszinü.* **Concolor, est, ei,** de o faţă cu el, samănă cu el; este asemenea cu el; *egyszinü vele, hasonló hozzá.*

Concolor, oris, o. 3: *Egy szinü.* Concolor est ei: *Egy szinü véle, Hasonló hozzá.*

Concoquo, i s, c o x i, c o q u e r e, c o c t u m, fierb, amistuesc; *főzöm, megemésztem.* Cibus facillimus ad c o n c o q u e n d u m, bucată care foarte lesne se amistueşte; *könnyen megemészhető étel.*

Concoquo, i s, c o x i, c o c t u m, q u e r e: *Főzöm, megemésztem.* Cibus facillimus ad concoquendum: *Könnyen meg-emészthető étel.*

Concordia, ae, f. unire, înpăcuire; *egyesség, békesség.*

Concordia, ae, f. 1: *Békesség, Egyesség.*

Singura deosebire pe care o întâlnim între Dicţionarul lui Klein şi ed. de la 1801 a lui Páriz Pápai este în redarea sensului lui *arcuatim*, unde Klein are cu două expresiuni mai mult. Deosebirea arată numai că Klein utilizà o ediţie mai veche a lui Páriz Pápai în care se găseau şi aceste expresiuni.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mihail Halici şi Anonymus Caransebesiensis.

Fără a puteà fi o traducere a Dicţionarului lui Páriz Pápai din pricina că cuprinde partea româno-latină şi ar puteà fi alcătuit înaintea acestuia, ar puteà fi zămislit în germene de o dată şi în acelaşi loc cu acesta cunoscutul *Dictionarium Valachico-Latinum* atri-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

buit de B. P. Hasdeu unui *Anonymus Lugoshiensis* [1], iar de Gr. Creţu unui *Anonymus Caransebesiensis* [2].

Nu voiu intra în amănunte de descriere şi în contraverse privitoare la datare, dar voiu rezumà în câteva cuvinte, cât este nevoie pentru înţelegerea celor ce urmează rezultatele finale care se pot trage pe urma cercetărilor celor doi învăţaţi care s'au ocupat de manuscris.

Manuscrisul cuprinde cu totul 86 foi (172 pagini), pe care sânt scrise peste 5000 cuvinte, + 92 foi adause la legare. Dicţionarul nu e terminat. Multe cuvinte, mai ales derivatele, nu sânt traduse, iar ordinea alfabetică nu e păzită strict. Autorul voià să revină: să-l completeze şi aranjeze, şi, după părerea lui Creţu (p. 321), chiar începuse completarea. Hasdeu a greşit deci când a afirmat că adausurile „s'ar fi făcut de altcineva, ba chiar de alţi doi şi trei". Deoarece această chestiune are mare importanţă pentru cele ce vom desvoltà mai încolo, reproduc cu privire la adausuri ceea ce spune Creţu. *Loncsa Iosika* n'a adaus nimic în dicţionar (p. 321). Posesorul de la 1742 — cum arată numele şi numirea ungurească a localităţilor prin care a trecut în curs de 19 zile, Ungur —, „P[ater] *Ioach. Botar*, Prov[incialis] Fran[isc]-anorum", deci călugăr catolic, probabil din Sibiiu, unde şi azi se găseşte o mănăstire franciscană, „a scris în partea I, adecă cea veche, numai adausele al II şi III-lea de la litera *b*, anume „Melius *bájá*, fodina", „*Batuta*. Saltus quidam Valachorum", de asemenea „*Gluga*. Canisterium", „*Hopp czupp*, idem", apoi „Vel vaca" la art. *ialovicĕ* (vacca), „*Tu*, ille-*jel*" la art. *ièu* „ego", „vel *pike. pika* stillat" după *kikĕ* „Coma", „*Kitenel*. Paulatim", „*Lepény-hal*" de la *Lipan* „Piscis", „pala parva" de la *Lopetzè*, poate şi „*lucse*"; iar în partea II, cea mai nouă, pe p. I „*Car*

[1] *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie* a lui Gr. G. Tocilescu, VI, pp. 1—48, unde publică şi dicţionarul până la litera *p* inclusiv cu un interesant studiu introductiv, apărut mai înainte în *Românul* de la 5 Ianuarie 1884, precum şi în *Columna lui Traian* a. X—1883, t. IV, p. 406—429, aici însă numai cu literile *a* şi *b* şi cu o seamă de explicaţii. Sfârşitul a rămas nepublicat din pricina că manuscrisul lui Hasdeu s'a pierdut la tipografie după moartea lui P. Ispirescu, proprietarul ei, (cf. şi *Et. Mgn.*, III, 3106—3127).

[2] *Revista „Tinerimea Română"*, Noua serie, vol. I, Bucureşti, 1898 pp. 320—380 cu o introducere despre „Cel mai vechiu dicţionariu al limbe române, după manuscriptul din biblioteca Universităţii din Pesta".

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

nó — currus novus şi *par nó* — palus novus", cum şi *Itinerarium An. 1742, Cibinium*, pe ultimele 4 pagine" (p. 324).

Versurile: *Pentru Mine, Pentru Tine* etc. ar puteà fi scrise de Loncsa Iosika ori de altă persoană deosebită de *Botar.*

După Hasdeu (p. 2) posesorul de la 1742 ar fi dat sinonimica ungară a cuvintelor române de pe primele 4 pagine. Creţu (p. 321) „socoate" că „aceasta a făcut-o chiar autoriul român ceva mai târziu şi în parte cu altă cerneală".

Manuscrisul e scris înainte de 1742, când unul din posesori notează pe foile albe adause la legare: „Itinerarium An. 1742 à 28 9-bris ad. 16 10-bris. Cibinium. Szelendek vel Stolzenburg. Markseg etc." (Hasdeu, p. 1)[1]. Filigranele de hârtie ale manuscrisului sânt frecvente în jumătatea a doua a secolului XVII, ceea ce arată că manuscrisul a trebuit să se scrie în acest timp, deci înainte sau în preajma anului 1700 (p. 3). In acest timp se explică şi menţionarea oraşului *Suceava* din Moldova şi aceea a cuvintelor *cucuruz, meiu* şi *mălaiu,* precum şi lipsa *Iaşilor* şi a cuvântului *mămăligă* (Hasdeu, p. 3—4, Creţu, p. 321).

Autorul păstrează dialectul, care este, evident, din Banat. Din cercetarea numelor de localităţi amintite în Dicţionariu Hasdeu ajunsese la convingerea că el ar fi „din regiunea Lugoşului" (p. 5). Creţu, examinând din nou această parte din studiul lui Hasdeu, a stabilit cu mult mai multă probabilitate „că necunoscutul autor trebue să fi fost, nu din Lugoş, ci din Caransebeş, pentru că cele mai multe din localităţile trecute în Dicţionariu se găsesc prin pregiurul acestui din urmă oraş", „unele însemnate chiar în manuscript ca fiind în ţinutul Sebeşului". Mai mult, se amintesc „locuri chiar din Caransebeş", străzi, dealuri cu păduri, vii şi isvoare de lângă oraş etc. Pentru aceasta i-a schimbat numele în *Anonymus Caransebesiensis* (p. 323).

Hasdeu găseşte explicabilă scrierea acestui Dicţionar în epoca dintre 1640—1700 şi în regiunea amintită, care pe-atunci erà „teatrul unei remarcabile mişcări literare oarecum omogene, adică româneşte cu litere latine", dar nu se rosteşte pentru paternitatea nici unuia din „actorii" acestui teatru pe care-i cunoaşte: *Ştefan Fogarasi, Mihail Halici* şi *Ioan Viski,* ci îl adauge la aceştia ca pe „al patrulea", „ba încă cel mai preţios", pe

[1] Cellalt scrie: „Connotationes ex Adagiis-Anno Salutis MDCCLXX".

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

anonimul nostru. Anonim pentru că, considerându-şi lucrarea numai ca o ciornă neterminată, nu iscăleşte nicăieri. Ceea ce a scris de-a curmezişul paginei 172 ar puteà fi însemnarea unui nume oarecare al unui cunoscut pentru motive care nu ni se arată; în nici un caz însă nu poate fi numele autorului, care erà Român, iar numele *Iacobus Olass*, cum ceteşte Hasdeu (p. 7) nu e românesc, nici nu arată origine românească. Intr' adevăr descifrarea acestei însemnări pare să fie foarte greu de făcut din pricina că o parte e ştearsă cu mai multe linii. In urmare nici cetirea lui Creţu, *Köniv Olass* „carte românească" (p. 323—4) nu e mai bună decât a lui Hasdeu. Mai întâiu ungureşte ar trebuì să se scrie mai curând *könyv* decât *köniv*. Apoi după firea limbii ungureşti atributul ar fi trebuit să stea înainte. In sfârşit *olass*, adecă *olasz* însemnează „italian" (anonimul nostru scrie: „*Olos* Italus"). „Român" s. „românesc" ar trebuì să fie *oláh*. Anonimul nostru scrie însă numai „*Rumen*. Romanus. Valachus" (p. 366). Pe *oláh* nu-l are, iar *olak*, al cărui sens nu-l dă, e altceva. Lui Hasdeu care se gândeà la Lugoj ca patrie a autorului nu-i conveneà să presupună ca autor al Dicţionarului pe M. Halici, care erà din Caransebeş. N'aveà altfel nici elemente de-ajuns ca să poată emite această ipoteză, pe care o aminteşte însă Creţu ca posibilă, tocmai în urma localizării în Caransebeş a originii autorului (p. 323).

Din examinarea ortografiei celor trei scriitori româno-calvini Hasdeu crede deci că nici unul n'ar puteà fi autorul Dicţionarului, care are „ortografia cea mai puţin ungurească" (p. 7).

Intr'adevăr însă ortografia, în urma tradiţiei, la toţi este destul de confuză. Toţi scriu *e* = *ă*, *î*, chiar şi *i*; *a* = *ea*, *ĭa*; *o* = *oa*; *c* şi *k* = *c*; *cs*, *ts* şi *cz* = *č*; *cz*, *tz*, *cs*, *c* = *ţ*; *ds*, *gs* = *ğ*; *s* = *ž* etc. Singura deosebire esenţială între Anonimul nostru (care, cum e firesc într'o lucrare lexicografică are o ortografie mai unitară) şi ceilalţi este că el, afară de *s* şi *sz*, pentru *ş* întrebuinţează mai ales pe *sh*, care ar fi luat, după părerea lui Hasdeu (p. 7), nu de la Englezi, ci din grafia unor dialecte slavice meridionale, ceea ce s'ar explicà uşor în grafia unui Bănăţean, care a putut să vie în atingere cu Slavii meridionali şi, afară de grafia chirilică, mai cunoşteà şi pe cea germană cu *sch*.

Dar, adaugem noi, afară de ortografie şi de faptul că nu sânt de origine din Caransebeş, mai avem şi alte argumente îm-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

potriva unei eventuale presupuneri că Ştefan Fogarasi şi Ioan Viski ar puteà fi autorii Dicţionarului românesc-latinesc. Astfel:

1⁰. Găsim în cărţile acestora cuvinte care lipsesc din Dicţionar. Argumentul acesta însă, ce e drept, nu e hotărîtor, întru cât şi în scurta odă a lui Halici găsim câteva cuvinte care lipsesc din Dicţionar *(cunoştinţă fărtaţi, nimfă, doctor)*.

Şi într'adevăr lipsuri mai mici se pot explicà prin imperfecţiunea Dicţionarului care nu este încă terminat şi mai ales, nu este redactat pe bază de cercetări sistematice, urmărindu-se cuvintele în texte, ci mai mult din memorie. Cuvintele care se găsesc la Fogarasi şi Viski, dar lipsesc din Dicţionar, sânt însă mult mai numeroase decât să putem trece cu vederea acest fapt.

In Catehismul de la 1648 al lui Fogarasi se găsesc: *adevăr, adevărat, (adeverì, adevărare, adevărătură; adeverit), apostol,* conj. *au, aieve, adunare, blând, bătaie, bintătluì, bintătuială, beserecă, botegiune, biciluială, bogătate, ceremonie, cel, cea, cest, ceastă, cetì, cinstì, cinste, derept, direpţ, Dumnedzeu, descumpără, dihanie, descălecà, domolì, după, deplin, dobândì, dobitoc, d'a-fietele, d'a-fire, faptă, fundamentom, făgăduì, făgădaş, făgădăşluì, furtuşag, faţă, hiclean, ispesenie, ispesì, idol, ğutruială, jirtvăluì, chiuzd, chiuzluitură, cuntinì, nemzat, nălţie, netare, roditură, sacramentom, tăgăduì, ului, uzbeì* etc.

In Psaltirea de la 1697 a lui Viski: *adevăr, (adevărare, adevărătură* etc.), *alalt, alnic, alnicie, aleşuì,* (la A. numai *leşuì), astrupà* (< *astrucà* + *astupà*), *batgiocuros, biu (de biu), biuşag, băjenar, băjenărie, baljam, betegşig, beteji, blaţ* (la A. numai *blemaţ*), *blând, blânzie, buduşluì, buduşluitură, càinà, căşunà, cărpit, cărună* şi *coronă, ceruresc, cet* (< lat. quētus, -a, -um = quietus, -a, -um), *chide, chit* (peşte), *citerà* (= „ceteră"), *credinţi* şi *credunţi* (< lat credentes), *cucernì* şi *cucernicì, cunoaşte, cunoştinţi* (< lat. cognoscentes), *cuntenì, curàciune* (< lat. curatio, -onem) *cutropì, cuviños, defăimà, d'a fete, d'a fetile, d'a fietele, depreună, derept direpţ, descumpără, descumpărător, dihanie* (= „duh"), *dregătorie, dzicătoare, făgăduì, făgădaş, feiedelm, foglu* şi *făglu, formăluì, fundament, fundăluì, furiş, golâmb, greime, ğutrul, hiclean, hiclenie, îmmă* (= „mamă"), *înderege* (= „îndreptà"), *înfrămşà, îngàduì, îngăduitură, îngreonià, învingatură, ispàsenie, jirtvul, jirtvuială, jirăvă* (= „jărtfă"), *lărgământ, leun* s. (= „leu"; la A. numai *leu), làutaş, leşuitor, letni-*

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

cie, mărădic, mărguire (= „murguire"), *marhă, matcă* (= „mireasă"), *mediniță, mântuì, mijlocin* (scris: „millocsini"), *năsălnic, nat, neșt[i]nții* (< lat. n e s c i e n t e s), *nemântuire, nemzat, netare, nevinovăciune, nișlotă, nișlot, nișlotoș, nișloți, nulime, obricì, ocăuire* (< *ocă*), *olat, oraș, orânduì, orândală, orbăciune, paradiciom, parduț, păți, pocăință, ponoslăli, poroboc* (la A. numai fem. *poroboacă*), *porobocie, postropì* (= „stropi"), *povon* (= „păun"), *povoń, povoarie* (= „povoiu", „povoaie"), *povonì, prescaviță, prietnic, previnde, putregiune, sărbatec* și *sărbătec* (= „sălbatec"), *șirav* (= „firav"), *scumpără, soțesc* adj., *spinicel, siromănătate, slăbăciune, stăni, stăniuri* (= „stan"), *strânște* s. *strânce, stărvină* (scris: „sztervine"), *sus-stă, tulbă, tunerec, tutinde, tundine, tutindine, țărmure, țetuș* (= „chit"), *vernic* (*vernicì, vernicie, nevernic* etc.), *vănătăi, viteaz, ulul, unicorn, unicorniș, unsură, uzbelală, zuză, zuzìi, zuză* ș. a.

2⁰. Au rostiri deosebite:

F o g a r a s i — A n o n i m u l: *brân — brâu, frâmt — frânt, frâmtură — frântură, sgăb — zgăv* etc.

V i s k i — A n o n i m u l: *aseme — asemene, cet — încet, fră* (passim) *— fără, fomeie — femeie, fun — fân, încelui* și *celui — celui, mirag — mirac, nădăjlui — nădăjdui, omestui, emestui — omesti, postui — posti, poturnică — potroinic, sânți — svinți, soclui* și *sucluì — sucluì, taptă — taftă, urșănic — urșinic* etc.

În schimb avem numeroase argumente pentru paternitatea lui Halici.

1⁰. Am văzut că particularitățile dialectale și datele geografice din Dicționariu arată Caransebeșul ca patrie a autorului, care trebue să fi fost Român, judecând după bogăția și chiar și înfățișarea Dicționarului[1]. Halici este „nobil român din Caransebeș" și accentuiază acest fapt ori de câte ori i se dă ocazie, fiind mândru de orașul în care s'a născut și a copilărit[2]. În

[1] Cf. cum se înfățișează d. p. dicționarul scris de italianul Silvestro Amelio, ap. O. Densusianu, *Grai și suflet*, vol. I, fasc. 2, București, 1924, pp. 300—311.

[2] Iată câteva dintre particularitățile dialectale ale Anonimului:

a) *ń* păstrat: *kuny* „clavus" 348, *kelkeny* „calcaneus" 345, *kelleny* „caminus" 345, *luponye* 351, *picziganye* 360, *vinje* „vinea" 378, *unguronye* 379 etc. (cf. ap Fogarasi *kleile*).

b) Consonante muiate: *enkaljek* „cons[c]endo equum" 337; *funye* „funis" 340, *fenye* și *fenyie* „pigritia" 350, *menye* „cras" 352, *menyeke* „manica" 352,

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

schimb Fogarasi şi Viski nu erau Caransebeşeni şi după toate aparenţele nici Români de origine.

2º. Faptul că în Anonim întâlnim expresiunile *pekatul neszkutului* „peccatum originale“ 359, *christineskume* „christianus fio“ 333 şi că de-asupra titlului s'a pus semnul crucii, nu dovedeşte de-ajuns că autorul trebue să fi fost catolic, cum crede Ios. Siegescu, *Egyetemes Philologiai Közlöny*, XXIX (1905), pp. 77—80. Halici îşi începe doar testamentul său cu invocarea Sfintei Treimi. Apoi crucea a putut fi pusă şi ulterior de călugărul franciscan în mâna căruia a ajuns manuscrisul. Şi *pekatul neszkutului* este adaus ulterior. Dar chiar şi dacă n'ar fi fost adaus ulterior ori ar fi fost adaus de însuşi autorul, acesta puteà să intercaleze în dicţionar termeni pe care îi auzeà ori ceteà, fără considerare la confesiune. *Creştinescu-mă* nu este decât o formă greşită ori mai puţin obişnuită în loc de *creştinez*, iar forme de acest fel se mai găsesc şi altele la Anonim, cum voiu arătà într'alt loc In sfârşit tatăl lui Halici, de şi reformat, ştim că întrebuinţà, în notele sale, numirile catolice ale sărbătorilor, iar însuşi Halici a fost crescut într'un spirit foarte religios.

3º. Se pare că nu este numai o întâmplare că manuscrisul Anonimului apare în 1742 tocmai în Sibiiu, locul unde rămăsese biblioteca lui Halici, care trebuià să fie predată, în baza dispoziţiilor testamentului acestuia şcolii reformate din Orăştie. El a putut să rămână în grija vreunui prieten de la care a ieşit la iveală mai târziu.

4º. Halici a trăit chiar în timpul când se crede că s'a scris Dicţionarul Anonimului din Caransebeş. Dintre ceilalţi doi Caransebeşeni, la a căror paternitate ne-am mai puteà gândi, unul a trăit şi a lucrat înainte de 1640, anul de la care încoace se poate datà Dicţionarul Anonimului, al doilea n'a scris nimic românește, semn că n'aveà interes pentru limba sa maternă.

Cel dintâiu, Gheorghe Buitul s'a născut pe la sfârşitul secolului XVI. Pe la 1610 a studiat în Viena. Ca preot catolic a suferit mult pe timpul persecuţiunilor pornite împotriva catolicilor supt G. Báthori. La 1619 Ştefan Csiky, episcopul ales al Ardealului, îl recomandă cardinalului Borghese din Roma:

niegru „niger“ 380, *penye* „panis“ 359; *szkutyek* „fascie“ 369, *povestje* „concio“ 362, *vinjere* „venus, veneris“ 378; *csirbintele* „aestus“ 332; *skilkesk* = „scălpesc, şclipesc“ 369. Păstrării dialectului trebue atribuite şi numeroasele sârbisme din Anonim.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

„Praesentium latorem, Georgium Buitul, caransebesiensem, transylvanum, quem ab incunabulis fere et enutrivi et artibus liberalibus disciplina institui, Illustrissimae ac Reve[re]ndissimae Dominationi Vestrae quam maxime possum commendo", pentru a fi primit în *Collegium germanicum et hungaricum*. „Praefatus iuvenis, studiis, cogente illum summa corporis infirmitate, interrupt's, cum Vienna ad me in Transsylvaniam profectus esset, ingentes perfidia haereticorum et capitali in catholicos odio Gabrielis Bathori, principis Transylvaniae, tumultus exorti, persecutio non paucis verbis explicanda catholicos omnes invasit, cumque ego cum nonnullis aliis fuga vitam salvassem, in manus host[i]um incidit, omnibus suis spoliatus aliisque ignominiis affectus, vix manibus eorum ereptus est, atque delituit quamdiu species aliqua tranquillitatis catholicis redderetur. Tumultu sedato, nihil ipsi magis fuit quam ut catholicis fere omnibus sacerdotibus privatis in divinis ac aliis piis christianae religionis exercitiis subveniret, quod aliquot in locis summa industria ac labore magno suae patriae commodo praestitit; novissime duobus et amplius annis Albae-Iuliae, in Metropoli Transylvaniae, non solum iuventutem regni illius liberalibus disciplinis erudivit, sed etiam, absente reverendo, patre Stephano Szini S. J., sacerdote sacris concionibus popu'um in publico instituit. Cuius rei amplissimi testes sunt proceres ac barones catholici Transylvaniae qui saepe numero concionibus eius interfuerunt... Datum Iaurini, 15 Septembris a. D. 1619...

Stephanus Csiky, electus episcopus Transylvaniae.

(Bibl. Batthyáni din Alba-Iulia, ms. K³ IV²; copie din Bibl. Borghese din Roma)[1].

G. Buitul tipări în 1636 Catehismul lui Canisius tradus în româneşte, cum apare dintr'o notiţă de supt data de 1636 Febr. 2 din *Efemeridele* colegiului iesuit din Tyrnavia, ţinute de George Dobronoki, în care se scrie: „... Accepi a Karan Sebes a nostris patribus catechismus P. Canisii e latino in linguam Valachicam imprimendum Posonii opera P. Iacobi Nemethi[2]."

[1] N. Iorga, *Studii şi Documente* XIII, *(Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene* II), pp. 235—6; cf. şi Szeredei, *Notitia Capituli Albensis* pp. 228—230.

[2] *Arch. f. siebenb. Landeskunde*, N. Folge, XIX, p. 629. — N. Iorga, *Socotelile Braşovului* în *AAR.* XXI ist., p. 187. — Bianu—Hodoş, *Bibliografia rom. veche*, I, p. 532.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Ediţia a doua a acestui Catehism se tipări în Cluj la 1703, cu siguranţă după moartea lui Buitul. Titlul acestei ediţii este: „Catechismus, Szau Summá Krédinczéi Katholicsést. R. P. Petri Canisii. Doctor Szkrip: szvent den Rendul Szociéy luy Issus. Entorsz pré limbá Rû[m]enászke, dé R. P. BUITUL GYURGS, Doct: Szkrip: szvente den ácselás Rend. Akum de isznove tiperit Ku oszirdie R. R. P. P. Szocziéy luy Issus Si Inkinát entru csinszte. Illustrissimi si Reverendissimi Athanazie, Den Milá luy Dumnezeo, si szkaunuluy Aposztelészk *(sic)* Archi-Episcopuluy, de czárá Ardaluluy; Asisdire si szvetnic maj din Leuntru al Ennelczátuluj Emperat. Tiperit en Klus en Anul Domnuluj 1703[1]."

Dacà de ortografia acestei a doua ediţii nu mai putem ţineà socoteală la stabilirea unei eventuale identităţi de autor, nu putem trece cu vederea însă că şi în acest scurt titlu avem unele cuvinte care lipsesc din Anonymus: *Catechismus, Katholicsest, Rendul, entorsz* cu sensul de „tradus", *isznove, aposzteleszk (sic)* sau *aposztoleszk, szvetnic, ennelczatuluj, Emperat.* Fireşte nici această lipsă nu poate fi hotărîtoare, Dicţionarul Anonimului fiind necomplet, dar vorbeşte mai mult faptul că pe Buitul nu-l mai întâlnim după 1636 şi nu găsim ce l-ar fi îndemnat să scrie un dicţionar român-latin „când propaganda pentru catolicism îi răpeà tot timpul[2].

Al doilea, Gavril Ivul, s'a născut în Caransebeş în 25 Martie 1619. In 21 Octomvrie 1637 a intrat în ordinul Iesuiţilor în Caşovia. Clasele superioare le-a terminat în Gratz. După câştigarea doctoratului a fost 6 ani profesor de filosofie în Caşovia şi Viena şi 20 de ani profesor de teologie. In calitate de secretar al ordinului a lucrat 12 ani. Pentru marea lui ştiinţă erà foarte mult cinstit nu numai de episcopi, ci şi de însuşi Rákóczy. A murit în 18 Aprilie 1678 în Caşovia. Departe de locul de naştere şi de frământările de-acasă n'a încercat să scrie nimic în limba despreţuità a mamei sale, deşi lucrările lui filosofice şi teologice scrise latineşte sânt destul de numeroase: 1°. *Propositiones ex universa logica*, Viennae, 1654. — 2°. *Poesis lyrica*, ibid 1655. — 3°. *Philosophia* . . . Praes. Gabr. Ivul, ibid. 1655. — 4°. *Philosophia*

[1] Bianu—Hodoş, *o. c.*, I, p. 447 după Szabó, *Régi magyar könyvtár*, II, p. 586.

[2] Asupra lui Gh. Buitul. cf. mai pe urmă A. Bitay în *Dacoromania*, III, 789—792.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Novella . . . Cassoviae, 1661 (Zagreb, 1663). — 5⁰. *Theses et Antitheses Catholicorum & Acatholicorum.* De Visibili Christi In Terris Ecclesia. Ex Solo Verb. Dei. Publicae dissertationi propositae . . . a R. D. Ioanne Debrödi, . . . Praeside R. P. Gabriel Ivul . . . Cassoviae, 1667. — 6⁰. *Historica Relatio* Colloquii Cassoviensis De Indice Controversiarum Fidei, Praeside R. P. Gabriele Ivul . . . Respondente Stephano Renyes Varadiensi . . . habiti, cum Dn. Elia Lodivero . . . & M. Isaaco Zabanio . . ., Anno 1666 die 25 Iunii tota; & 26. usque a meridiem. Bona fide & conscientia inculpata a Scriptoribus in Actu dispositionis excerpta & in judicium Lutheran. ac Pontif. a Confessore Veritatis Anno C. 1679 exhibita (Cluj, 1679). Unii îi mai atribue, pe nedreptul însă, şi *Lapis Lydicus*, Cassoviae, 1671 [1]).

5⁰. Avem o indicaţie că pe Halici l-a putut preocupă ideea unei lucrări lexicografice de felul Dicţionarului anonimului nostru. Am văzut că, începând din toamna anului 1664, Halici a fost coleg de şcoală cu Páriz Pápai. Am mai văzut că acesta încă de pe băncile şcoalei începuse să adune material pentru un dicţionar de felul celui ce a publicat mai târziu. Cum Halici erà mai bătrân decât Páriz Pápai, trebue să ne punem întrebarea dacă nu cumva acest din urmă a ajuns la ideea de a-şi scrie dicţionarul tocmai fiindcă vedeà pe prietenul său mai mare, şi probabil mai puţin ocupat cu ale şcoalei, lucrând ceva asemănător. Halici ar fi început cu partea românească pentru că aceasta reclamà o muncă originală, erà mai greu de făcut şi cereà timp mai îndelungat, neavând nimic înaintea sa. Pentru partea latino-română, dacă ar fi vrut şi ar fi ajuns să o scrie, urmà să traducă unul sau să compileze traducând câteva din dicţionarele cunoscute ale timpului.

Această presupunere este făcută pentru cazul că Halici ar fi murit îndată după 1674. Dacă însă a trăit până pe la 1712, o influenţare reciprocă a lui Halici şi Páriz Pápai în privinţa lexicografică ar fi şi mai probabilă, date fiind prietenia dintre ei şi însuşirile lor înrudite de poeţi şi savanţi umanişti.

6⁰. Cel ce a făcut Dicţionarul anonimului din Caransebeş ştiù perfect latineşte. Am văzut că Halici încă din liceu puteà să versifice desăvârşit în această limbă. Mai târziu cunoştinţele lui de latineşte se vor fi îmbogăţit şi mai mult. Cu aceasta, fireşte,

[1] I. Szinnyei, *Magyar irók élete és munkái*, vol. V, fasc. 1, Budapest, 1896, p. 238, unde se dă şi întreagă bibliografia.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

nu vrem să spunem că d. p. Buitul şi Ivul n'ar fi ştiut atât de bine latineşte, încât să nu fi putut face traducerea latinească a Anonimului. Vrem să spunem numai că o puteà face şi Halici. Vor fi putut-o face poate şi Fogarasi şi Viski. Acest din urmă ştià doar şi greceşte.

7º. Deşi textul ce-l avem în facsimile din Anonim este foarte redus (o pagină din litera B) şi astfel comparaţia nu o putem face decât pentru o parte din litere, şi cu toate că felul de a scrie al lui Halici e foarte variat de la o poezie la alta, după cum ţine pana şi desemnează iniţialele, totuşi putem constatà o mare asemănare între scrisoarea cursivă din câteva poezii ale lui Halici de când erà în Sibiiu şi aceea a Anonimului, nu numai în privinţa înfăţişării generale, ci şi a scrierii majusculelor, mai ales a lui B, R, L şi V. O asemănare atât de evidentă, după un interval de mai mulţi ani, a scrisorii nestatornicite a studentului Halici cu aceea a Anonimului, nu poate fi atribuită decât în parte şcolii caligrafice a timpului. Asemănarea dintre scrisoarea cursivă a studentului Halici şi aceea a Anonimului e mult mai mare decât asemănarea dintre scrisoarea cursivă şi aceea desemnată din unele poezii ale lui Halici şi mai ales aceea deosebit de îngrijită şi mai aşezată din testamentul său. Această împrejurare ne face să credem că Dicţionarul anonim a trebuit să se scrie cu vre-o 5—6 ani înainte de testament, scrisoarea din el fiind forma de transiţie de la scrisoarea cursivă de student la aceea definitiv statornicită a testamentului.

8º. Autorul anonim al Dicţionarului românesc-latinesc aveà grafii şi rostiri obişnuite numai la cei ce au studiat în şcoli săseşti şi au avut contact mai îndelungat cu Saşii, iar Halici se ştie că a studiat la Saşii din Sibiiu.

La stabilirea acestor particularităţi însă trebue să fim cu mare băgare de seamă. Anume o seamă dintre grafiile şi rostirile, care ni s'ar puteà părea săseşti, pot să fie nu atât ale Anonimului însuşi, cât mai mult o moştenire din tradiţia grafică ungurească, sau latino-ungurească. Astfel de pildă scrierea lui *s* cu *z* este proprie celei mai vechi scrieri ungureşti şi este luată de la Italienii din regiunea Veneţiei, cei dintâiu dascăli ai Ungurilor în arta scrisului[1]. Variarea lui *z* cu *s* şi *sz* poate fi deci

[1] Cf. Volf György. *Kiktöl tanult a magyar irni, olvasni? (A régi magyar orthographia kulcsa)*, vol. XII, Nr. 6 din „Értekezések a nyelv- és szép-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

numai amestecarea felului de scriere mai vechiu cu cel nou, introdus prin secolul XVI. Tot aşà poate fi şi amestecarea scrierii unor vocale în rostirea cărora este deosebire de un grad (*o — u, o — ą, e — i*, etc.; scrierea lui *č* cu *cz, cs, ts, tz, ci, ce*, ori chiar cu *ch*; a lui *ž* cu *s, sh* şi *z* etc.)[1].

Se ştie apoi că cele dintâiu tipografii din Transilvania au fost întemeiate de Saşi: în Sibiiu (a. 1529), în Braşov (Honterus în a. 1535, iar secţia cu chirilice a lui Coresi în a. 1559—1560), în Cluj (Helt s. Heltai în a. 1550), în Oradea (Raphael Hoffhalter în a. 1565) şi în Alba-Iulia (unde s'a mutat Hoffhalter, în 1568). Atelierele volante cu chirilice din Sebeşul-săsesc (1580) şi Orăştie (1581—1582) nu au fost decât deplasări parţiale din atelierul lui Coresi, în cazul din urmă subt conducerea lui Şerban, fiul lui Coresi, acum „diacu şi meşteru mare a tiparelorŭ", şi a lui „Marienŭ diacŭ"[2]. In acestea s'au tipărit cărţi, atât ungureşti, cât şi româneşti, nu numai din iniţiativa Saşilor, ci şi a Ungurilor calvini şi cu tendenţe calvine. Dintre cele româneşti aşa au fost: „Tâlcul Evangheliilor" şi „Molitvenicul" românesc tradus şi tipărit după „Agenda" lui Heltai în 1564 cu cheltuiala lui Forró Miclăuş[3], „Cartea de cântece calvino-unitare" tipărită pe vremea lui Pavel Tordasi, „Paliia" tipărită în Orăştie la 1581—1582 şi tradusă după „Biblia" lui Heltai şi o ediţie contemporană a „Vulgatei"[4].

Am arătat apoi altă dată că în cele dintâiu tipărituri româneşti se pot recunoaşte o seamă de săsisme. Ele pot să vie parte de la traducători, parte de la culegători, care vor fi fost Saşi. Nu cunoaştem ediţia I a Catehismului luteran de la 1544 care a putut să fie tradus de însuşi Philippus Mahler-Pictor. Dar că

[1] Cf. Ballassa József — Simonyi Zsigmond, *Tüzetes magyar nyelvtan, I. Magyar hangtan és alaktan*, Budapest, 1895, pp. 196—210; Simonyi Zs., *A régi nyelvemlékek olvasásáról* în „Magyar Nyelvőr, VIII—1879, pp. 482—487; IX—1880, pp. 3—10, 53—56, 102—107; Zolnai Gyula, *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*, Budapest, 1894, pp. 10 ş. u.; *Balassa J., Hogy hangzott nyelvünk az Árpádok korában?* în „Magyar Nyelvőr", XXV—1896, pp. 58—69, 151—159; Szinnyei József, *Középkori nyelvemlékeink olvasása* (discurs academic şi răspuns la lucrarea precedentă).

[2] Cf. Mario Roques, *Palia d'Orăştie* (1581—1582), I, p. XVIII—XIX.

[3] E. Dăianu, „Răvaşul", VI (1908), pp. 168—181; Veres Endre, *Erdély- és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok*, (1544—1808), Cluj, 1910, pp 10—12.

[4] Cf. Mario Roques, *o. c.*, p. XXXII—LII.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

acei „creştini oameni buni“ care „au scos“ „zĕce cuvinte şi Tatălŭ nostru şi credinţa Apostolilor“, deci ediţia a II-a tipărită în Braşov la 1559—1560 a Catehismului luteran, au fost Saşi ne arată fără îndoială particularităţile de limbă ale acesteia (cf. *Dacoromania*, III, pp. 922—927). Săsisme au existat şi în traducerea Evangheliarului „scoasă“ de aceiaşi „creştini oameni buni“. Ele au dispărut în cea mai mare parte, deşi nu fără urmă, în copia lui Radu de la Mănicesti, precum şi în tiparul şi pe urma corecturilor lui Coresi (cf. *Dacoromania*, III, pp. 499—500 şi 922—927). O altă traducere a Evangheliarului, „Evanghelia slavo-română“ de la Petersburg, ne arată în mod evident cum s'ar fi înfăţişat ca limbă „Tetraevanghelul“ lui Coresi fără înlăturarea săsismelor şi a particularităţilor dialectale (cf. *Dacoromania*, III, pp. 500 şi 916).

Dar toate aceste lucrări, ca şi „Tâlcul Evangheliilor“ şi „Molitvenicul“ de la 1564 şi Paliia de la Orăştie de la 1581—1582, erau tipărite cu chirilice şi n'au putut influenţă grafia Anonimului nostru. Singura carte care l-a putut influenţă a fost „Cartea de cântece calvino-unitare româneşti, tipărită cu litere latine şi ortografie săseasco-ungurească pe timpul păstoririi lui Pavel Tordasi de Heltai ori (ceea ce este mai puţin probabil) de Rudolf Hoffhalter. Cum am arătat şi mai nainte, această carte a fost copiată şi adausă de mai mulţi înşi în secolul XVII, tocmai în regiunea Caransebeşului. In urmare a putut să-i fie cunoscută şi Anonimului. Acelaşi lucru îl dovedesc şi o seamă de cuvinte care se găsesc atât la Anonim, cât şi la Viski: le aveau amândoi din acelaşi izvor, fie direct, fie din graiul zilnic în care intraseră pe urma întrebuinţării în biserică a cântecelor calvino-unitare.

Se ştie însă că Heltai nu ştia nici ungureşte bine şi în urmare s'a simţit nevoit să-şi justifice greşelile de limbă ungurească în prefaţa lucrării *A részegségnek es tobzodásnak veszedelmes vóltárol valo Dialogus*, tipărite în 1552, în această formă care tradează pe Sasul care rosteşte *t* în loc de *d* şi *s* în loc de *z*: „Kerem ezokáert te kegyelmedet ió neuen vegye: es ha szinte tiszta magyarságal irva ninchen, te Kegyelmet *(sic)* meg bochassa: Mert iol tudgya te kegyelmet *(sic)*, hogy nyeluem szerént szász vagyoc, es eszt *(sic)* e keueset tizenhat esztendeig tanultam. Az Wr Isten te kegyelmedet az igaz hitben meg tarcha. Amen“ [1]

[1] Cf. Z. Ferenczi, *A kolozsvári nyomdászat története*, Cluj, 1896, p. 7.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07)

(= „De aceea te rog pe DTa să o primeşti bine: şi dacă nu este scrisă tocmai curat ungureşte, DTa să ierţi, pentru că ştii bine că după limbă sânt Sas şi puţinul ce-l ştiu l-am învăţat în curs de şasesprezece ani. Domnul Dumnezeu te ţină pe DTa în credinţa cea dreaptă. Amin").

Iar mai mult decât el nu vor fi ştiut nici culegătorii lui. După limbă traducătorul celor 4 foi păstrate din „Cartea de cântece calvino-unitare româneşti" nu pare să fi fost Român[1], şi editorii ei, după toată probabilitatea greşesc când bănuesc că ar fi fost însuşi episcopul Pavel Tordaşi[2]. Fireşte, nu putem spune cu siguranţă nici că ar fi fost Heltai, ori, cum este mai puţin probabil, chiar Rudolf Hoffhalter. Dar haina săseasco-ungurească a celor 4 foi îi aparţine unuia dintre aceşti doi, anume aceluia în tipografia căruia s'au tipărit.

Numai de la un Sas, nu de la un Ungur, poate veni confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore în măsură aşa de mare cum se găseşte în cele 4 foi (*iszpava* = „izbavă", *puna* = „bună", *kopori* = „coborî"; *creszucy* = „credzuţi", *departasze* = „depărteadză", *dereptasze* = „derepteadză", *szkriasze* = „scriadză", *enpakasze* (tipărit greşit: *enoakasze*) = „împăcadză", *lucratze* = „lucreadză", *kreczuczy* = „credzuţi", *szlobotzy* = „slobodzi"; *peszaszke* = „păzască", *obrasze* = „obraze", *assatz* = „aşa-s", *planczem* = „plângem", *szaczecyle* = „săgeţile", *szenczele* = „sângele", *szluczilor* = „slugilor" alături de *envingsze* = „învinge", *adczutoru* = „agiutoru", *uszbaitu* = „uzbăitu", pot fi şi grafii vechi: *szyz* = „dzis", *szuz* = „sus", *deszkizu* = „deschisu" s. „deşchisu", *zeu* = „său", *zei* = „săi", *zau* = „s'au", *grisa* = „grija", *grisitor* = „grijitor", *doseneste* = „dojeneşte", *soltaru* = „joltaru" alături de *szluzeszku*).

Săsească este şi dispariţia lui *i* de la sfârşitul cuvintelor (*mar* = „mari", *omen* = „oameni"; cf. însă şi *omeny*).

Sânt mai curând săseşti decât ungureşti: reducerea diftongului *ea* şi *ia* în *a* după *n, l*, chiar şi *r* (*allan* = „alean", *deminatza* = „demineaţa", *deszlaga* = „desleagă", *feraszke* = „ferească", *hitlanul* = „hitleanul", *na* = „ne-a"), confundarea lui *o* cu *u*

[1] Ca să dau un singur exemplu: Un Român n'ar fi putut face greşala de a scrie *părăţie-ţi* şi *feritură-ţi* în formele: *pereczeszk* şi *feritureszk*, iar pe *împărăteşti* — *enpereczeszk*.

[2] Sztripszky—Alexics, *o. c.*, p. 144.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

(no = „nu“, *bona* = „bună“, *deszcomparas* = „descumpărași“, *szkomparator* = „scumpărător“, *engrupare* = „îngropare“ etc.).

Poate fi atât săsească, cât și ungurească (în nici un caz însă nu slavă) în *Cartea de cântece calvino-unitare* redarea lui *ψ* cu *w (iew* = „ieu“, *rew* = „rău“, *tew* = „tău“, *zew* = „zău“) și cu *l (kalte* = „caută“).

Săsească, ungurească ori redarea grafică a unei rostiri provinciale poate fi scrierea lui *ǫ* cu *o (ome* = „oame“, *omen, omeny* = „oameni“, *more* = „moară“, *morte* = „moarte“, *nosztra, nosztre* = „noastră“, *nopte* = „noapte“, *porte* = „poartă“, *szorele* = „soarele“, *tote* = „toate“ etc.) și a lui *ă* cu *e* și *î* cu *i* după *r (rew* = „rău“, *pogori* = „pogorî“, *kopori* = „coborî“). Scrierea lui *ă* și *î* într'alte împrejurări cu *a, e* și *ae* este rezultată din lipsa unui semn grafic corespunzător (cf. *pagany* = „păgâni“, *panae* = „până“, *aembla* = „îmblă“, *kaentecze* = „cântece“, *lenge* = „lângă“, *mena* = „mână“, *ke* = „că“ etc.“.

Intemeiată fiind tradiția în această direcție nu trebue să ne mirăm dacă la scriitorii calvini, de pildă la Viski, alături de grafiile despre care am spus că pot fi și ungurești, cu toată înnoirea sistemului grafic, mai găsim presărate în câteva locuri specimene grafice ca: *fun* = „fân“, *punye* = „pâne“, *kjacze* = „ghiață“, *ludsi* = „lucî“, *mirag* = „mirac“, *pecziau* = „păziau“, *opjele* = „obiele“, *viedzuitor* = „viețuitor“. Ele pot fi rămășițe ale textului vechiu care se copiă.

Prin păstrarea în parte a acestei tradiții se pot explică și unele din grafiile Anonimului[1]. Dar nu toate. Să le examinăm deci puțin!

a) Am amintit că Hasdeu credeà că scrierea cu **sh** a lui **ş** este „luată nu de la Englezi, ci din grafia unor dialecte slavice meridionale“ și trimiteà la Katancsih, *De Istro ejusque adcolis*, Budae, 1798, p. 283[2]. Fără îndoială în Banat ar fi explicabilă

[1] Cât de variate sânt grafiile pe care le-a pus tradiția la îndemâna Anonimului, care nu se prea puteà orientà în ele, ne arată faptul că de ex. *ț* este scris în vreo 6 forme (*cz, c, z, tz, csz, cs*). Uneori chiar același cuvânt este scris în două sau mai multe forme: *mulzany, multzeny* „Deo Gratias“ 354, *multzenesk* „ago gratias“ 354, *nemczesk* „Germanicus“, *nemzeshte* „Germanice“ 355 etc. In *pivnicsze* „cellarium“ 361 s'a contaminat grafia *cz* (*pedurecz* „sylvestris“ 359 etc.) cu *cs* (*fecsarnik* „hipocrita“) 338.

[2] *Columna lui Traian*, X — 1883, p. 415.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

influenţa sârbească. Dar această influenţă s'ar reduce din punct de vedere grafic numai la această particularitate. De altă parte acest fel de a scrie erà obişnuit şi la o seamă dintre Saşii din Ardeal, şi anume tocmai în regiunea Sibiiului unde-şi făcuse Halici şcoala latino-germano-ungurească, pe care pare a o fi urmat şi Anonimul care, cum vom vedeà mai încolo este atât de lipsit de cultura sârbească, încât confundă unele slove chirilice cu litere latine. Anonimul a putut să ia deci această particularitate de la Saşi. Dau mai jos două documente care dovedesc această afirmaţiune.

Catastif de lucruri, 1803 (Arhiva românească a companiei Grecilor Sibiiului).

1 tabekieriu sau piksis de marmure..., lotsi de csipke de aur..., 1 rokie ku spetsel..., 1 d⁰ de kreditor lilafarb.... d⁰ de kragel alb..., 1 shadron negru..., 1 kirpe de buzdunariu..., d⁰ de poloner..., 1 shurtz de dindul ku pantlitsi kusut..., lepedee grase de kulkare, 6 kindee suptziri 1 plapome de attlatz, 1 d⁰ de karton..., 1 parizen verde..., 1 kort de ploae de mushame verde, 1 muzser ku zdrobitor..., 1 temeiernitze de arame..., 1 troake de soponit, 1 blid de zup..., 2 seleritze..., 1 tier mik de kopii..., 1 krupetoriu...

(N. Iorga, *Studii şi Documente*, vol. XII, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene* I, Bucureşti, 1906, p. 146).

Din protocoalele Scaunului Selişte (jud. Sibiiu), copie, a. 1826. (Arhiva oraşului Sibiiu).

Prja csinstite Comiszie in Poretyaszke nooo mult milostive Sztepune.

Noi Opinkari kare am tejat Si akum teem Opints de njam pomenit dela Mosi Si dela sztremosi nosztri ku atseszt Mestesug, in Szeliste, de njam hrenit Shi nia[m] pletit Daria en Poratului. Shi pone acuma nam avut nitse o szuperare nitse Porintzi nosztri shi niam putut hreni, jare acuma de vro kitzva Ani, niau dat Porunke Czehu Kelarilor Dela Sibii ka noi mai mult sze nu fim szloboz a mai fatse Opints deatselja ku Poru, acuma noi avend átsel putzin Mestesug. shi dela atseszta ne opreste de unde njam Hrenit Kaszele shi Copii nosztri shi niam pletit Daria in Neltzatului en Porat szintem peritz de tot ke alt Mestesug nu stim ku *(sic)* atsela lam avut dela Porintzi nosztri de kind niam pomenit shi nu ni au mai oprit nimenja. Dare dake nu ne vrea ne engedui ca sze fatsem si sze vindem Opints, de atsele ku Poru, sze ne kepetem engeduire a lua Shi noi Poro de pe kei sze avem si noi Mestesug a ne pute czinia Kaszele shi copii noasztri (*sic*) ka sze putem trei dupe cum au treit Mosi, Shi Porintzi nosztri. Pentru atsa foarte umilit Sheluim la Pria mult milostiva Shi merita Commiszie, en Poretyaszke a sze milosztivi Shi a keuta ku Oki milostivj la Szeretsia Shi la nepu-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

tintza nooztre numai enkit va lumina Dumn[e]zeu ku mare Dreptate. Shi remunind entru toate aszkultetori mai mits plekatz asteptend o milostive mengeere.

Szeliste d 13 December [1]826.

in fatza mia	Dsudele	Dumitru Hantsu	do
Dumitru Bortsa	Szeliste	Ion Csergeu	do
Mihai Buda	Surat	Nicolae Hantsu	do
Opre Poppa	Surat	Thoader Hantsu	do
Dumitru Hesigan	do	Ioanes Szkitya	do
Opre Cipare	do	Dumitru Lazar	do
Veszelie Dederlat	do	Ion Mikleus	do
Ion Popa	do	Aleman Muntján	do
Nicolae Popovits	Note[r]	Coman Kup	do
Dumitru Stefle	Opinkari	Opre Coma (*sic*)	do
Stan Besu	Opinkari	Opre Gosa	do
Ion Popa	do	Coman Hantsu	do
Aleman Hantsu	do	Szavu Zemone	do
Ion Poppa	do	Surka Surka	do
Dumitru Miron	do	Nicolae Demetild	do
Opre Moga	do	Lupe Thipuritze	do
Ioanes Gosa	do	Dumitru Popa	do
Dan Hesigan	do	Ilie Greku	do
Opre Kerate	do	Nicolae Besu	do
Ion Dederlat	do	Sztan Besu	do

Pe dos:

Meritei Shi prja leudatei Cszinsztei (*sic*) Commiszii en Poretesti ku mare pleketsune sze dia

La

Szelistye.

b) Poate fi săsesc la origine **h** pus după o vocală pentru a-i arătă aspirarea şi lungirea: *preh* „minimum, valde“ 362, *reh* în *perere reh* „dolor“ 359[1], alături de *re* „mala“ 364.

[1] Cf. săs. *Floh*, *Vieh* etc.; *zakêh* < *zeche*, I. Brenndörfer, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902, p. 55; apoi *Krahste* (= „creasta“) *kokoschului* Fuss, *Alphabetische Zusammenstellung* etc., în *Archiv des Ver. für siebenb. Landeskunde*, Alte Folge, III[2], Sibiiu, 1846, p. 194, ap. A. Bena, *Limba română la Saşii din Ardeal*, Cluj, 1925, pag. 23; *Agah* (= „aga“), *AAR.*, s. II, t. XXI ist., p. 229; *Tökelyi Imréh* (= „Imre“) *und Balassi Imréh*, N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II *(Socotelile Bistriţei)*, p. 51; *Pohten* = Boten“, *ibid*, p 35 etc.

Observ în acest loc că Hasdeu, *Cuv. d. bătr.* I, p. 98 ş. u. şi p. 230 ş. u., a atras atenţia asupra faptului că grafia cu *h* (*aflah* = „află“, *meh* = „mea“, *valeh* = „vale“ etc.), pe care a întâlnit-o şi într'un manuscris latin din sec. IX (*Revue des langues romans*, t. 7 — 1875, p. 10—11), se găseşte în mai multe documente scrise cu chirilice în judeţul Muscel. Dl I. Bărbu-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Dar deoarece şi Viski scrie *greh, reh*, putem să admitem că influenţa săsească nu s'a manifestat direct asupra Anonimului, ci la amândoi scriitorii avem de a face numai cu moştenirea unei grafii săseşti-ungureşti, obişnuite şi în documentele latino-ungureşti. Cât priveşte pe *mirh* „mirha“ şi *mirhuiesc* „mirrha ungo“ 354, în acestea cred că avem de a face numai cu imitarea grafiei traducerii latineşti.

c) Anonimul vine din regiunea unde se rosteşte *ainine* (= *anin, arin* cu metaplasmă, cf. *carpin — carpine*)[1], rostire care aici ar puteà fi şi de origine săsească[2]. Şcoala, conversaţia cu Saşii din oraşele în care a putut să studieze, au putut să potenţeze acest fel de rostire în gura Anonimului care, ori cât va fi încercat să o evite în scris, ne-a păstrat următoarele exemple de metafonie cu *i*: *hojse* „longurio“ 343 < ung. *hossza* (< *hosszú* „lung“); *medzerijke* „cicer sylvestre“ 352 = „măzăriche“; *mozomajne* „spectrum, terriculamentum“ < ung. *mozomány, mozogmány* 354, propriu o sperietoare „care se mişcă“; *potrojnik* „coturnix“ 362 = „pătrunic“, „pătruniche“, (Ban.) „pătrăñică“, cu metateză în loc de „păturnic“, „păturniche“, „păturnică“; poate şi *verdajke* 377, dacă trebue să cetim „bărdacă“ (cf. *venujala* „sus-

lescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române în veacul XVI şi XVII*, Bucureşti, 1904, p. 466 ş. u. completează lista documentelor menţionate de Hasdeu cu altele din Braşov şi Oltenia (un „Cântec de Crăciun“ publ. în Gaster, *Chrest.* I, 136, un act din Târgu-Jiu, un „Liturghier“ din sec. XVII), combate părerea lui Hasdeu după care „ţăranii dintr'o parte a Muscelului pronunţau în sec. XVII — dacă nu ... şi astăzi...“ sau „însoţeau pe vocala cea finală de un fel de aspiraţiune, pe care nu ştiau s'o scrie cu slove altfel decât prin χ“ (p. 99), şi susţine că e o „simplă manieră grafică“ venită la noi „prin influenţa literaturii sârbe“ unde uneori se întrebuinţă χ „de prisos“ în urma dispariţiei lui χ la pluralele genitivelor şi locativelor. Curios mi se pare însă faptul că această particularitate se arată tocmai în regiunea în care se găseşte şi metafonia cu *i* înainte de *k'* şi rostirea *a—a* în loc de *ă—a* (cf. *Dacoromania*, III, nota 2) şi unde influenţa săsească a fost odinioară puternică. Fenomenul merită deci să fie cercetat din nou şi mai de aproape, avându-se în vedere şi alte documente în care se mai găseşte afară de cele menţionate, pentru a stabilì legătura ce poate fi între el şi rostirea şi grafia săsească care a putut să-l producă. In special atrag atenţia asupra unui document publicat de dl N. Iorga, *Studii şi documente*, XII[1], p. 7, în care „Radulŭ Logf. Glinianul“ scrie în 15 Iulie 1695: „Adecă eu Ionŭ Imbaruşŭ den satŭ den Bungaar (nume săsesc la origine: < *Baumgarten*!), înpreună cu famiia miah Anah... casah...“.

[1] G. Weigand, *Jahresbericht*, VIII, 273.
[2] *Dacoromania*, III, 505.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07)

picio“ 377 = „bănuială“, *fenaρ* 338 = „fănar“, dovadă că Anonimul confundă cu literele latineşti slovele chirilice ale textelor din care îşi notă uneori cuvintele).

Diftongarea cu *i̯*, prin „anticipaţia“ acestuia din palatala care-i urmează, nu este cunoscută în limba ungurească care a influenţat în rândul întâiu pe Anonim. In această limbă este cunoscută numai „segmentarea“ („Brechung“) lui *é* şi *ő* (*e* şi *ö* lung), care fac impresia unui *e* desfăcut în două şi sânt auzite de streini ca *ei̯*[1] (cf. *Beica* „nume de râu“ < *Béka*[2]; *Seica* „nume de vacă“ pe Valea Someşului < *szőke*, cf. şi rut. *Sejka*[3]; *gheizăş* < *gözös*[4]; *caveiu* „cafea“ < *kávé*[5]. *Gheibe* „mârţoagă“ = *gheb'e* < *gebe*[6], *Beici* < *Bécs*[7] şi *heighiu*[8] „vie“ < *hegy* pot fi născute atât prin „anticipaţie“, cât şi prin „segmentare“. In schimb ea este o particularitate caracteristică în rostirea şi scrierea Saşilor[9] şi se găseşte atât în graiul actual al Saşilor care încă nu şi-au putut însuşi o rostire românească desăvârşită, cât şi în documente şi scrieri vechi scrise de Saşi atât cu litere latine, cât şi cu chirilice. A tăgădui acest fapt după numeroasele exemple pe care le-am dat în *Dacoromania* III, pp. 487—497 şi 915 (cf. şi Lacea, *ibid.*, pp. 466—7) înseamnă a tăgădui evidenţa.

De altfel mai pe larg mă ocup de această chestiune într'un studiu aparte cu titlul *„Diftongarea cu i̯“*, în care urmăresc acest fenomen fonetic în dialectul dacoromân, începând cu cele mai vechi texte (scrise de Români ori de streini: Saşi, Slavi, Italieni, Greci), precum şi în dialectele aromân, megleno- şi istroromân,

[1] Cf. S. Simonyi, *Die ungarische Sprache*, p. 134 şi 138.

[2] G. Weigand, *Jahresbericht*, XXII—XXIX, p. 77.

[3] A. Bonkáló, *Die ungarländischen Ruthenen* în *Ungarische Jahrbücher*, I, p. 337.

[4] T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. 19/45 şi 221; cf. şi *ghezeş* p. 23/46 şi 221.

[5] A. Ţiplea, *Poezii populare din Maramureş* în *AAR.* s. II, t. XXVIII lit. 440 şi 518.

[6] V. Stan, *Magyar elemek a mócok nyelvében*, Budapest, 1905, p. 35.

[7] I. — A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907, p. 41.

[8] Ibid., p. 50.

[9] Cf. J. Wolff în *Programm*-ul gimnaziului din Sebeşul-săsesc pe 1872/73 Sibiiu, 1873, pp. 64—71 şi cel de pe 1874—75, Sibiiu, 1875, pp. 45—46, 48—9, 63, 69, 70; G. Kisch, *Die bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*, Halle a. S., 1893, pp. 352-354—358—359; 362—363, 370; *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, pp. XLIII §. u.; G. Keintzel, *Lautlehre der Mundarten von Bistritz und Sächsisch-Regen* (în *Archiv des Ver. für sieb. Landeskunde*, 175, 177, 178).

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

în comparaţie cu acelaşi fenomen fonetic din limbile romanice, limbile germanice, în special limba săsească, din limbile slavice şi grecească, şi discut toate observaţiile expuse ştiinţific şi obiectiv ale dlui Al. Rosetti din *Grai şi suflet*, vol. II — 1926, fasc. 1, pp. 167—179, ca şi pe cele neştiinţifice şi lipsite de metodă şi obiectivitate ale dlui I. Bărbulescu din *Arhiva*. XXXII — 1925, No. 1, pp. 1—26, care nici măcar nu ştie ce este şi cum s'a născut diftongarea cu *i* (cf. p. 20, unde o „individualizează" ca „analogie grafică" sau „o nepricepere, din incultura literară, a scriitorului" şi dă exemple ca: *rămaei* = „rămâi", *meiu* = „mieu", *acestiu* = „acestui" din nişte scrisori ale unor slugi ale dsale), cum nu ştie nici că ea există şi în limbile slavice, deşi e slavist (cf. W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, ed. I, Göttingen, 1906, p. 257—8).

d) Săsesc pare să fie şi **o** şi **u** aton (mai ales în grupele *or. ur*) scris **e**, care trebue cetit *ă: apruer* 328 (cf. *amproor, amprour, năproor, năprăor, proor, prour* ap. Tiktin, *DRG* 480), *merun* „huso" 354 (= „morun"), *roeradze* „rorat" 365 (= „roureză"), *rueredz* „roro" 366 (= „rourez"), *mekendacze* „spectrum" 354 = „mogândeaţă", şi invers, prin analogie falsă, *ă* aton > *u*: *maszuri* „pisa" 380 (= „mazăre"), *mazurike* „vinia" 380 (= „măzăriche")[1].

[1] Pentru a explică toate aceste forme nu ne putem gândi la analogia lui *buăr* < bŭbalus,-um, forma originală din care s'au desvoltat pe urmă formele *buor* > *boor* > *bour*; nici la aceea a lui *nuăr* (*nuhăr, nuwăr*) < **nuer* < nŭbĭlum, deci iarăşi o formă originală din care s'au desvoltat mai târziu formele *nuor, noor, nour* şi *nor*. De o „ortografie trecută dela Bulgari la Ruşi şi Sârbi mai întâi" (cf. I. Bărbulescu, *Arhiva* XXXII, No. 1, p. 19) şi de-aici la Anonim, care întrebuinţează grafia latină şi a fost supus la alte influenţe, nu poate fi vorbă. Explicarea trebue să o căutăm în influenţa săsească. Cf. săs. *buberutskn* „Blattlauskäfer" < *buburuză* Brenndörfer 22; *busdəgan* „keulenförmiger Streitkolben", Kisch *NWW.*, 27, Brenndörfer 14, Bena 22; *Korterar* „Zeltbewohner, Zigeuner" < *corturar*, Brenndörfer 30; *flutter* „Falter, Schmetterling" < *flutur*, Brenndörfer 18; *ponərə* „Grobes Tuch" < *pănură*, Kisch, *NWW.*, 117, Brenndörfer 40; *Kukeruz, Kukeruse* < *cucuruz* Bena 22; *pokert* „Theer" < *păcură*, Brenndörfer 40; *budelin* „umziehen" < *buduli* Brenndörfer 59; *tsufelin* „enstellen, beleidigen, beschimpfen" < *ciufuli*, Brenndörfer 53; *Mossəre holde* < *Măsură holde* Brenndörfer 77; *gesoketit* < *socotit*, Brenndörfer 20; *golemos* „knäuelförmig, dick" < *golomoţ*, id. 20; *kokeschatich* „buckelig" < *cocoşat*, id. 29; *kokestirk* „Storch", id. 29 şi 61; *kəmu^{a}rə* < *comoară*, Kisch, *NWW.*, 87 şi Bena 22, *Poderasch* < poate din *pădure*, Brenndörfer 78; *Grigər, Grigə(r)sch* = „Grigor, Gregor", Kisch, *Namenbuch* 49; *Kantərschkaul* = „Kantorskaul", id., ib, p. 66; *Bukerescht, Bukeresch, Bukerest*, Hurm., XI, 789, 831, 880 ş. a.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

e) De origine săsească (în parte poate şi ungurească) este confundarea lui *i̯* cu *g* (cf. şi γ n.-grecesc, care însă pentru Anonim nu poate fi luat în consideraţie): *megyeleu* „convivium natale“ < ung. *májoló* „genethlia“ (cf. lat. *maia* „obstetrix“); într'un adaus ulterior: *geftin* „levi pretio“ 340 în loc de *ieftin* s. *eftin*; *gegumen* „superior monasterii“ 340 în loc de *iegumen* s. *egumen*[1]. In schimb avem *mojle* „titulus, tumulus“ 354 în loc de

[1] Relativ la *i̯* > *ghi̯*, Wolff, *Programm*-ul gimnaziului din Sebeşul-săsesc pe 1872/73, Sibiiu, 1873, p 64, ne spune: „Gemeinsächsich steht gewöhnlich *g* für anlautendes j“. Citez câteva din exemplele date de Wolff, l. c., *giur* şi (orăş.) *jôr* în loc de „Jahr“; *gener* = „jener“; *genst* = „jenseits“; *guip* = fr. *jupe*, lat. med. *jupa*: *Guikesterf*, *Jôkesterf* = „Jakobsdorf“; *Gehannes*, *Gehan* = „Johannes“, „Johann“ ş. a. Această trecere se face şi în elementele de origine străină: Locuitorii saşi ai *Iadului* numesc acest sat *Jôt*, *Gôt*, şi *Gâot* < rom. *Iad*, iar acesta din slav. ĭadъ, (*adъ*), cf. Keintzel 184 şi Kisch, *Namenbuch*, 62; *Şieul* este numit *Schôgn*, *Schôgən*, *Schi"gn* (< ung. *Sajó* < *sav-jó*), cf. Keintzel, 184—5 şi Kisch, *Namenbuch*, 49—50 şi 117; *Iara* este numită, *Gâra*, Kisch, *Namenbuch*, p. 41; *Ardanul* (ung. *Árdány*, vechiu *Iordan*: doc. 1319 *Iordanfalva*, doc. 1332 *villa Iordani* etc) < *Iordan* este numit *Gôrdn*, *Gôrn*, *Garndorf*, Kisch, *Namenbuch*, p. 41 şi 64; ş. a. Săs. *Jórlänk*, *Jêrlənk* s. *Jêrlänk*, „einjähriges Schaf“ (cf. mosel. *Gêrleng*, *Jêrlənk*, şi *Jêrlong* „einjähriges Kind“, ap. Kisch, *Vergl. W*b., 117 şi 118) a putut să ne dea rom. *ghiorlan* pentru că trebue să existe şi rostirea cu *g* (cf. Lacea, *Dacoromania*, III, 751). A putut să ne dea la rigoare chiar şi pe *cârlan* 1°. „mielul după ce a fost înţărcat până la un an“; 2°. „miel sau mânz de un an (rar chiar de doi şi trei ani“, (cf. *noaten* < a n n o t i n u s), dacă admitem o rostire cu *c* în loc de *g* sau că *g* săsesc a fost înţeles de Români *c* în unele regiuni; săsescul *kerlân* însă este reprimit din româneşte, de unde este şi ung. *kerlán*, *kerlány*, *kirlán* (alte păreri cf. Cihac II 488; Philippide, *Ist. l. rom.*, I 150; Weigand, *Jahresb.*, XVI 222; G. Giuglea, *Dacoromania*, I 244—7; V. Bogrea, ibid. 556). In socotelile oraşului Braşov se scrie *Gjordattyo* = „Iordache“ (*AAR.* s. II, t. XXI ist., p. 223), *Gionattyo* = „Ionache“ (ibid. p. 227), etc. Felul cum se scrie cuvântul boier în socotelile oraşelor săseşti Braşov, Sibiiu şi Bistriţa (cf. Hurmuzaki, vol. II[1], XI şi *AAR.* s. II, vol. XXI ist.; N. Iorga, *Studii şi documente*, I - II, p. 1—53) ne arată că nu numai *i̯* iniţial, ci şi cel medial treceă în *g* în gura Saşilor: *boyar-*, *boyer-*, *boar-*, *bojer-*, *boër*, *bejar-*, *buyer-*, *bujer-*, *boger-*, *buger-*, *bogjer-*, *bogier-*, *bogyer-*, *buoehr* etc., cf. şi *Kerstgion* = „Crâstian“ s. „Cârstian“ (Hurm. XV, p. 95, doc. din a. 1476 în Arhiva oraşului Braşov). — Forma *g'elăntul* s. *d'elăntul* alături de *ţelăntul* „a înştiinţa, a anunţa“ am primit-o cu *g'* din ungureşte (cf. ung. *jelent* şi *gyelent* ap. Szinnyei, *M. Tsz.*, I, 987). In o seamă de dialecte ungureşti (mai ales din împrejurimea oraşului Sopron com. Vas) găsim adecă variarea lui *j* iniţial cu *gy*, cf. *jegenye* — *gegenye*, *jegy* — *gyegy*, *jegyes* — *gyegyes*, *jegyző* — *gyegyző*, *jel* — *gyel*, *jeles* — *gyeles*, *jer* — *gyer*, *jó* — *gyaó*, *jobb* —*gyobbabb*, *jószág* — *gyoszág*, *jön* — *gyön*, *jut* — *gyut*, etc., ap. Szinnyei, MTSZ, 986—998.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

moghilă[1]. *Mejeran* „amaracus, maiora[na]“ 352 îşi păstrează pe *je* din forma originală (europ. general *majorana;* germ. *Majeran, Mejeran),* cu toate că avem în limbă şi forma cu *ghe,* venită probabil prin grădinarii saşi (*măgheran, măghiran, măd'eran* alături de *măerean,* v. Tiktin, *DGR.,* p. 940).

f) De aceeaşi origine este şi **sh**, deci **ş** în loc de **č,** întocmai cum rostesc Saşii (ce e drept o singură dată într'un adaus ulterior): *dejesh* „utrinde“ 380 = „de-aici“ [2]. Cf. însă şi băn. dial *aiś.*

g) Se ştie că la trecerea dintr'o limbă într'alta sunetele, nefiind auzite exact, nu sânt reproduse totdeauna fidel. Se observă aceasta mai ales la consonantele sonore şi nesonore care

[1] Pentru trecerea lui *g* în *j* cf. Wolf, *Progr.,* 1872/3 p. 54—58 şi Keintzel, p. 211, de unde luăm următoarele exemple: *šwijer* = „Schwieger“ (vechiu *swiger*), *sêjen* = „Segen“, *l'ejer* = „Lager“, *lêjen* = „lügen“, *sorjen* = „sorgen“, *burjen* = „Burgen“, *birjer* = „Bürger“, etc. Dintre citatele date la Bena, p. 30, se pot aminti: *Anjeline* < *Anghelină,* Fuss 181, *Jischne* < *ghişină, vişină,* Fuss 184; *Jeneral* = *Gheneral,* A. Schuller, *Nösner Schnurren,* Sibiiu, 1910, p. 39. Mai adaugem: *Jitz* < *Ghiţă,* Brenndörfer 76; *Arbäjen* şi *Arbegen* < ung. *Egerbegy* (rom. *Agârbiciu*), Kisch, Schuller-Festschrift, 1924, p. 138—9; *Schmiejən, Schmiegen* (rom. *Şmig*) < *Somogyom, Somogy,* id., ibid., p. 139—140; *Halvəlajən, Halvelagen* < *Hódvilág,* id., ibid., p. 144; *Halmajen, Halmagen* < ung. *Halmágy,* id. ibid., p. 144; *Jurgz* = „Giurgea“ (Hurm. XV, p. 346, a. 1529); *Jeorgius* = „Georgius“ (Hurm. XV, p. 690, a. 1582); *Julay* = „Gyulay“ (*AAR.* s. II, t. XXI ist., p. 275), *Jallmar* = ung. *Gyalmár* < *Dealu-mare* (Hurm., XV, p. 494; rom. *Gelmar* este mai nou şi-i reluat din ungureşte, cf. *Sătmar* < ung. *Szatmár,* iar acesta < rom. *Satumare*); *Julafy, Julaffy* = „Gyulafi“ (Hurm., XI, p. 831); etc.

[2] Cf. la Bena 27: *kisch!* „rate“ < *gâci!,* Kisch, *NWW.,* 83, Brenndörfer 61; *musch* „getrockneter Nasenschleim“ < *muci,* Kisch, *NWW.,* 107, Brenndörfer 63; *stingasch* „Linkhand“ < *stângaciu,* Kisch, *NWW.,* 133, Brenndörfer 47; *poschinok,* Kisch, *NWW.,* 117, alături de *potschinok,* Brenndörfer 41. Mai putem adauge: *buschinə* „grosse Weidenflötte“ < *bucin,* Kisch, *NWW.,* 27, Brenndörfer 60; *schir* „das bei kochendem Maisbrei oben aufschäumende Wasser“ < *cir,* Kisch, *NWW.,* 139, Brenndörfer 64; *baisch* „Senne“ < *baciu,* Kisch *NWW.,* 14, Brenndörfer 10; *schuddə* „wunderliche Person“, *schudattich, schuddat* „wunderlich“ < *ciudă* (sl. *čudo*), *ciudat,* Kisch, *Korrespondenzblatt,* XLVII—1924, p. 35; *Ztanschul* = „Stanciul“ (Hurm., II 66); *Ztansul* = „Stanciul“ (Hurm., II, 67 şi 182); *Danschwl* = „Danciul“, (Hurm. II, p. 72 şi 89); *Danswl* = „Danciul“ (Hurm., II, p. 74, 88 şi 89); *Dansul* = „Danciul“ (Hurm., II, p. 183); *Stanschul, Stansul* = „Stanciul“ (Hurm., XI, p. 873); *Schausch* = „ciauş“ (Hurm., XI, p. 828); *Danschul* = „Danciul“, *Plaschynthe* = „Plăcintă“ (Hurm, XV, p. 277); *soschaviensis, Schoschavie* = „Suceava“ (Hurm., XV, p. 440); *Telsch* = „Telciu“ (Hurm., XV, p. 791 şi 792, a. 1602); *Kluscher* = „Clucer“ (*AAR.* s. II, t. XXI, ist., p. 186); *Klusserul* = „Clucerul“ (ib., p. 188 etc.).

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07)

adese ori se confundă. Astfel Italienii confundă pe **c** cu **g** (cf. Meyer-Lübke, *It. Gramm.*, § 202 şi 203), pe **d, b** cu **t, p** (ibid., § 163, 201 şi 205), pe **s** cu **š** şi **z** (ibid., § 165). Le confundă incidental şi Ungurii: **p — b** *(bringa < brâncă, Magyar Nyelvőr,* XXII 207, *pulendra* alături de *bulandra < buleandră,* ib. 208; *duláb* şi *dulấp < dulap,* ib. 392), **t — d** *(firogond, filogont, firógond, firógont, firogont < fără gând,* ib. 438), **c — g** *(guzsba < cujbă,* ib. 537, cf. şi rut. *gužba; gerzsa, kerzsa, korzsa, kirzsa < cârjă* id., XXII 538, XXIII 153; *kópé, góbé < copil,* id. XXIII 249; *micigó < mâţucă,* id. XXIII 393), *č — ǧ* (*kovrics < covrigi,* plur. lui *covrig,* id. XXIII 250); chiar **f — p** (*fataró, pataró < fătărău, fătălău,* id. XXII 438), **š — č** *(borcs < borş,* id., XXII 171; *maricska < morişcă,* id., XXIII 191, etc.) ş. a. Le confundăm incidental şi noi (cf. *bold < bolt; jấp* şi *jấb <* ung. *zseb*; *găzdac* şi *găzdag <* ung. *gazdag; ticlăzău, teclăzău, teglăzău <* ung. *téglázó; tobă* şi *dobă <* ung. *dob; firiz* şi *firesău <* ung. *fürész* şi *fürésző; giolgiu, giulgiu* şi *giolciu <* ung. *gyolcs,* unde însă putem aveà şi o asimilaţie, etc.). Dar mai ales le confundă popoarele de origine germanică, dintre care unele rostesc consecvent nesonor consonantele sonore. Aşa fac şi Saşii. Deasa confundare a consonantelor sonore cu cele nesonore la Anonimul din Caransebeş trebue să fie deci o influenţă săsească, poate nu numai grafică, ci şi de rostire:

α) **p — b:** *purhan* „membrana" 364 (cf. *borhan* „stomahul vitelor", *brihan* „maţe", *Dicţ. Acad.,* s. v. *burduhan*); *piatre scumpe* „gemma, lapis pretiosus" 360 = „piatră scumpă"; *pleh, plehshor* 361, probabil identic cu germ. *Blech,* din care avem şi forme cu *b*[1]; *penketuesk* 359, după toată probabilitatea redarea rostirii săsite a lui *benchetuesc* (*< benchet* = „banchet"; cf. rut. *bénket, benketováti,* idem); chiar şi *perticze* 359, în cazul că această grafie ne redă rostirea cu *p* în loc de *b* a lui *bertiţă < bartă* (*<* germ.-săs. *Borten)* şi *toble* „asser" 374 (*<* ung. *tapló, topló* „fomes", „Zunder"; cf. germ. *Dobel* „Zapfen")[2].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] *Dicţ. Acad.* I, 577 dă formele: *bleau, bleah, blehĭu, blec, blef, bleu,* la care mai putem adauge pe *bleh* din ţinutul Năsăudului, alături de: *plec, pleu* şi *plev* (cf. şi srb. *pleh,* rut. *bljacha,* bulg. *bljach,* ung. *pléh* etc.).

[2] Pentru săs. *b > p* Bena 26 dă exemplele: *präntş* „Schafkäse; Kuhkäse" *< brânză,* Kisch, 117, Brenndörfer 42 şi 48: *praw* „tapfer" A. Schuller, *N. Schn.,* 47. Mai adaugem: *kalip* „Hütte" *< colibă,* Brenndörfer, 24—25; *tsurpen* „schlürfen, saugen" *< sorbi,* Brenndörfer 51 ş. a. Pentru *p > b* la Bena 26 găsim *Borcsesd < Porceşti* (sat), Marienburg II, 250.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

β) **d — t** şi **t — d**: *nestraven* „năzdravăn“ 356, *trent* „crudus, insolens, melancholicus“ 375 = „trând“ cu sensul de „schwerfällig, langsam, träge“ (< sl. *trąndŭ* „Art Krankheit“; cf. şi *trândav)*[1], pe care-l găsim alături de *trendeskume* „melancholiso“, ibid.; *glot, glotos* 340 = „glod“, „glodos“; *respende* 365 (probabil *răspânte*, Creţu); *shidnicze* 368 = „jitniţă“; poate şi *medregune* „mandragora“ 352, care însă a putut fi influenţat de forma din traducerea latinească[2].

γ) **c — g**: *frenk* „frango“ 339 = „frâng“; *grainik* „praeco“ 341 = „crainic“ (cf. şi *krajnik* 347 care ar fi putut fi contaminat cu *graiu* pentru a ne da forma *grainik*); *disak* „dăsag“, „dăsagă“ 335; *shik* „jig“ şi „*shikiuesk*“ „jiguesc“ 368; *mekendacze* „spectrum“ 354 = „mogândeaţă“; poate şi *csinke* 332 în cazul că este identic cu „cingă“[3].

δ) **č** (scris *cs* şi *ts*) în loc de *ğ*: *mincse* „pila“ 354[4]. Dar cf. *ğ* scris *gs* în elemente latine: *agsun* „jejuno“, *agsut* „juvo“ 326; *gsem* „gemo“, *gser* „gelu“, *gsinere* „gener“, *gsingsie* „gin-

[1] Tiktin, *DRG.*, p. 1650, după care dăm această etimologie, dă s. v. *trând* şi pe *trânt* „Rosskäfer“ (Geotrupes stercorarius). Acesta însă nu se poate despărţi de *trântor*, pe care-l derivă Tiktin (*o. c.* p. 1651) din p.-sl. *trąnlŭ* „Hornisse“, cf. pentru înţeles n.-slov. *trôt*, srb. *trut*, rus. *trutenj*, pol. *trąnd* „Drohne“, fără a puteà explicà terminaţiunea.

[2] La Bena 27 pentru *d* > *t*: (*Rittich* < *ridichi*, Fuss 201; *Koatle* < *Codlea* (sat), Benigni III 89; *Prunt* < *prund* Brenndörfer 71; *fradschet* < *fraged* Fuss 202; *surt* < *surd* Thullner 55. Mai adaugem: *žigoti* „Krankheit“, „Schimpfwort“, Brenndörfer 56 şi 79. Pentru *t* = *d* ap. Bena 26: *Dornawadra* < *Dornavatra* (orăşel), Benigni II, 81; *Krasdawetz* < *crastaveţi* Fuss 187; *und* „Butter“ < *unt* Haltrich, *Culturgeschichte* 8 şi Brenndörfer 53; apoi: *Schadrayrul* = „Şătrarul“, *AAR.* s. II, t. XXI, ist. 186; *Kandor* = „Cantor“, Hurm. XI, 803; *Balczad Wyzternikul* = „Bălţat Vistiernicul“ (Hurm., XV, p. 466).

[3] Bena 26 dă următoarele exemple pentru *g* > *c* în limba Saşilor: *Avrik* < *Avrig*, Benigni III, 175; *Akrisch* < *agriş*, Fuss 201; *pošinok* < *pocinog*, Kisch, *NWW.*, 117; *pipərik* < *piprig*, Kisch, *NWW.*, 115; *türk* < *târg*, Haltrich, *Culturgeschichte* 8; *Tsurmoiak* (Melampyrus arvense) < *ciormoiag*, Fuss 195. Mai putem adauge: *kalip* „Hütte“ < *colibă*, Brenndörfer 24—25; *kisch* „rate!“ < *gâci*, Kisch, *NWW.*, 83, Brenndörfer 61; *žik* „Sodbrennen“ < *jig*, Kisch, *NWW.*, 153, Brenndörfer 66; *nekots* „Ware“, „Handel“ < *negoţ* Brenndörfer 87; *kropâsch* „Flurname“ < *gropaş* Brenndörfer 70; *Compulunk* (N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, p. 39); ş. a.

[4] Cf. săs. *Tsurtsuver* = „din Giurgiu“ (Hurm. XV, p. 1807); *Gradisgya* = „Grădişte“, rostit „Grădişce“ (Hurm. XV, p. 377, a. 1538); dar şi ung. *boráncsik, baráncsik* < *borangic* (*Magyar Nyelvőr*, XXII, 115).

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

giva", *gsoj* „Jovis. Feria quinta", *gsok* „ludo, salto, choreas duco" 341 ş. a.; în elemente streine: *gsingash* „delicatus" 341; *gsolgs* „syndon", *gsuiesk* 342 etc.; prin contaminare grafică scris *gcs*: *amegcseszk* „decipio, dolo" 327, *ologcs* „contractus, claudus" 357.

ε) **z—dz—ţ**: *müncz* „hinulus" 354 = „mândz", „mânz"; *deunecz* „quadam vice" 334 = „dăunădz", dăunăzi"[1].

Originea săsească este mai puţin sigură pentru:

α) Confundarea lui **s—ţ** în *czimbrie* „solutio laborantium" 333 = „simbrie", alături de *sembre* „conventio" şi *sembrash* „conventionalis" 367, care pare a fi o influenţă a rostirii şi grafiei ungureşti (cf. ung. *cimbora*, *zimbora*, *zimbura* şi *szimbora* < rom. *sâmbră*, Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII—1893, p. 211—212 şi Gombocz—Melich, *Magyar et. szótár*, col. 693—5). Totuşi ar puteà fi şi săsească[2].

---

[1] Pentru *z* = *ts* Bena 27 dă următoarele exemple de rostire săsească: *rintsə* „Erlenkätzchen" < *rânză*, Kisch 126; *kokätze* Fuss 201 şi *kokätzie* Fuss 196 şi 207 < *coacăză*. Mai întregim: *buberutskn* „Blattlauskäfer" < *buburuză*, Brenndörfer 59; *bultsen* „kleiner Käse"; *bultsen* < *bulz*, Brenndörfer 13—14; *gelbiatse* „Gelbsucht, Leberkrankheit bei Kühen und Schafen" < *gălbează* Brenndörfer 19; *pränts* „Schafkäse; Kuhkäse" < *brânză*, Kisch, *NWW.*, 117, Brenndörfer 42 şi 48; *rintse* „Erlenkätzchen" Kisch *NWW.*, 126, Brenndörfer 64; *Dorff Oglincz* = „Oglinzi", Hurm., XV, 662 etc Cf. însă şi ung. *harbuc* < *harbuz* (Damian, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, Budapest, 1912, p. 24), *pupuca* < *pupăză* (id., ib., 43).

[2] Intr'adevăr la trecerea dintr'o limbă într'alta *s* adeseori este auzit şi reprodus ca *ţ*. Il aud şi reproduc aşa nu numai Ungurii, ci şi Saşii şi Românii, ca să ne oprim numai la popoarele ale căror limbi ne interesează în acest studiu.

Ung.: Afară de *cimbora*, pe care l-am citat, cf. *derèc* < rom. *deres*, *dires*, *dres* MNyr. XXII, 337; *kacor* < rom. *cosor*, Şt. Damian, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, p. 25; *pupuca* < rom. *pupăză*, Damian 33; *cakumpak* < germ. *Sack und Pack*, *MEtSz.*, 610; *barack* < sl. *breskva*; *tarack* < sl. **třeskъ*, cf. rom. *treasc; palack, palaszk* < sl. *ploskva* etc.

Săs.: *tsabjen*, *tsuebich* „Säbel" < sabie, Brenndörfer 51; *tsurpen* „schlürfen", „saugen" < *sorbi*, Brenndörfer 51; *Tseretsel* (doc. a. 1296: „villa Zeret") < *Seretel*, Kisch, *NWW.*, 124, Brenndörfer 72; *Tsaret* < *Seret*, Keintzel 216, Kisch, *NWW.*, 124; *Zakel*, *Zaêkel* < ung. *székely*, Keintze 216; *tsaiku* 1°. „Eichelhäher, Holzheher", 2°. „Einfaltspinsel" < *szajkó*, Keintzel 216; *Zikle* „Bergabhang", Kisch, *Namenbuch* 148; *Stroietzkul*, *AAR.*, XXI, 219; *Vatzi Nyamtzul* alături de *Vassj Nyamssul*, ib., 223, şi *Vassi Nyamssul*, ib. 226; *Viczthernyk*, Hurm., XV 549 alături de *Bisstrisse*,

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

β) Intrebuinţarea lui **š** (scris *sh*, *s*, *sz*) în loc de **ž** în care putem avea de a face şi cu o tradiţie grafică ungurească: *ashishdere* „similiter“ 328 = „aşijdere“; *bushor* 331 = „bujor“; *koshe* „crusta“ 347 = „coajă“; *koshok* „pellicium“ 347 = „cojoc; *grishe* „cura“, „industria“ 341 = „grijă“; *nedeshde* „spes“ 355 = „nădejde“; *dashnik* „tributarius“ 333; *primesda* „fortuna, casus adversus“ 361 = „primejde“ etc.; *rogoszine* „storea“ 365 = „rogojină“ alături de *koverszesk* „excello, supero“ 347 „covârşesc“ etc.[1]. *Ž* s'a scris cu *z* în *zelesk* „doleo“ 379 = „jelesc“, *zefujeszk* „deglumo, diripio, spolio“ 379 = „jefuiesc“ [2].

γ) Confundarea lui **s** cu **z**: *a) fazol* „faseolum“ 380 = „fasole“ (cf. germ. „Fisolen“); *zfermu* „co[m]minuo“ 379 = „sfărm“, în care ar putea să se păstreze grafia veche cu *z* = *s*, şi invers. *Ovez* „avena“ 380 = „ovăs“ (în Ardeal şi Mold.), „ovăz“ (în Munt.), deci ar puteà fi şi românesc (< p.-sl. *ovisŭ*). Tot aşa este şi *firiz* „serra“ 339 (< ung. *fürész*), care şi astăzi are această formă, probabil deoarece, când a fost primit cuvântul, aşa a fost auzit[3].

Hurm. XV, 552; *Czód*, *Zood*, *Zoodt* < *Sad*, I. Moldovan—N. Togan, *Dicţ. numelor de localităţi*, Sibiiu, 1919, p. 151 etc.

Rom.: *ţignal* < germ. *Signal* ori rus. *signalŭ* (< germ.), Tiktin, *DRG.*, 1588. — Au putut să ne vie deci atât direct din ungureşte, cât şi prin săseşte: *ţarcă* alături de *sarcă*, cf. săs. *tsarkə* (Kisch, *NWW.*, 160), ung. *szarka* (< n.-sl. *szarka* < p.-sl. *svraka*; cf. şi srb. *soroka*, ceh., slov. *straka*, prus. *sarke*); *ţărţam* alături de *sărsam* < ung. *szerszám*; *ţîclă*, *ţiclău* „stâncă, pisc“ < *szikla*; *ţăcălie* „barbă în cioc, cioc“ < *szakáll* alături de *săcălaş*, *sacaluş* „eine Art Kanone“ < ung. *szakállas*, *szakállos* (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, I, 440). — Pentru cele trei din urmă vezi Lacea, *Dacoromania*, III, 747—8.

[1] Pentru rostirea š în loc de ž a Saşilor cf. la Bena 27: *Koschokna* < *Cojogna* (sat), Marienburg, II, 108; *Apold den schoš* = „Apoldul din jos“ (sat), Lebrecht, *Versuch einer Erdbeschreibung* etc., Sibiiu, a. 1804, p. 128; *Schinna* = „Jina“ (sat), Lebrecht 141; *Schugastru* < *jugastru*, Fuss 179. Mai putem adauge; *Klusch* < *Cluj*, Brenndörfer 69; *Schursch*, *Schurscha* = „Giurgea“ (Hurm., XV, p. 169, a. 1504), *Schitian*, *Schythan* = „Jitian“ (Hurm., XV, p. 549, a. 1559), *Solde* = „Joldea“ (Hurm., XV, p. 493) etc. Pentru Unguri cf. *mlásé* < *mlajă* (*Magyar Nyelvőr*, XXIII, 438).

[2] Cf. *zoldonarhos* = „joldunari“ (Hurm., XV, p. 444, doc. a. 1545, Sibiiu, Arhiva oraşului); *Marzinen* (Hurm., II[1], p. 46) etc.

[3] Pentru rostirea Saşilor cf.: *Ztan*, *Ztoyka*, *Ztansul*, *Ztanschul*, *Zpathayr*, (Hurm. H[1], passim), *Wolzan* (ib., 76), *Zawa* (ib. 176), *Kozta* (ib. 179), *Zyrbul* (ib. 183, 272), *Ztroya* (ib., 205) *Zarbatoyra* (ib. 206), dittografia *Zspatayr* (ib. 68, 206); *Ztoyka* (Hurm., XI 789), *Zkompul* (ib. 784), *Ztanylla*

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

b) s în loc de *z*: *orsz* „hordeum“ 380 = „ordz“, „orz“. — *Posderie* 362 = „pozderie“, „puzderie“ (< sl. *pozderije*), *lose* „palmes“ 351 = „loză; *rense* 365 în cazul că este identic cu „rândsă“, „rânză“[1]), pot fi şi numai grafii.

Observare. Scrierea unor cuvinte atât cu *v*, cât şi cu *f* (*svredel* şi *sfredel*, *svedeskume* şi *sfedeskume*, *sverschesk* etc. 373), se explică prin faptul că alături de formele mai nouă se întrebuinţează formele originale mai vechi (cf. bg. *svrĕdel*, rus. *sverdelj* etc. < p.-sl. *svrъdlъ*; p.-sl. *sъvaditi* şi *sъvrъšiti*.

h) Dispariţia lui *i* după o consonantă finală, în special după *r*: *guttunar* 342, *neskar* „quidam, aliqui“ 356, *stagur* „vexillum“

(ib., 788), *Ztanillae* (ib. 797), *Zpotayra*, *Zpothayr*, *Zpatayr*, (ib., passim), *Ztroya* (ib. 829), *Poztelnik* (ib. 829), *Zkiller* (ib. 810), dittografia *Zstan* (ib. 826); *Wizter* (*AAR.* s. II, t. XXI ist. 165, 168 etc.). *Dreztayrul* = „Dârstariul“ (ib. 166), *ztolnikul* (ib. 173 etc.). Am auzit adeseori pe colegul G. Kisch şi pe mai mulţi din elevii mei saşi rostind *răspunz* în loc de *răspuns*, formă pe care o întâlnim de mai multe ori şi într'o scrisoare „de la Maghistrat Cronştotului“ din 30 Aprilie 1736 publicată de St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei*, 1701—1795, vol. V, Braşov, 1906 (pp. 21—22) alături de *răpunsuri* (p. 38). Dl Rosetti, cum voiu arătà în alt loc, se înşeală când crede că această rostire ar puteà fi atribuită unui Român, care şi-ar zice „Rumun“ şi le-ar fi copiat pe la începutul sec. XIX (!) de pe un original scris cu litere latine (*Grai şi suflet*, vol. II, fasc. 1, p. 174). Cf. şi: *z-au scris* în Andrei Bârseanu, *Cat. lut. românesc*, Bucureşti 1923, p. 4.

Pentru rostirea Ungurilor cf.: *ramasz* şi *ramaz* < *rămas* (*Magyar Nyelvőr*, XXIII 487); *vopozál* < *văpsì*, *vopsì* (Damian 41) etc.

[1] Pentru Saşi cf ap. Bena 27: *Buosz* < *boz* Fuss 203; *tis* „Namensvetter“ < *tiz*, Kisch, *NWW.*, 156, Brenndörfer 65; *kals* < *calzi*, plur. lui *cald* Möckesch 44; *ves* < *vezi* de la *văd* Thullner 76. Mai adaugem: *munsel* „Füllen, kleines Pferd“ < *mânz*, Brenndörfer 35; *puppes* „Wiedehopf“ < *pupăză*, Brenndörfer 43: *resbin*, *risbin* „durchdringen, erreichen, erlangen, aushalten“ < *răzbi*, Brenndörfer 44; *brinse* „Käse, Schafkäse“, Brenndörfer 13; *grâsnâkich* „entsetzlich, schrecklich“ < *groaznic*, Brenndörfer 60; *busdegan*, *busdugan* „keulenförmiger Streitkolben“ < *buzdugan*, Brenndörfer 14; *Oythosz* = „Oitus“ Hurm. II[4] 206, *Kalauss*, AAR. s. II, t. XXI 279 etc. Explicarea acestor grafii se găseşte în însăşi rostirea săsească: „Die Westgerm. harte Spirans *s* wird in unsern Mundarten anlautend vor Vokalen, ferner inlautend zwischen Sonoren in der Regel stimmhaft (*z*) ausgesprochen; dagegen inlautend vor stimmlosen Konsonanten und auslautend bleibt *s* stimmlos“, (Keintzel, p. 214; cf. şi Wolff, Progr., 1873, p. 51). — Pentru Unguri cf.: *darmoszka* < *dârmoz* (*Magyar Nyelvőr*, XXII 392).

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

371, *Vinjer* „Venus, Veneris“ 378, *gsung* „pungo, jugulo, occido“ = „giunghiu“, dar cf. *Mjercury* „Mercurius 353[1].

i) Reducerea diftongului **ĭu**: *dugh* „foetor“ 335 = „diug“; *roub* „rufus“ 366 < *roiub* = „roib“; *shtuke* „lucicus“ 372 = „ştiucă[2].“

Atât din săseşte, cât şi din ungureşte, pot fi explicate următoarele particularităţi:

a) Redarea lui *u̯* cu *v* (*dzive, dzi* „dies“ 335, *nov* „novus“, *nove* „nova“ 356, *pive* „mortarium“ 361, etc.) poate fi la Anonim atât o moştenire din tradiţia grafică (*v* în grafia latino-ungurească aveà şi valoare de *u*), cât şi influenţa rostirii săseşti şi ungureşti. Mai probabilă pare a fi cea din urmă[3].

[1] Observ că la Anonim, care scrie cu litere latine, nu poate fi vorba de omiterea lui *i̯* din pricina că consonanta dinaintea lui s'a aruncat deasupra rândului, cum se obişnueşte în grafia chirilică. Exemple pentru rostirea Saşilor v. Bena 25; cf. şi *Reschinar* — „Răşinar“, Brenndörfer 71; *nici noi singur*, St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei*, 1701—1795, vol. V, Braşov, 1906, p. 33; *nicheir*, id., p. 32; *nescar noroade*, id., p. 34; apoi: *100 de oamen*, id. 36; *bun* = „buni“, Hurm., XV, 1425; *vicin* = „vecini“, id., ib.; *Busten* = *Buşteni*, Brenndörfer, id., p. 68; *Ontschest* = *Onceşti*, id., p. 70; *Zernescht* = *Zârneşti*, id., p. 73, etc. — Ungurii de obiceiu păstrează pe *ĭ*. Totuşi la Fogarasi găsim scris: *netar* în loc de *netari* (45/8).

[2] Pentru rostirea săsească: cf. *lurcă* „schlechte Suppe, schlechter Wein, elender Rachenputzer“ < *liurcă*, Brenndörfer 33, Kisch, *NWW.*, 98; *Schtubei* „Wasserkrug“ < *ştiubei*, Brenndörfer, 48; *Marukichi* < *Mărîucă*, Brenndörfer 77, Kisch, *NWW.*, 101; *Dedul* = „Dediul“, *AAR.*, s. II, t. XXI ist., 173 etc. — Cf. şi ung: *luk* s. *lik* în loc de *lyuk* „gaură“; *ih — juh, ihar — juhar, ihász, — juhász* (Szinnyei, *M. Tsz.* 995—6, 1572 etc.) etc. *Ibesk* „amo“, *iboste* „amor“ etc. 343, chiar şi *skip* „spuo“ 369, cad în altă categorie, reducerea găsindu-se în limba română (cf. şi *işor* < *ĭuşor* > *uşor*; *mincinos* < *mincĭunos* etc.

[3] De rostirea lui *u̯* ca *v* m'am ocupat în *Anuarul institutului de istorie naţională din Cluj* — pe 1921, p. 200 şi în *Dacoromania* III 477—8. In cel dintâiu am arătat că această rostire s'a putut ivì „nu numai subt influenţă slavă, ci şi ungurească“, iar în aceasta din urmă am adaus că „uneori“ şi Saşii care vorbesc româneşte „au rostirea *v* în loc de *ŭ*“ şi am dat exemple pentru toate trei posibilităţile. Totuşi dl I. Bărbulescu (*Arhiva*, XXXII, No. 1, p. 22) nu vede în nici o formă din câte am dat decât „influenţa ortografiei latine şi desigur a celei rutene la noi“. „Aşa influenţe circulau şi la Ruşi, ba şi la Bulgari şi Sârbi“. Dar întreb: este grafie, nu fonetism sârbesc rostirea curentă a lui *luvà*, la Românii din Serbia (cf. Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, Bucureşti, 1913, glossar, s. v., p. 393); în Bahna, jud. Mehedinţi (*Conv. Lit.*, XLIV 844)? Este grafie nu fonetism rostirea cu-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

b) Anonimul are o seamă de grafii care dovedesc că în rostire aveà pe *ŧ*, *ų* caracteristic graiului Saşilor şi Ungurilor, precum şi omiterea acestora, cf. *soldush* „primus auctor“ 370 (< ung. *szovados, szvados, szavatos, szovatos* > rom. *sodăş, sodâş* şi *solduş*[1]); *otalm* „defensiv“ 358 (< ung. *ótalom, oltalom*), *otelmezuiesk* „defendo“ 358 (< ung. *ótalmaz-, oltalmaz-*); *u[l]na* care traduce pe *stenshin* 371; chiar şi *to[r]k* „neo“ 375 pe urma confuziei lui *l* cu *r*[2].

---

rentă *luvà, vomini* etc., în ţinutul Târgu-Mureşului şi Clujului atât în gura Ungurilor, cât şi a Românilor? Şi dacă au existat şi există în limbă astfel de rostiri, de ce n'ar fi putut şi n'ar puteà fi redate şi în scrisoare? Pentru că din întâmplare cândva *v* latin şi В chirilic a fost întrebuinţat şi în loc de *u*? Ei bine, a discutà în acest chip înseamnă a ne învârti într'un cerc viţios din care nu mai este ieşire. Ş'apoi dacă e vorba numai de tradiţie grafică, de ce în toate cuvintele pe care le-am dat în locurile citate şi le dau acum din Anonim, *v* înlocueşte numai pe *ų*, nu şi pe *u* ca în Вчєникъ = *učenikъ* sau *vniversis* = „universis“ pe care le citează dl Bărbulescu? In sfârşit nu ştie dl Bărbulescu că în cursul evoluţiei limbii noastre *v* a fost adesea confundat cu ŭ (cf *Bârgăuan* şi *Borgovan, Moldova — Moldua* etc.)?

Dl Rosetti, care vede în acest fenomen „epenteza unui *v* între două vocale în hiat“ (şi în *vǫmini* = „oameni“, *nov* = „nou“, *iev* = „ieu“, de pildă?) îmi aduce aminte că acest fenomen se găseşte „şi în texte scrise de Români“ (*l. c.*, p. 179). Dar am putut eu să tăgăduesc acest lucru când tocmai arăt că există şi în rostirea de acum a Românilor supuşi la influenţe streine? Erà nevoie să se mai adaugă că „o regăsim şi la streini care nu sânt Saşi“ (p. 179; e vorba de formele *Ivon, ievu* etc. scrise de un Italian pe la 1770, *AAR.*, s. II, t. XX ist., p. 200–203), când spun anume că în unele regiuni poate fi influenţă ungurească ori sârbească? Intr'adevăr însă rostirea *v* în loc de *ų* poate fi şi săsească. Am auzit Saşi întrebuinţând-o în graiul lor şi am câteva documente inedite în care am găsit-o. Mă mărginesc însă de o cam dată numai la câteva exemple din ce s'a publicat: *Ivon*, *AAR.*, s. II, t. XXI 166, 167, 173, 180, 181 (de 8 ori alături de *Joann* întrebuinţat odată), 183, 188, 191, 192, 193, 241 (de 3 ori); *Ivonitze* ibid. 229, etc. Influenţa italiană este exclusă la Anonim.

[1] Cf. I. Bogdan, *Documente moldovenesti în Arhivul Braşovului*, p. 28 şi *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, vol. II, p. 603.

[2] Asupra existenţei lui *ŧ*, *ų* şi a dispariţiei acestora în graiul Saşilor cf. Wolf *Progr.* 1873, p. 15 ş. u.; Keintzel, *o. c.*, p. 185; Bena, *o. c.*, p. 31. Pentru *ŧ* > *ų* şi dispariţia lor în limba ungurească cf. Simonyi, *Die ungarische Sprache*, Strassburg, 1907, pp. 225 ş. u. — Despre prezenţa lui în scrierile şi documentele vechi româneşti şi în graiul românesc de astăzi voiu vorbì în alt loc într'un articol special cu titlul „Despre *ŧ* > *ų* şi dispariţia acestuia în românește“.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

c) Săsească-ungurească este la Anonim şi scrierea diftongului **ea** în forma redusă **a**, nu după labială, *č, š, j, s, ţ, z, dz* şi chiar şi *r*, cum se rosteşte şi româneşte provincial (cf. *pribag* „exul" 363, *momale* „illecebra" 354, *csaszta* „ista", *csare* „cera" 332, *sare* „vespera" 366, *nemzaske* 355, *agrace* „difficulter, aigre" 326, *kraste* „crista" 348, *entrage* „integra" 338; *krange* „ramus" 348, *kracze* „crispa" 347, *trabe* „negotium necessitas" 375, *trask* „tormentum" 375, *traz* „sobrius" 376, *musteracze* 355, *unguraske* „Hungarica" 379, etc.)[1], ci după *l, n, d, t*: *alan* „contra" 327, *Ardal* „Transilvania" 328, *kurtan* „aulicus" 349, *dal* „collis" 333, *dase* „densa" 334, *diminace* „mane" 335, *gelate* „modicus" 340, *lase* 349, *nagre* „nigra" 355, *odihnale* „quies" 357, *pedapse* „afflictio" 358, *plave* „palea" 361, *prostaske* „rusticana" 363, *task* „torcular" 373, *take* „vagina" 373, *endreznale* „praesumptio" 336, *tristale* „tristitia" 375, *udale* „malefactio" 378, *umedale* „humor" [vel *umezale*] 379 etc.[2]

d) Aceeaşi este situaţia şi în privinţa scrierii lui **oa** sau *o* în forma **o**: *kapriore* „dama", „caprea" 345, *korde* „zona" 347, *kose* „falx" 347, *kupshore* 349, *domne* 335, *gone* „persecu-

[1] Pentru textele vechi au spus acest lucru şi alţii; l-am spus şi eu în *Două manuscripte vechi*, Bucureşti 1914, p. 106; *Anuarul Inst. de ist. naţională* — pe 1921, p. 203 şi *Dacoromania*, II, 275.

[2] Dl. Bărbulescu (*Arhiva*, XXXII, No. 1, p. 19 şi 23) socoteşte felul acesta de a scrie ca „ortografie luată de la Slavi, cari uneori subtînţelegeau sunetul *i* după consonantă". Dar când Românii respectivi poate n'au învăţat şi nu ştiau slavoneşte şi când scriau cu litere latine ca Anonimul nostru?

Dl Rosetti (p. 175) consideră reducerea diftongului *ea* la *a* de românească. Concluzia aceasta şi-o scoate din exemplele: *margă, Arman, tocmală, leşască, trabă* în care într'adevăr este românească, găsindu-se după labială, *ş* şi *r*. Dar nu de exemple de acest fel era vorba în pasajul combătut de dl Rosetti, ci de *aştaptă* în care *ea* urmează după *t* şi pentru care citam versul săsesc *Aštapte mat der lapte* (Brenndörfer 63). Intr'adevăr reducerea aceasta este obişnuită atât la Saşi, cât şi la Unguri; cf. săs. *Odolan* < *odolean*; *daal* < *deal, Herculan* < *Herculean, Predal* = „Predeal", *AAR.*, s. II, t. XXI, ist., 227; la care mai putem adauge şi *Kukurasza* < *Cururеasa*, ap. Bena 23, *zakêh* = „zeache, zeche" Brenndörfer 55; *Unguranul* = „Ungureanul", *ibid.*, 227; *Opra* (cf. şi bg. *Opra*) = „Oprea", *ibid.* 226; *Udra*, Hurm., XI, 792, etc. — Ung.; *tránká-flánká, Magyar Nyelvőr*, XXIII, 530; *bulándra* şi *pulendra* < *buleandră*, id., XXII, 208; *kurtány* < *curtean*, Damian 29, *nyirásza* < *mireasă, Magyar Nyelvőr*, XXIII, 482; ciang. *szérág* < *şireag*, id. XXIII, 529; *tuzslány* < *tujlean*, Damian, 40, etc. Anonimul din Caransebeş o poate avea numai de la Saşi sau Unguri.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

tio, pulsio" 341, *glote* „familia, multitudo" 340, *lekremyore* „lilium convallium", „lacrymula", *ledicsore* „cistula", „arcula" 349 etc.[1].

Scrierea poate să fie rezultată din negăsirea unui semn potrivit. Totuşi nu este exclus că s'a avut în vedere o rostire dialectală specială.

a) Aşa poate fi scrierea lui **ă** cu **o** în: *lomury* 351; *sorpun* 370, *tobak* „tinktor pellium" 375, *vonet* „caeruleus" 380; *zobale* „frenum" 380; *zogone* „pulsio" 380, *zogonitor* „pulsor" 380; dar cf. *zegonesk* „pello" 380, *vjenet* „caeruleus" 380; apoi: *pement* „tera" 359, *penush* „calamus scriptorius" 359, *penink* „panicum" 359, *pekatul neszkutuluj* „peccatum originale" 359, *vepse[s]k* „tingo, decoloro" 377 etc.[2].

[1] Adevărat că particularitatea aceasta poate fi şi românească, cum crede Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic*, p. 404—8, *Arhiva*, XXVIII No. 2, p. 206 şi XXXII, No. 1, p. 18, de acord cu dl Rosetti (p. 176). Studiind deosebite texte vechi am avut prilejul să constat şi eu acest fapt. Astfel în *Două manuscripte vechi*, p. 105—6; *Anuarul Inst. de ist naţ. Cluj*, pe 1921, p. 204; *Dacoromania*, II, 274. Dar în cazul Anonimului, ca şi când avem de a face cu lucrări scrise româneşte de streini sau în spirit strein, cred că nu putem scoate această particularitate din complexul celorlalte. Cf. deci săs.: *oulendekel* „irdener Topfdeckel" < *oală*, Brenndörfer 38; *boke* „Kuh" < *boacă*, id., 58; *lopte* „Spielball" < *loabdă* s. ung. *labda*, id., 63; *Noa* < *Noaua*, id., 70; *roiba* „Nom. prop. für Pferde", < *roaiba*, id., 78; *Dumile vostră*, ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *Dumilor Vostre*, id., II, 74; *omminii*, id., ibid. etc. — Ung.: *mióra*, *mijóra*, *mihóra*, *millóra*, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 438; *nótin* < *noatin*, id., XXIII, 442; *roiba* < *roaibă*, id., XXIII, 488, etc.

[2] Cf. săs.: *Botrina*, *Botrine* < *Bătrâna*; *Bolanə* şi *Belanə* < *bălană*; *bots* < *băţ*; *fokut* < *făcut*; *fore* < *fără*; *kotun* < *cătun*; *Mogurə* < *măgură*; *molaiu* < *mălaiu*; *moməligə* < *mămăligă*; *metšukə* < *măciucă*; *motanie* < *mătanie*; *morar* < *mărar*; *morr* < *măr*; *podure* < *pădure*; *pocalə*, *pokəlin* < *păcală*, *păcălì*; *pocurar* < *păcurar*; *pogubasch* < *păgubaş*: *polerie* < *pălărie*: *pokert* < *păcură*; *postramə* < *păstramă*; *popare* < *păpară*; *ponərə* < *pănură*; *potsin* şi *petsin* < *păţi*; *propedin* < *prăpădì*; *porr* < *păr*; *podure* < *pădure*; *ovosz* < *ovăs*; *wotaf* < *vătaf*; *woitat* < *văitat* etc.; apoi *vo va fi* = „vă va fi", N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *Poharnik*; AAR. s. II, A. XXI ist. 116, 181, 229: *Porkulab*, *Plojaschen*, ib., 229 s. a. (*Dacoromania* III 489 şi Bena 17—18). — Ung.: *bolán*, *balán*, *balánk* < *bălan*, *Magyar Nyelvőr*, XXII 112; *borbát* < *bărbat*, id. XXII 171; *fortát* < *fărtat*, Damian, 22; *tolhár*, Damian, 39; *vopozál* < *văpsì*, *vopsì*, Damian, 41.

Totuşi nu trebue să uităm nici româneştile: *botez* < *baptizo*; *porumb* < *palumbus*; *fomeie* < familia; *zăbovi* < p.-sl. *zaboviti*; *vopsi* şi *văpsi* < gr. biz. ἔβαψα, aor. lui βάπτω, chiar *plomân*, *sovârşi*, *jondar* (cf. T. Papahagi, *Graiul şi folklorul* Maramureşului, p. LVI) etc.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

b) Aceeaşi trebue să fie situaţia şi în privinţa scrierii lui **î** cu **u**: *osundze* „pingue de piscis“ 358; cf. însă şi **e** = **î**: *flemend* „famelicus“ 339, *gend* „cogitatio“ 340 etc.; precum şi **i** = **î**: *vind* „vendo“, *vindzare* „venditio“ etc. 378, care poate fi şi o rostire provincială; *gida* „carnifex“ =„gâdea“ etc.[1].

c) Tot aşa şi în privinţa redării uneori a lui **ă** cu **a**: *dagore* „aestus, calor“ 333, *faszureszk* „infascio, obvolvo“ 338, *flakare* „flamma“ 339, 380, *spal* „abluo“ 370, *spament* 370, *de szarg* 366, *tatajshe* „uxor fratris“ 373, chiar şi în *malaj* „pultes milii“ 380 şi *paszat* 380 probabil nu este decât o grafie, obişnuită altfel atât la Saşii, cât şi la Ungurii care scriu româneşte[2].

d) Ar puteà fi o simplă grafie din lipsă de semn potrivit, o rostire provincială românească ori redarea grafică a rostirii streine scrierea lui **e** în loc de **ă** după **r**: *rebd* „patior, tolero“ 364, *re* „mala“ 364, *remas* „stipulatio“ 365, *resar* „orior“ 365 etc. Rostiri streine sânt: *remurat, -e* „ramosus“ 365, *regaz* „mora, spatium“ 364[3].

e) Tot aşa şi scrierea lui **i** în loc de **î** după **r**: *ferim* „comminuo, frango“ 338, *griu* „triticum“ 341 şi 373, *mohorit* „viola-

[1] Cf. săs. *punsə* < *pânză; pun e* < *până; fuškein* < *fășcăi*; *swurner* < *sfârnar; wunt* < *vânt; szwurlin* < *zvârli; wunete* < *vânătă; Vurfu Mundra* < *Vârfu Mândra; munkat* < *mâncat; mutse* < *mâță; mune* < *mână; septemune* < *săptămână*, ap. Bena 20—21; *munzell* < **mânz** Brenndörfer 35; *purts* < pârţ, id., 43; *murlin* < *mârli* id. 63 etc. — Ung.: *munyekar* < *mânecar, Magyar Nyelvőr*, XXIII 439; *monyator, munator* < *mânător*, ib. 438; *semunca (szamonca, szemonc, szémuncia, szelemonca, szelemunca, szelemuncia)* < *sămânță*, id., XXIII 529., etc.

[2] Totuşi cf. săs.: *bardasch, bordasch* < *bărdaș*, Brenndörfer 10; *dandscheln* < *tăndăli*, id. 15; *kaluger* < *călugăr*, id. 25; *kaput* < *căput*, id. 26; *mângelitse* < *mângăliță*, id. 33; *mâkó, mâku* „Maulaffe“ < *măcău*, ibid.; *wâiwod* < *voivod* id. 54 etc. — Ung. *kacsula* < *căciulă, Magyar Nyelvőr*, XXIII 99, *kalugyer* < *călugăr*, ib., 101; *karuca* < *căruță* ib., 102; *pakulár* < *păcurar*, ib. 483; *pakura* < *păcură*, ib., 483; *palacsinta* < *plăcintă*, ib. 483; *palajaș* < *plăiaș*, ib. 483; *panusa* < *pănușă*, ib, 483; *papusa* < *păpușă*, ib. 483 etc. Asupra rostirii *a-a* în loc de *ă-a* sau *a-ă* în româneşte cf. cele ce am scris în *Dacoromania*, III 480—1, apoi O. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1 p. 78 şi 103—4; Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919 § 25, p 55; Puşcariu, *Dacoromania* II, p. 65—68; G. Weigand. *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*, Leipzig 1904, p. 50.

[3] Cf. săs. *rebdan*, „ertragen“, < *răbdà, remeschitse* „Rest, Ueberbleibsel“ < *rămășiță, resbin, rizbin* „durchdringen, erreichen, erlangen, aushalten“ < *răzbi, resfetšan* „sich verstellen, unanständig benehmen“ < *răsfață, retetschin* „sich verirren“ < *rătăci*, Brenndörfer 44 etc. Ung. *rebdál* < *răbdà*; Damian 35; *rezsnyice* < *râjniță*, Damian, 36, etc.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

ceus" 380, *oborit* „dejectus" 356, *omoriture* „digestio" 357, *pogoritul* „descensus" 361, *rid* „rideo" 365, *rigeiesk* „eructo" 365, dar şi *regeiture* „eructatio", ibid., *Rim* „Roma" 365, *rime* „lumbricus terrae", *rimetor* „porcus", *rimuesk* „verto", *ris* „risus" 365, *rize* „tela vilis et lacera", *rizos* „lacer" 365, *rith* „nasus porcinus" 365, *riu* „rivus, fluvius" 365, *urit* „odiosus", *uritu* „odium", 379, *czerina* „arena", „ager", „terra" 333 etc.[1].

f) In cazul Anonimului, care scrie cu litere latine, poate fi o influenţă analogică[2], să intre în categoria particularităţilor de mai nainte, dar în nici un caz, „pur şi simplu, o ortografie bulgărească, imitată uneori şi de Sârbi", cum crede dl Bărbulescu[3], variarea lui **o** cu **u** în: *Agost* „Augustus" 326; *dolame* „tunica" 325; *csordar* 332; *kosetor* „suttor", *otrinde* „ideo" 358; *porav* 362; *murony* 354; *negucz* „negotior, convenio" 355; *shuvejesk* 373[4]. Forme normale pot fi: *kurastre* „lac tenue et novum" 349; *engrupetor* „defossio", dar *engrop* „sepelio, defodio" 337; *murar* „molitor", *murericze* 354, *purcar* „porcarius" 364, (*mer*) *rutilat* „(malum) orbiculatum" 352 etc.

---

[1] Cf. săs. *ameritich* „betrübt, niedergeschlagen" < *amărît*, Brenndörfer 9; *borin* < „brechen, ausgeben, büssen" < *borî*, id. 59; *urin* „hassen, überdrüssig werden", id. 53; *griu* Fuss 206 alături de *gruu* < *grâu*, Bena 23; *rintsə* < *rânză*, Kisch, *NWW.*, 126; *Strimba* < *strâmba*, Brenndörfer 72; *rind* „Reihe" < *rând*; *rima* „Regenwurm" < *râmă*, Möckesch 60, ap. Bena 20; *Riu mare* < *râu(l) mare*, Brenndörfer 71; *brinke* „Halsdrüsengeschwulst der Schweine" < *brâncă*, Brenndörfer 12; *brintsch*, „Stoss, Hieb" < *brânci*, id., ib.; *brinze, brinse* „Käse, Schafkäse" < *brânză*, id. 13; *Botrine* < *bătrâna*, Brenndörfer, 67, etc. — Ung. *riza* < *râză*, Damian 36, etc.

[2] O. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 89—90.

[3] *Fonetica alf. cirilic*, p. 50, ş. u.; *Arhiva*, XXXII, No. 1, p. 19.

[4] Cf. săs. *orden* < *urdă*, Brenndörfer 38; *bugatich* < *bogat*, id., 13, *burdej* < *bordei*, id., 14; *gulich* < *gol*, id., 21; *gusto* < *gustu(l)*, id., 21; *hurken* < *horcăi*, id., 23; *kukesch* < *cocoş*, id., 87; *mutşirlă* < *mocirlă*, id. 36; *purləgâr* < *purligar, potlogar*, id., 43; *purts* < *porţi*, plur. lui *poartă*, id., 43; *boj̄er, buj̄er* < *boier*, id., 12; *drobm, drum* < *drob*, id., 16, *flōr, flūr* < *fluier*, id., 18; *Fornika*, AAR., s. II. t. XXI. 226; *Furnika*, ib., 235; *Kolscher* = „Clucer". Hurm., XI, 830, etc. — Ung.: *banya, bonya* < *bună*, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 114; *bázsakora, bazsikura* < *batjocură ib.*, 168; *dujom* < *duium*, ib., 391; *ficsor, ficsúr, ficsir* < *ficior*, ib., 438; *kalcon (kálcon)* < *călţun*, id., XXIII, 101; *komonák. kumunák* < *comănac, ib.*, 101; *kompona, kompina* < *cumpănă*, ib., 201; *kukuci* < *cocuţă*, ib., 296; *nomilodik* < *nume*, ib., 442; *kusztora* < *kusztură*, Damian, 29; ciang. *cukoj* < *ciocoi*, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 248; *tukmál* < *tocmi*, Damian, 35, etc.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

g) Poate fi o simplă grafie care imită modelele latine din care s'au desvoltat cuvintele româneşti, o particularitate a rostirii vechi, ori o influenţă săsească — înlocuirea lui **e** cu **i**, şi invers: *argsent* 329 — *argsint* „argentum“ 328, *lecurics* 350 = „licurici“, *ierice* „triticum vernale“ 343 = „iriţă“, *mocserle* „lacuna“ 354 = „mocirlă“, *peperig* 359 = „pipirig“, *szareke* „textum ex pilis“ 366 = „sarică“; *borgil* „subterranea casa“ 331 = „bordel, bordeiu“, *kiltuì* „expendo“ 346 = „cheltuì“, *kipish* „conveniens“ 346 = „chipeş“, *tizedis* „decurio“ 374 (< ung. *tizedes*) etc.[1]

9⁰. Ca şi Saşii şi Ungurii, Anonimul consideră o seamă de plurale ca singulare şi le dă ca atari: *felcs* „maxilla, gena“ 338, *cujbure* „nidus“ 348, *laczur* „laqueus“ 349, *mare* „pomum“ 352 (evident = „mere“), *pirone* „clavus trabalis“ 360, *primure* „fimbria 363 (plur. lui *prim* < ung. *prém*), *rush* „rubus hortensis“ (plur. lui *rug*), *sejdacse* „pharetra“ 367, *stagur* „vexillum“ 371, *verdecz* „lignum viride“ 377, *kyutori* 349, *ologcs* „contractus, claudus 357; *trincs* „vinacium“ 375, *negsei* 355, *petrunshej* „petroselinum“ 360, *prash* „porus“ = *praz* < p.-sl. *prazъ*, *sengserecz* „sanguinaceum“ 367, etc.[2].

10⁰. Femininul îl consideră de masculin în: *berbecsore* „masculus“ 330[3].

11⁰. Ca şi streinii, Anonimul are o seamă de forme analogice greşite: *enfrumszetzesk* „exorno“ 337, *engrekeszk* „impregno“,

[1] Cf. săs. *Apold(ul) den schoß* ap. Bena 27; *piperik* < *pipirig*, Brenndörfer 39; *Greⁿdich* < *grind*, Brenndörfer 68; *Opreta*, Brenndörfer 70 etc.

[2] Vezi exemple săseşti la Brenndörfer 85, şi Bena 32—33. Aşa sânt: *brintsch* „Stoss, Hieb“ Br. 12; *burets* „Pilz, Waldschwamm“, id. 14; *butsch* „Ranzen, diecker Bauch“, id. 15; *klotsch* „Kuchen, Stritzel“, id. 28 (< rom. *colaci*); *nutsch* „Nuss, Walnuss“, id. 37; *opintsch* „Bundschuh, Spottname des Rumänen“, id. 38; *paputsch* „Schuh, Pantoffel“, id. 38; *werdets* „Klotz, auch Beiname des Rumänen“, id. 54; *dranits* „Schindel“, id. 60; *kratsewets*, Br. 62 şi *krasdawetz* Bena 32, ş. a. — Ungureşti: *berbécs* < *berbeci*, plur. lui *berbece*, *Magyar Nyelvőr*, XXII 168; *csercselye* şi *csercse*, *csörcsö* < *cercele*, *cercei*, plur. lui *cercel*, ib., 249; *kircséj*, < *cârcel* ori *cârceie*, id. XXIII 104; *katucs* < *cătuşi*, plur. lui *cătuşă*, ib. 103; *kurélye* < *curele*, plur. lui *curea*, ib. 296; actualul *lej* < *lei*, plur. lui *leu*, *bány* < *bani*, plur. lui *ban* etc.

[3] Cf. săs. „der *puika*“, „der *hora*“, „der *tschoakle*“, „der *brinse*“ şi „*pränts*“, „der *Botrine*“ alături de „die *lapte*“ etc. ap. Brenndörfer 87 şi Bena 32. — In ungureşte nu există gen, deci nu putem da exemple de acest fel din elementele româneşti intrate în ungureşte. Femininul *roaibă* a ajuns însă să însemneze o specie de cal în forma *rojba*, cf. ung. *pej-ló*. *Magyar Nyelvőr*, XXIII 488.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

engresszeszk 337, *enseleszk* „fallo, decipio“ 338, *fasureszk* „infascio, obvolvo“ 338, *szmulgeszk* „evello, eradico“ 370, *temejeszk* „fundo, seu fundamentum pono“ 374, *kercskedz* „strideo“ (mai nainte erà scris *kercskeiesk*). Ele dovedesc neîndemânarea în întrebuinţarea zilnică a limbii româneşti[1]. Intr' adevăr pentru Anonim limba românească, de şi o cunoşteà bine (a putut să-i fie limba maternă), nu erà limba literară şi de conversaţie în societatea cultă.

12⁰. Anonimul are şi derivate greşite de felul celor obişnuite în gura streinilor: *reietate* „malitia“ 364 şi *vajtet* „ululatus“ alături de *vejtat*, idem, 376[2].

13⁰. Influenţa grafiei latine se vede adese ori: *suppun* „suppono“ 373, *summe* „summa“ 373, *cservicse* „cervix“ 332, *Christinescu* 333, *gutte* „gutta“, *guttunar* 342, *shtincie* „scientia“ 371 etc.

14⁰. Avem la Anonim chiar şi o seamă de elemente germane care au trebuit să fie primite de la Saşi — unele probabil cunoscute de întreg poporul românesc din Ardeal în sec. XVII —, căci colonizarea Şvabilor în Banat a început numai la începutul secolului XVIII[3] şi influenţa acestora n'a putut să se manifeste nici atunci numai decât. Intr'adevăr Anonimul ştie de *Sas* „Saxo“ < ung. *szász*, *Saske* 366, *sesesk* „Saxonicus“, *Sesime* „Saxones“ de *Namcz* = „Germanus“ (= slav. *nemecz*), dar nu ştie încă de Şvabi.

Astfel de elemente sânt: *berbir* „tonsor, chirurgus“ 330 < *Barbier*, *berbirice*, evident „bărbieriţă“, ibid.; *bugle* „galla“ 330, identic cu modernul *buglă* „căpiţă de fân“ (Braşov) < săs. *bugəl*, idem (Lacea, *Dacoromania*, III 748); *fliske* „nauci, vilis, sordida“ 339, cf. săs. *flitš* „junges naseweises Frauenzimmer“, ap. Kisch,

[1] Găsim însă şi provincial forme de acest fel; cf. d. p. *omorăsc* = „omor“ ap. T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. LXVII şi 170/27; *coborăşte*, ibid. 75/49 etc.

[2] Pentru cel din urmă cf. săs. *woitân* < *văetà*, Brenndörfer 54.

[3] Cf. R. Fr. Kaindl, *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*, Gotha, 1907, p. 100—101; Szentkláray Jenő, *Mercy kormányzata a temesi bánságban*, Budapest, 1909, pp. 29—30, 33 ş. u.; Bodor Antal, *Délmagyarországi telepitések története*, Budapest, 1914, pp. 9—12. Românește avem asupra acestei chestiuni lucrarea rezumativă şi fără pretenţii ştiinţifice a dlui Traian Simu, *Colonizarea Şvabilor din Banat*, Timişoara, 1924, pp. 5 ş. u. O recensie asupra acestei lucrări făcută de Fr. Kräuter se poate ceti în *Korrespondenzblatt*, XLVII — 1924, Nr. 11—12. pp. 90—95.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Nösner Wörter und Wendungen, p. 47); *kuptusale* „subductura", *kuptuszeszk* „subduco vestem" 349 < **kaptuch* (cf. *Dacoromania*, II, 594—5), *modse* 353 < *Mode*; (cf. şi ung. *módi*); *shlog* 370 < *Schlag*; *shold* < săs. *Scholdər* = germ. *Schulter*; *shtrang* „funis" 372 < *Strang*; *shure* „horreum" 373 < *Scheuer* v.-săs. *schyrən*; *trincs* „vinacium" 375, cf. actualul *trinc* < *trinken*, al cărui plural considerat ca singular ar puteà fi; *trok* „pelvis, linter", *troke*, idem, 375 < *Trog*, săs. *trôχ*; *targe* „lectica" < *Trage*, poate *shtim* 371 < *Stimme*; *Tafte* 373 < *Taft*; *Verdunk* 377 < *Werdung*, ori, dacă trebue cetit *verbunc*, < *Werbung*; etc. Pot fi venite atât din săseşte, cât şi din ungureşte: *pleh*, *plehsor* 361 < *Blech* ori ung. *pléh*; *shpek* 370 < *Speck* ori ung. *spék*; apoi, cum am amintit, *hering* < *Hering* ori ung. *hering*; *shancz* „vallum, gyrus" 366 < săs. *Schonz* ori ung. *sánc*; etc.

15⁰. Se ştie că limba de conversaţie a tuturor cărturarilor români calvini din secolul XVII erà cea ungurească. Influenţa limbii ungureşti în acest timp erà atât de puternică, încât numeroase cuvinte ungureşti erau întrebuinţate în limba românească, care nu erà cultivată în şcoală, întocmai ca neologismele de astăzi. Nimic nu dovedeşte mai mult tăria acestei influenţe decât faptul că în acest timp, afară de sufixele ungureşti pe care le avem şi acum în limbă (*-şag*, *-şug*, *-şâg.* < ung. *-ság*, *-ség*; *-ău* < *ó*, vechiu *-ov*; *-ăluì*, *-eluì*, *-uluì* < *-ál*, *-el*, *-ul*; în parte *-aş*, *-ăş*, *-oş* şi *eş* < ung. *-ás*, *-os*, *-es*[1]), eram pe cale să mai primim şi altele. Astfel dl V. Bogrea (*Dacoromania*, III 803) a atras atenţia asupra lui *-ul* din *lupiul* „more lupino" din Anonim, p. 351. Cred însă că *lupiul* nu este singurul adverb de acest fel la Anonim. Probabil tot aşa mai sânt: *adesul* „frequenter", „adese" şi „ades", cum se adauge ulterior (326), *amenuntul* „minutatim" (327) şi *ararul* „raro" (328). Dacă în privinţa lui *amănuntul* am putea aveà oarecare îndoială, putându-se ca autorul Dicţionarului să-l fi înţeles şi scos greşit din construcţiile *pre amănuntul*, *cu amănuntul*, *de-amănuntul*, *cu de-amănuntul*, această îndoială nu se poate menţinea faţă de *ararul* şi *adesul* (cf. *Dicţ. Acad.*, I, p. 222, unde *ararul* se consideră de „forma articulată" a lui *arar*). Mai întâiu traducerea latinească ne arată clar că avem de a face cu adverbe. Articularea însă nu se poate face dacă *ades* şi *arar* sânt adverbe (*a* din *adesea* nu este articol!). S'ar puteà face numai dacă *rar* şi *des* ar fi simţite ca sub-

[1] Cf. G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Buc. 1916, pp. 285—6, 351.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

stantive determinate după prepoziţia *a* (cf. *a latul* ⌢, *a lungul* ⌢), ceea ce nu este cazul, cum ne arată în mod cât se poate de evident următorul exemplu pe care l-am întâlnit în Psaltirea lui Viski, ps. LIX, 4: „Cse'n vecsie va fi mila Domnuluj Pr'acseia kari legeturaj pezesk Si de Fet pre Fet tindesva mila Pr'acseja kari ku derept szluseszk luj kari a d e s z u l (= „ades, adese") legsej (= „legea-i") pomeneszk Si vojeszk dup'acseja a embla".

Cât priveşte pe *lupiul*, nu mai avem de ce să ne îndoim în existenţa lui dacă cunoaştem alte două derivate similare care se găsesc tot în Psaltirea lui Viski şi au fost relevate mai întâiu de Gr. Silaşi, *Transilvania*, VIII—1875, p. 161. Unul este *nebuniul* = „nebuneşte" din propoziţiunea: „Kend dzik assa n e b u n i u l Csine neva audzi kuventul csc tu Dumnedzeu bedsokuri" (ps. LIX, 4). Cellalt este *orbiul* = „orbeşte", pe care Silaşi îl citează din ps. LXXIX, 3, dar în copia făcută de el, pe care am cetit-o cu atenţiune, lipseşte. Se vede că la copiare a sărit peste pasajul care cuprindeà acest cuvânt[1].

Din cele ce am arătat cu privire la studiile lui Halici s'a putut vedeà că şi el vorbeà şi scrià mai mult şi mai uşor ungureşte decât româneşte. Şi aşa va fi făcut şi în graiul zilnic, mai ales că prietenii săi cei mai mulţi se recrutau dintre Unguri şi

[1] E greu de spus însă cum s'a făcut derivaţiunea acestor trei adverbe din urmă cât timp nu ştim sigur cum se rosteau: cu *i* ori cu *j*. In cazul că rostirea ar fi fost cu *j*, am puteà să ne gândim ori la muierea consonantei finale a radicalului, mai ales în *nebuniul* < *nebuny* = *nebun* (cf. ung. *kirlán* şi *kirlány*, *kerlány* < *cârlan*, *ketrán* şi *ketrány* < *cătran*, *buzogány* < *buzdugan*, *csokány* < *ciocan*, *csobány* < *cioban*, *limány* < *liman*, *kocsány* < *cocean*, *kurtány* < *curtean*, *mokány* < *mocan*, *tokány* < *tocană* etc.; apoi: *Korbuly* < *corbul*, *Raduly* < *Radul*, *mosuly* şi *mosuj* < *moşul*, iar prin rostirea lui *ly* ca *j*: *mutuj* < *mutul*, *brusztuj* < **brusztuly*, disimilat din *brusztur* sau *brusztury*, *kortuj* < *cortul*, *lunguj* < *lungul*, *prosztuj* < *prosztul*, *prunkuj* < *pruncul*, etc.), ori la alăturarea formei arhaice şi dialectale *-jul* a lui *-ul*, cu toate că aceasta se întrebuinţă de obiceiu numai în legătură cu cuvintele terminate în vocală (cf. Balassa—Simonyi, *Tüzetes magyar nyelvtan*, I, *Magyar hangtan és alaktan*, Budapest, 1895, p. 677). Dl Bogrea îl crede pe *lupiul* derivat din pluralul *lupii* + suf. *-ul* = „*ca lupii*" („cf. şi lat. *lupi ceu*, la Vergil, Aen., II, 355 = gr. λύκοι ὡς din Iliadă, XVI, 156") şi adauge: „Derivarea de la plural se explică prin necesitatea de a evită confuzia cu forma articulată de singular (*lupul*)" (*Dacoromania*, III, 803). Observaţia că ar puteà fi vorba chiar de un gen. latin *lupi* + suf. ung. *-ul* = *lupi* s. *lupino more* (*Dacoromania*, III, 803) am făcut-o incidental în legătură cu comunicarea dlui Bogrea, fără a adâncì chestiunea. Nu mai ţin deci la ea.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Saşi. Graiul său românesc deci trebue să fi fost plin de elemente ungureşti. Şi într'adevăr vocabularul Anonimului cuprinde foarte multe elemente ungureşti. Dl Iosif Popovici a dat în *Magyar Nyelvőr*, XXXVIII, p. 212-213 o listă a acestor elemente ale Anonimului. Această listă însă este departe de a fi completă, cuprinzând abiă un sfert (78) din ele. Voiu încercà deci să o întregesc în cele ce urmează, fără a aveà însă pretenţia de a fi recunoscut toate elementele ungureşti ale Anonimului şi de a nu fi omis nici unul, mai ales că m'am restrâns numai la etimologiile relativ sigure [1].

Pag. 326:

Adeu. Tributum. (< *adó*).
Afiom Herba soporifera (< *áfiom*).
Agresh. Omphax. Uva cruda. (< *egres*).

Pag. 327:

Ajke. — (< ung. *ajak*, pos. *ajka* „buză"; cf. şi ar., alb. *aĭkă* „smântână".
Akar. Sive. Vel. (< *akár*).
Akar kare. Quicunque. Quivis. (Cf. ung. *akárki, akármely[ik]*).
Alan. Contra. (< *ellen*)
Alensig Inimicitia. (< *ellenség*).
Alenisch. Inimicus. (< *ellenes*).
Alenzuiesk. Contradico. (< *ellenez* —).
Alenzuiture. Contradictio.
Aldemash. Donum. (< *áldomás*).
Alduiesk. Benedico (< *áld-*).
Alduit, -e Benedictus, -a.
Alduiture. Benedictio.

Pag. 328:

Anish. Anisum. (< *anis* < germ. *Anis, (Stern)anis).*
Aprod. Ephoebus. (< *apród*).
Ardal. Transilvania. (< *Erdő-el, Erde-el, Erdély*).
Ardelan. Transilvanus.
Arnyeu. Tectum currum. (< *ernyő*).

Pag. 329:

Babe. Obstetrix. (< *bába*).
Bacse. Frater maior natu. (< *bácsi*).
Ban. Prorex. (< *bán*, iar acesta din mong.-turc. *bajan*, „reich").
[*Belusagul.* Vanitas.] (probabil din *bölség, bőség* care ne-a dat pe *belşug*)

Pag. 330:

Benuesk. Doleo. (< *bán-*; cf. rut. *banuváty*).
Benuiesk Ago cum aliquo. Fracto.

[1] Observ că pe ĕ din ediţia Creţu îl redau în tot locul cu *e* deoarece deasupra lui *e* în manuscris nu are nici o valoare: indică numai că e vorbă de o vocală. Nu citez apoi pe toţi autorii etimologiilor date, mai ales dacă ele se găsesc în dicţionarele etimologice ori în lucrările privitoare la elementele ungureşti ale lui Alexics, Mândrescu şi A. Scriban, precum şi în lucrarea citată a lui I. Popovici. Am citat numai câteva etimologii mai grele date în vremea din urmă. Altfel aş fi mers prea departe pentru cadrele restrânse ale acestui studiu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Curam gero. (< *bán*; cf. rut. *banuváty*).
Bentuiesk. — (< *bánt*, „a supără“; cf. rut. *bantuváty*).
Bentuitor. —
Beseu. Iniuria. [Contumelia]. (< *bosszú*).
Beter. Sane. (< *bátor*).
Blotor. Homo nauci. (< *botor* „dumm, tölpisch, einfältig“ + *botlik*, cu care este înrudit, <**botlor* <**blotor*[1]; ori < ung. *botor*+*bleg*, ori + germ. *blöde*, „prost“, „bleg“).
Bicsluieszk. Aestimo. (< *becsülni*).
Bicsluieszk. Aestimo.
Bicsluit. Aestimatus.
Bicseu. Aestimatio. (< *becsü*).
Bicsulat. Honor. Aestimatio. (< *becsület*).
Bios. Fertilis. (Derivat din *biu* „bogat, mănos“ < *bő*).
Biosime. Fertilitas.
Bir. Tributum. (< *bér*)
Birar. Tributorum exactor.
Biruieszk. Possideo. Vinco. (< *bir-*).
Birish. Mecenarius. (< *béres.*)
Bike. Taurus (< *bika*, deci deosebit de *bic* < srb. *bik*, idem.).

Pag. 331:

Bogye Cumulus. Acervus (< *boglya*).
Bobone. Praestigiae. Superstitio. (< *babona*).
Bobonitoare. Superstitiosa. Praestigiatrix.
Bobonesk. Superstitionibus utor.
Bushlueskume. Conturbor. (< *búsul-*).
Bushluiesk. Conturbo. (< *búsul-*).
Bushluitor. Conturbator.

Pag. 332:

Csaklie. — (< *csáklya*).
Cseluieszk. Decipio. Fallo. (<*csal*).
Cseluitor, -e. Deceptor, -trix.
Cselarnik, -e Fallax.
Cseluiture. Deceptio.
Cselshag. Deceptio. Fallacia. (< *csalóság*).
Csebeluieszk.- (<*csábul-*; Lacea, *Dacoromania*, III, 741—2).
Csebeluitor. —
Csebale. (cf. *Csebeluiesk*).
Csemer. — (< *csömör* < slav. *čemerъ* „Gift“, „Magenkrampf“).
Csemerlueskume. Nauseam contraho. (< *csömöröl-*, *csömörl-*).
(*Csireshe*) *oltone.* (< *oltvány*)
Csishme. Cothurnus. (< *csizma*).
Csishmeshike. (ap. Popovici: *Csishmeshice*). Cothurnaria.
Csorde. Grex. (< *csorda*).
Csordar. Pastor gregis.
Csont. Oss, ossis. (< *csont*).

Pag. 333:

Csuber. (< *csöbör*, *cseber*, iar acesta < slav. *čьbrъ*)[2].
Czekle. Beta. (< *czékla*).
Czekle albe. Beta alba.

[1] Dl Bogrea se gândeşte la *bodor* „crispus“ şi citeşte *blodor*, *Dacoromania*, I, 269.

[2] *Csukure*, pentru care cf. ung. ardelenesc şi nou *csukor*, *csokor*, după părerea dlui Puşcariu este un derivat din lat. *ciccŭlus (< ciccus =

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Czekle roshie. Beta rubra.
Czipou. Libo. (< *czipó*).
Cziprosh. Cyparissus. (< *czipros, cziprus [fa]*).
Czondre. Bracca. Vile indumentum rusticanum, (< *condra*, din care este şi săs. *Zondər*; cr. *candra*; slov. *candra, cundra*; rut. *cundre, cundry*; čeh. *cundra*; pol. *cądra* etc.).

Pag. 334:

Delie. Luxum amans (< ung. *deli, delia* = *dalia* „tapfer", „ansehnlich", „vortrefflich").

Pag. 335:

Diak. Latinus. Studiosus. (< *deák*, ori slav. *dijakъ*, idem, iar acesta < gr.-med. διάκος = διάκονος).
Diekutz, diminutivum.
Diecseshte (ap. Popovici greşit *Diecsishte*). Latine.
Dike — (< lat.-ung. *dica* „dare", „contribuţie").
Diseu — (< *gyűszű*, sec. *dëszű dészű* „degetar", „năpârstoc").
Dugh. Foetor. (< *dög*).

Pag. 336:

Enduluiesk. — (< *indul-*).
Enduluieskume. —

Pag. 338:

Fál. Genus. (< *-féle*).
Fel. Genus. (< *féle*).

Pag. 339:

Feshtik. — (Probabil < *festék* „văpseală", nu *fâştic!*).
Fig. Ficus arbor. (Mai curând din ung. *füge* > *figă* „smochină", „Feige", iar din acesta *fig* „smochinul", decât din lat. fīcus, -um > ar. *h'ic, h'ică*; megl. *ic, icău*).
Fige. — (< *füge* „smochină", „Feige").
Firiz. — (< *fürész* „ferestrău").
Fodormente. Mentha. (< *fodorménta* s. *fodormenta*[1] „mintă creaţă").
Fodormenta kaluluj. Calamintha
Font Libra. (< *font*).
Frenczush. Gallicus morbus. (< ung. *franczos* „frănţos", propriu „franţuzesc", < *francz*).
Frenszusheskume. Gallico morbo inficior.
Frenczushit. Gallico morbo infectus.

Pag. 340:

Gend. Cogitatio (cf. ung. *gond*).
Gendesk. Cogito.
Gencsesk. — (< *gáncs* „nod";

gr. κίκκος „capsula de sămânţă a rodiei"). Balassa—Simonyi, *Magyar tüzetes nyelvtan, I. Magyar hangtan es alaktan*, p. 134, însă îl aduce în legătură pe ung. *csokor* cu ug. *sъgъrъ*. — *Csucs* poate fi identic cu ung. *csúcs* „vârf", „pisc", rezultând amândouă dintr'un plural al lui *ciucă*; cf. şi ung. *csuklyon, csukjon* < rom. *ciuc, ciucă* „Bergspitze, Bergkann", ap. I. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, p. 296.

[1] Cf. şi V. Bogrea în *Dacoromania*, I, 269, unde însă s'a tipărit greşit *fodormenthe*, în loc de *fodorménta, fodormentha* s. *fodormenta*.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

cf. *gâncsol* = propriu „a căutà nod în papură“, „a pune piedeci“; „a dojenì“, „a mustrà“).

Gencsale. —

Gerash. — (< *garas* „monetă veche“).

Gereshice. — (< *groşiţă* < *groş* [< germ. *Groschen* s. < pol. *grosz*] modificat subt influenţa ung. *garas*).

Pag. 341:

Groſ. Comes liber. (< *grót*).

Gsingash. Delicatus. (< *gyengés*).

Gsingesheskume. Delicatus reddor.

Gsingeshie. Delicie.

Pag. 342:

Gyolgs. Syndon (< *gyolcs*).

Gsuiesk. — (Identic cu mod. *gioì*, probabil < ung. *gyön* , *gyün-*, *jön-*, < rad. *gyöv-*, *gyüv-*, *jöv-*; cf. *kigyön-*, *kigyün-*, *kijön-* „venir à bout“, „auskommen“).

Guler. Collare (< *gallér* [< germ. med. *gollier*, *goler*,] iar acesta din lat. collarium, cf. şi săs. *galər*, *gąlər*; ceh. *golar*, *goller*, *goler*; slov. *golír*, *golier*).

Gyontar. — (< *gyontár* „Electrum“ „Agtstein, Bernstein“; ori < *gyantár* „Vernix“, „Fürniß“).

Gyöngy virag. Lilium convallium (< *gyöngyvirág*).

Ham. Lorum. (< *hám*).

Hareng. Campana (< *harang*).

[Harfe. Psalterium.] (< *hárfa*, iar acesta < germ. *Harfe*).

Hasne. Utilitas. (< *haszon*).

Heberluiesk. — (< **habarol-* < *habar-* „a amestecà“, „a vorbì încurcat“, „a gângăvì“).

Heberluitor. —

Hejduk. Hajdo. (< *hajdú*, plur. *hajduk*, poate prin bulg., srb., rut., pol. *hajduk*).

Heidukame. Hajdones.

Hejducsesk. Hajdonicus.

Hejducseshte. Hajdonice.

Hemush. Cadus pellionis (< *hamus*, *hamvas* „groapă cu cenuşă pentru tăbăcirea pieilor“).

Hemushesk. —

Hemushit. —

Herbeluiesk. (cf. ung. *hörpöl-*, *hörböl-* „a sorbì“).

Herbeluit. —

Herengeseu. Campanator. (< *harangozó*).

Hergany. Cucurbita [Vel *Bosztán*] (Cf. *hârgaiu* „vas în care se fierbe mămăliga“ < *hârgău* < ung. *hirgó*, cu schimb de sufix).

Hering. Halix (< *hering* < germ. *Hering*).

Heshie. Pellix (sic) agnina tenerrima, pro gucsma (Poate < rad. ung. **has-*, cf. *hasad* „a crăpà, a se despicà; a se sfăşià“, *hasít-*, „a crăpà, a despicà, a sfăşià, a spintecà“; mod. = *hărşie*, *harşie*).

Hesnuiesk Prosum. (< *hasnă*).

Pag 343:

Hinteu. Carpentum. (< *hintó*).

Hojse (Hasdeu citeşte: *Hojte*). Longurio. (< *hossza*).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Homok. Sabulum. (< *homok*[1]).

Pag. 344:

Ishpan. Castellanus. Comes. (< *ispán*).

Kanye. Milvus. (< *kánya* < slav. *kaňa*; cf. şi srb. *kanja*).

Kapte. Crepita. (< *kapta, kaptafa*).

Kedar. Victor. (Cf. ung. *kádár*, idem; „*Kade.* Cadus" însă poate să fie de altă origine, v. *Dicţ. Acad.* I[II], fasc. 1, p. 14).

Kelcsig. Sumptus. (< *költség*; cf. rut. *kel'čy'k*, *kel'čyg*).

Kelemar. Mercator. Institor. (< *kalamar*, *kalmár*, idem; cf. Lacea, *Dicţ. Acad.*, t. I[II], p. 48).

Pag. 345:

Kelemarisch. Atramentarium. (< *kalamáris*).

Kelitke. Cavea. (< *kalitka*).

Kemerash. Camerarius. (< *kamarás*).

Kemuke. Damascenus. (< *kamuka*; cf. *camhă*, *canfă*, < slav. *kamcha*).

Keput. Porta. (< *kapú*, acuz. *kapút*).

Ke[le]rabe. — (< *kalarábé* = germ. *Kohlrübe*).

Kerike. Rotula. (< *karika*).

Kerikedz. Roto.

Kerikat. Rotatus.

Ketane. Miles. (< *katona*).

Pag. 346:

Ketenie. Militia.

Kiczelie. Praecinctorium (< ung. *kecele*, *köcöle*, *köcölöje*, *köcölye*, idem, Szinnyei, *M. Tsz.*, I 1078).

Kilin. Seorsim. (< *külön*).

Kiltuiesk. Expendo. (< *költ-*; cf. rut. *keltuvaty*).

Kiltuiale. Expensa.

Kin. Cruciatus. (< *kín*).

Kinuesk. Crucio. (< *kin*; cf. rut. *kinovaty*).

Kinuieskume. Crucior.

Kincs. Thesaurus. (< *kincs*).

Kip. Imago. (< *kép*; cf. rut. *kip*).

Kipzuiesk. Conjicio. (< *képez-*).

Kipzuiture. Conjectura.

Kipisch. Conveniens. (= *chipeş* < *képes*).

Kireu. — (< *kérő* „peţitor").

Kishereu. — (< *kisérő* „însoţitor").

Kjuze. — (< *kőz*).

Klotosesk. — (Probabil identic cu mod. *a se coltosi* I. Dragoslav, *Icoane vechi şi noi*, p. 8. < ung. *költözni* „a se mută").

Koberluiesk, Praedor. (< *koborol-*).

Koberluitor. Praedator.

Koberleu. Praedo. (< *koborló*).

Koboz. Lyra. (< *koboz*; cf. mod. *cobuz* < rus. *kobyzъ*, tat. *kobuz*; *cobză* < rus., rut., pol. *kobza*, la origine toate din turc. *kopus*).

Kocsie. Currus equestris. (< *kocsi*; cf. bg. srb., slov., rut. *kočija*).

Kocsish. Auriga. (< *kocsis*; cf. rut. *kočiš*).

Kocsishesk. Aurigam ago.

Koczke. Os. (< *koczka* „alea,

[1] Pentru *homoc* cf. mai întâiu Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, p. 61, precum şi V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 269.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

tessera", „Würfel", probabil în jocul de arşice).

Pag. 347:

Koleshe. — (< *köles* „meiu"; cf. şi srb.-cr. *kuli'eš*, bg. *kul'áša*, rut. *kul'iš, kułeša*, rus.-alb. *kul'eš*, pol. dial. *kulesz*, rus, *kylága*, rus.-alb. *kułaha*).

Koloshvar. Claudiopolis. (< *Kolozsvár*).

Koncs. Frustum. (< *konty* „Haarbund der ungarischen Frauen", iar acesta < it. *concio*; cf. şi rut. *kontja*, *kontj*, srb.-cr. *kónđa*, slov. *koni*).

Kontush. — (Probabil din ung. *köntös* „Gewand, Kleid"; dar cf. şi bg. *kontóš*, srb.-cr. *kuntoš, kontuš, kuntuš*, slov. *kontúš*, ceh. *kontuš*, pol. *kontusz, kuntusz* < rut. *kóntuš, kúntuš*, rus. *kýntyšъ, kýntьšъ*, care sânt parte din ung. *köntös*, parte din turc. *kontoš*).

Korbacs. Scutica. (< *korbács*; ar puteà fi venit însă şi din turc. *kyrbač* prin srb.-cr. *korbač*; cf. şi slov. *korbáč*, pol. *korbacz, karbacz*, rut. *karbač*, alb. *gərbátš*, ca şi rom. *gârbaciu*, şi bulg. *gъrbač*).

Koruj. Nisus. (< *karoly*).

Koshare. Corbis. (< *kosár*)[1].

Koshtéj. Castellum. (< *kastély*).

Krakeu. Cracovia. (< *Krakó*).

Pag. 348:

Kulcsér. Claviger. (< *kulcsár*).

Kulduiesk. Mendico. (< *kold(ul)-*; cf. şi srb.-cr. *koldujem, koldovati*, slov. *kolditi, koldovati*).

Kuldush. Mendicus. (< *koldus*).

Pag. 349:

Labe. Pes. (< *láb*).

Lade. Cista. Arca (Probabil ung. *láda* < germ. v. *Lade*; cf. şi srb.-cr. *lad*, slov. *lada* ceh. dial. *łada*, pol. *lada*).

Ladicze, idem. (Diminutivul lui *ladă*; cf. şi srb.-cr. *ladica*).

Laksche. — (< *laksa* = *laska* „tăeţei, tocmagi, toşmagi, macaroane").

Ladicsore. Cistula. Arcula (v. *Ladicze*).

Pag. 350:

Lekuiesk. Habito. (< *lak* —)

Lekuiture. Habitatio.

Lekshag. Habitatio. (**lakság*).

Lempash. Lampas. (< *lámpás*).

Lempeshel. —

Leshuesk. Insidior. (< *les-*).

Lesh. Insidiae. (< *les*).

Leterne. Laterna. (< lat. *laterna* prin ung.).

Levente. Effeminatus. (< *levente* „cavaler").

Pag. 351:

Lipan. Piscis. *[Lepény-hal]*. (Popovici citeşte *Lipian*. Am dat

[1] Ca sens este deosebit de p.-sl. (bg., srb.-cr., rut., pol., slov.) *košara* „Hürde, Schafhürde"; cf. însă slov. *košár* „runder Handkorb" şi s.-cr. *košar* „Fischkorb".

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

aici acest cuvânt pentru apropierea pe care o face însuşi autorul. Totuşi fonetismul ne arată mai curând origine slavă; cf. srb.-cr. *lipan, lipen;* slov. *lipan*, ceh. *lipan, lipań, lipeń*, pol. *lipień*).

Lipiny. — (< *lepény* „tortă, pogace; plăcintă"; cf. srb. *lepinja*, ceh. *lepenj*).

Loding. (< *lóding* „Pulverpfanne an den Flinten", iar acesta < germ. *Ladung*).

Logosh. Lagassinum, oppidum Hung. Inferi[oris] (< *lugas*).

Lugseu. Lixivum. (< *lúgsó*).

Pag. 352:

Megyeleu. Convivium natale. (< *májoló*, idem, Szarvas-Simonyi, *NytSz.*, I 666; cf. lat. *maja* „obstetrix").

Mereu. Rectus. sive *Mereje.* Recta (< *merő*, v. *merev* „starr, steif"; cf. V. Bogrea, *Dacoromania*, I 270—1).

Pag. 353:

Mereiesk. — (< *mereu*).

Meshter. Magister. Artifex. (< *mester*).

Meshtergrinde. — (< *mester-gerenda*).

Meshteresk. Magistrum ago. Artificium (*sic.*) (< *meşter*).

Meteringe. — (< *matring, motring*, „Strähne"; cf. şi *farmatring* „Schwanzriemen").

[Mistujesk. Conquiesco]. (< *emészt-*).

Misshe. Missa. (< *mise*).

Mod. Modus. Politia (< *mód*).

Modosh. Politicus. (< *módos*).

Mohor. Herba in millio crescens (< *mohar, muhar*; cf. srb. *muhar* etc.).

Mohorit. Violaceus. (< *mohor*).

Mokan. Famulus. Rusticanus. (Probabil un derivat al radicalului *mok-*, pe care-l întâlnim în ung. *móka*- 1⁰. „glumă, şagă"; 2⁰. „om nebunatic, glumeţ, cf. şi *mókás* „glumeţ, nebunatic" şi *mokál-, mokázik* „a glumi, a face nebunii", şi care ar fi putut da un **mokó* > rom. **mocău*, iar cu schimb de sufix *mocan*, ca şi *bădăran* < *bădărău* < *badaró* etc. Această etimologie pare a o probă sensul de „mojic, prost, grosolan, bădăran" al lui *mocan.* Ungurescul *mokány, makány* însă este < rom. *mocan*).

Motrok. Stupidus. Bardus. (< *motrok* „mut", „mutul", ap. Szinynyei, *MTsz.* I 1485).

Mozomajne. Spectrum. Terriculamentum. (<**mozomány* < *mozogmány*, cf. şi *mozogány* „om mare şi puternic" < *mozog-* „a se mişcă", ap. Szinnyei, *MTsz.* I 1487).

Mozgosesk. Moveo. (< *mozgosit-*).

Mer muskelaricz. Malum Apianum Muscatellum (< *muskotály* + suf. *-arić*).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Pag. 355:

Nedragsy. Caligae (< *nadrág*).
Nedregsej. Caligulae.
Nemesh. Nobilis. (< *nemes*).
Nemeshesk. Nobilis.
Nemesheskume. Nobilitor.
Nemeshesk, -e. Nobilitaris.
Nemeshie. Nobilitas.

Pag. 356:

Neramcse. Malum aureum (< *narancs*).
[Koperseul. Tumba. Sepulchrum]. (< *koporsó*).
Nosa. Eia. Agedum. (< *nosza*, idem).
Nust. Mardus. (< *nyuszt* „mustela martes").

Pag. 357:

Ocsocs. Palea. (cf. ung. *ocsú, ocsó* „curături, diresături; codină, rosături, fărâmături").
Oke. Causa (< *ok*, cu suf. pos. *oka*).
Okosh. Prudens. (< *okos*) [1].
Oioj. Oleum. (< *olaj*; cf. şi srb. *olaj*, rut. *oloj* alături de forma slavă *olej* care ne-a dat pe *olei, uleiu*).
Olos. Italus. (< *olasz*).
Olosesk. Italicus.
Oltar. Altare. (< *oltár*).
Omestesk. Digero. (< *emészt-*).
Omestiture. Digestio.

Pag. 358:

Orbancz. (< *orbáncz* „Erysipelas, gutta rosacea" „Rothlauf, Rose").
Oshkole. Schola. (< *oskola* = *iskola*).
Otalm, Defensio. (< *otalom* = *oltalom*).
Otelmezuesk. Defendo. (< *otalmaz-* = *oltalmaz-*; la Popovici greşit *Otelmetuiesk).*
Palos. Gladius. (Probabil < ung. *pallos*; cf. şi srb. ceh. *palош*).
Pante. (Neputând fi vorba de *pantă* < fr. *pente*, cu siguranţă avem de a face cu ung. *pánt* „canthus", „eiserne Radschiene", „Binde", el însuşi venit din germ. *Band*; cf. şi săs. *Bant*).
Pantzir. Lorica (< *pancér* „Brustwehr", iar acesta din germ. *Panzier, Panzer*).
Pare mushketaricze. Pirum Apianum. (< *muskotály* + suf. *-arit*) [2].

Pag. 359:

Peharszek. Abacus (< *pohárszék*) [3].
Pepiros. Papyrus (< *papiros*)

[1] Urmează după Creţu *Olak*, după Popovici *olah*. Cred că cel dintâiu are dreptate. Erâ imposibil ca Anonimul să se fi oprit la fixarea şi traducerea înţelesului lui *oláh*.

[2] Urmează *Pecsine.* Assatura. Ar puteà fi < ung. *pecsenye* tot aşa de bine ca şi < slav. *pečenъ, pečenь, pečenije. Pecskeiesk,* care urmează după el, precum şi însăşi forma cuvântului aratâ mai curând origine slavă.

[3] Cf. şi *parsec,* ap. Alexics, *o. c*, p. 88 şi Mândrescu, *Elemente ungureşti în limba română.* Bucureşti, 1892, p. 96 (la Braşov *parseichiu,* com. S. Puşcariu).

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Perkan. — (< *párkány* „margine").
Pershol. — (< *pârjoli*).
Persholesk. (cf. *perzsel*, dar şi ar. *pârjală, pârjăli* > slav. **pržalo* < *pržiti* rom. *prăji*).
Perteluiesk. — (< *pártol-* „părtini").
Perteluitor. —

Pag. 360:

Petrunshéj. Petroselinum. (Din lat. = gr. πετρόσελινον, prob. prin ung. *petrezselyem;* cf. şi ceh. *petr(u)žel*).
Pilde. Exemplum. Figura. Symbolum. Proverbium. (< *példa*).
Pilduiesk. —
Pint. Pinta, Urna. (< *pint, pinta* „mensura liquidorum, continens sextarios quatuor").
Pinkosh. Pentecoste. (< *pünkösd*).

Pag. 361:

[*Plapan.* Paplan.] (< *paplan*).
Plenteluiesk. Planto. (< *plántál-*).

Pag. 362:

Por. Rusticanus (< *pór*).
Poshte. Cursor (< *pósta*; cf srb. *pošta*, rus. *počta*, pol. *poczta, poszta* etc.).
Potok. Torrens. (Poate fi tot atât de bine < ung. *patak*, ca şi < slav. *potokъ*, din care derivă şi cuvântul unguresc.
Primure. Fimbria. (Plural sau singular reconstruit din *primuri*, pluralul lui *prim* < *prém*, iar acesta din germ. *Bräme*).
Probe. Proba. (< *próba*; cf. şi germ. *Probe*)
Probeluesk. Probo. (< *próbálni*).
Prokator. Causidicus (< *prókátor*, iar acesta < lat *procurator*).
Prokatorie. —

Pag. 364:

Ratot. Frixum. (< *rántott*).

Pag. 365:

Resteu. — (Evident „Vorsteckholz", < *eresztő*).

Pag. 366:

Rute. Ruta. (< *ruta(fű)*. cf. mgs. *rûtâ*, mod. *Raute*, lat. *ruta*, gr. ῥύτη).
Sajke. Graculus. (< *szajkó*).
Shalye. Salvia (< *zsálya*).
Shalye selbatike. Ambrosia.
Shalitru. Nitrum. (< *salétrom*).
Same. Ratio. Aestimatio. Summa (< *szám*).
Bag en same. Aestimo.
Shancz. Vallum. Gyrus. (< *sáncz*; cf. şi săs. *Schônz*).
Shargul. — (< *sárga* „galben").
Sas. Saxo. (< *szász*).
Saske. —

Pag. 367:

Sebeiesk. Sartorius. (der. < *sabău*).
Sebeiaske. Sartoria.
Sebeu. Sartor, (< *szabó*).
Sekuj. Siculus. Scythulus. (< *széköly, székely*).
Sekuiesk. Siculicus.
Sekriny. Sepulchrum. (< *szekrény*).
Selate. Lactuca. Sallata (*saláta*).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Selash. Hospitium. (< *szállás*).

Seleshluiesk. Hospitor. (< *szállásol-*).

Pag. 368:

Sesesk. Saxonicus. (cf. *Sas*).

Sesime. Saxones.

Sidalme. Convicium. (<*szidalom*).

Siduiesc. Convicior. (< *szid*).

Siduitor. Conviciator.

Simpur. Sulphur. (Poate fi atât din ung. *szompor*[1] cât şi din srb. *sumpor* < p.-sl. *sumporъ*, idem).

Shirag. Exercitus. (< *sereg*).

Sir. Instrumentum. (< *szer*).

Shishak. Galea. (< *sisak*).

Pag. 369:

Skoboz. Lyra. (cf. *koboz*).

Pag. 370:

Shod. Stultus. Facetus. (Din evr. *schôţeh* „Narr", venit însă nu prin slavul *šutŭ* „nugator", cum credeà Cihac, II 391 şi Şăineanu, *Dicţ. Univ.*, s. v., ci, cum bănueşte A. Scriban, *Arhiva*, Oct. 1923, p. 285, prin ungurescul *sod*, idem, pe care-l găsim atestat mai întâiu într'un manuscris din sec. XV[2], apoi in Codicele de la Érsekujvár scris la 1530-1 şi în *Cartea de cântece* a lui Hofgreff din sec. XVI, ap. Szarvas-Simonyi, *M. Nyt. Sz.*, II 1585. Ungurescul *sod* este deci de aceeaşi vârstă şi de aceeaşi origine cu germanul *Schudde, Schaute, Schote* „geck", „alberner lächerlicher Narr", „schlechter Mensch", care se găseşte mai întâiu în 1575, cf. Weigand, *Deutsches Wb.*, ed. 5, vol. II, Giessen, 1910, col. 687 şi Kluge, *Et. Wb. d. deutschen Sprache*, ed. 8, Strassburg, 1915, p. 387. Provincial se mai întrebuinţează ung. *sod* şi astăzi. Astfel îl găsim atestat în Moldován G., *Alsó vármegye monográphiája*, I, Aiud, 1899, p. 805: „s o d: tréfás, bolondos". De aceeaşi origine pare a fi săs. *schotchəs* „schief", krumm", *schotchą gŋ* „schief gehen", atestat la Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, Bistriţa, 1900, p. 144. Substantivul *şótie* „poznă, păcălitură, trăznaie, scrinteală, faptă rea", ca şi derivatele acesteia *şotiòs* şi *şotièr*, cum bine a observat Cihac, l. c., nu pot fi despărţite de *şód*, **şot* (cf. germ. *Schote*) nici ca formă, nici ca sens).

Sokacs. Cocus. (< *szakács*, iar acesta < p.-sl. *socačь*).

Sokash. Consuetudo. (< *szokás*).

Soldush. Primus author. (< *szo-*

[1] I. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, crede că cuvântul unguresc este din sârbeşte.

[2] Cf. I. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, p. 189—191, unde cuvântul unguresc este considerat ca venit din româneşte.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

vados, szvados, szavatos, szovatos [1]).

Shold. Stipendium. (< *zsold*; cf. şi pol. *żołd*, ceh.-slov. *žold*, *žoud* < germ. *Sold*).

Sholtar. Psalmus. (< *zsoltár*).

Sotya Satan. (Dacă trebue cetit cu *s*, cum arată cuvintele între care se găseşte, cf. ung. *szottyan* — „a se ivi pe neaşteptate"; *szoty* „om bătrân şi slăbănog").

Pag. 371:

Spenyor. Hispanus. (< *spanyol*, cu confundarea lui *l* cu *r*, obişnuită atât în săseşte, cât şi în ungureşte la primirea elementelor streine).

Spenyoleshte. Hispanice. (< *spanyol*).

Spenyoresc. Hispanicus.

Pag. 371:

Spikinard. Spicinardus (< *spikinárd* „lavandula latifolia", germ. „Spikanard").

Pag. 372:

Suduiesk. vide *Siduiesk* (<*szíd-*).

Pag. 373:

Suke. Consvetudo. (< *szok-*; cf. şi *szokás*, idem).

Sukluiesk. Consvesco. (< *szok-*).

Suclui(tu)re. Consuetudo.

Summe. Summa (ung. *summa*, lat *summa*)

Table. Tabula. (< *tábla*).

Taler. Talerus. (< *tallér*, iar acesta < germ. *Taler*)

Talpe. Planta. Crepita. (< *talp*).

Tarkony, Pirethrum. (< *tárkony*).

Teblucze. Tabella. (< *tablă*).

Tegle. Later. (< *tégla*).

Tekush. Vagina (< *tokos*).

Telmacs. Interpres. (Poate fi atât din ung. *tolmács*, cât şi din slav. *tlъmačь*, din care derivă şi cuvântul unguresc).

Telmecsuiesk. Interpretor. (< *tălmaciu*).

Telneskume. Convenio. [Occuro, Obvio] (< *talán*, vechiu *talám* < *találom*, „forsan, forsitan, fortasse, forte", care a trebuit să dea **tălăni*, şi, cum îmi atrage atenţia dl Puşcariu, prin sincoparea lui *ă* aton din silaba penultimă, *tălni*, cu sensul grecescului τυγχάνω, deci mai întâiu de „a fi s. a se află din întâmplare, a se întâmplà, a se potrivì, a se nimerì [2]", apoi de „a se întâlnì din întâmplare", „mit Jdm. zusammentreffen, zusammenkommen [3]", în sfârşit

[1] Cf. I. Bogdan, *Documente moldoveneşti în arhivul Braşovului*, p. 28 şi *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, vol. II, p. 603 unde se dau formele *sodăş* şi *sodâş*. *Solduş* este născut din forma **soŭduş*.

[2] Cf. Şi *ce rău mi s'o tălnit* (=„ s'a întâmplat"), *Fecior de căsătorit Ne-a hi musai prohodit . . .*, T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. 70/21.

[3] Cf. *Cu tine de m'aş tălni*, *Trei zile Mi-aş povesti. . .*, T. Papahagi, o. c., p. 15/24.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

activ, „a întâlni", „Jdn. treffen, begegnen". Ung *talál-*, la care trimite Tiktin, *DRG.*, 834, ne-a dat pe *tălălui* „a întâlni" şi „a află").

Telniture. — (< *tălni*).

Pag. 374:

Telpeluiesk. — (< *talpal-* „a pune, a bate talpă").

Telpig. — (Nu e probabil că avem de a face cu ung. *talpig* < *talp-ig* „până la talpă", „cu desăvârşire", „cu totul", la care se gândeşte Tiktin, *DRG.*, 1554. Mai de grabă trebue să pornim de la forma ardelenească şi maramureşeană *tălpic, tălpică* atestată de Weigand în *Şez.*, VIII, 147, iar aceasta se poate reduce la ung. *talp-ék* „cuiu sau lopăţeà pentru talpă", „cuiu sau lopăţeà de pus pe ea talpa piciorului", de-aici 1⁰. „călcător, piciorong, piciorag, scândureauă, potnog, ponog", numit şi „iapă" sau „schimbătoare" la războiu, cf. Damé, *Term.*, 135; 2⁰. „scândurică târâită cu piciorul care stârneşte peştii", „scâlceà", s „scâlcează", cf. *Şez.*, IV, 114; 3⁰. „petecul cu care se cârpeşte talpa opincii", *Gr. Băn.* şi 4⁰. „baiera de jos de la ismene, ce se pune subt talpă", *Rev. crit.-lit*, III, 172. Avem în limbă atât pe ung. *talp* > *talpă*, cât şi pe *ék* > *ic* „cuiu lătăreţ, la un capăt mai gros, la altul mai subţire, întrebuinţat la crăpatul s. despicatul lemnelor", „pană". *Ic(ă)* din *tălpic(ă)* a fost considerat de sufix şi modificat în *ig(ă)* subt influenţa unor cuvinte terminate în *-ig* s *-igă*: *cârlig, catalig(ă)* s. *catarig(ă)*, *verigă* etc.[1], cf. şi *durigă* „rotiţa scripetelui" < *dură* „roata scripetului", *scărigă* „scărică", < *scară*. *Ic(ă)*, considerat ca sufix, a fost schimbat cu sufixul *-eţ* în *tălpeţ*, Damé, *Term.*, 134 şi 21, 22; cu *-iu* în *tălpiu* Gr. Băn.; cu *-iş* în *tălpiş(ă)* Damé, *DRF.*, H. III, 378, în Covurluiu; cu *-iţă* în *„tălpiţă* la talpa saniei", Damé, *Term.*, 22, care însă ar puteà fi şi un diminutiv al lui *talpă*. Formele feminine *tălpică* şi *tălpigă* sânt singulare reconstruite din pluralul *tălpici* şi *tălpigi*).

Temenye. Thus. (S'ar puteà explicà din o formă *tömény, töminy* = *tömjén* = p.-sl. *тьmijanъ* = gr. θυμιάμα, lat. *thymiama*, atestată la Szinnyei, *MTsz.* II, 785; cf. *bosorcaie* < ung. *boszorkány, budâiu* < *bödöny* etc. Totuşi cf. megl. *tămoṇă*, fapt care-l face pe dl

[1] Cf. ***Eu i-oiu pune catalige Şi-a ajunge la tălpige***, Marian, ***Sat.*** 24; ***Nu ajunge la tălpige De nu i-oi pune cârlige***, Jarnik-Bârseanu, ***P. pop.***, 435.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, p. 13, să derive dr. *tămâie*, din un lat. *thymaneum < thymĭāma; cf. şi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, Buc. 1925, p. 110, care mai relevă că ar. θιμίαmă vine direct din gr. θυμίαμα).

Tenyer. Discus. Orbis. (< *tányér*).

Teneu. — (< *tanú* „martor").

Tengelicze. — (< *tengelicz* „Fringilla carduellis", „Stieglitz", „Disterfink").

Ternacz. Porticus. (Poate fi tot aşa de bine din ung. *tornácz*, ca şi slav., cf. n.-slov., cr., slc. *trnac*).

Tetar. Tartarus. (*tatár* < slav. *tatarinъ*, fem. *-rka*).

Tetarke. — (< *tatárka* „Polygonum fagopyrum", „hrişcă").

Teteresk. Tartaricus. (< *tătar*).

Teteredz. — (*tataroz-* „a repară, a drege, a tocmi"; „a peteci, a cârpi")

Teu. Stagnum. (< *tó*).

Teushror (l. *-shor*). — (Derivat din *tău*).

Timischore. Themisvarium. Themisiopolis. (< *Temesvár*).

Tinyer. Discus. Orbis. (< *tányér*).

Tinte. Atramentum. (< *ténta* < germ. *Tinte*).

Tiuke. Cucurbita. (< *tök*; cf. p.-sl. *tyky*).

Tizedish. Decurio. (< *tizedes*).

Toble. Asser. (< ung. *tapló, topló* „fomes", „Zunder"; cf. germ. *Döbel* „Zapfen").

Pag. 375:

Tolcser. Infundibulum. (< *tölcsér*).

Toldeu. — (< *toldó* „petec").

Tormak. Nasturcium. (cf. ung. *torma* „hrean", „Nasturtium", „Cardamum").

Toth. Sclavus. (< *tót*).

Totesk. Sclavonicus.

Toteshte. Sclavonice.

Pag. 376:

Turbolye. Gingidium. (< *turbolya* „cerfoiu, chervel, turiţă mare", „Chaerophyllum").

Vame. Telonium. (< *vám*).

Vamesh. Teloniator. (< *vámos*).

Vameshie. —

Varosh. Rubeus. (< *vörös*, Bogrea, *Rev. Ist.*, V, 1919, No. 6—7, p. 132, nota 3, ori din *varos*, *varas* „pustulosus, ulcerosus", „grindig", „râios, bubos").

Vegash. — (< *vágás*).

Veleu. — (< *válú, vályú* „troacă").

Vemuiesk. Decimo. (< *vamă*, iar acesta < ung. *vám*).

Veroshatek. — (cf. *Varosh*).

[*Venujala.* Suspicio.] (= *bănuală* < *bán-*).

Vigh. Exitus. (< *vég*).

Vigh. Pécia. (Probabil acelaşi cu cel de mai nainte).

Pag. 378:

Viole. Viola. (< *viola*).

Visheu. — (< *véső* „daltă").

Pag. 379:

Uricseskume. Hereditor. (cf. *uric*).

Uricsesk. Haeredito. (cf. *uric*).

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Urik. Haereditas. Patrimonium. (< *örök*).

Zemalcz. Crusta. (< *zomalc* = *zomânc* < gms. *Smalz*).

Zemelczuiesk. Incrusto.

Zemelczuiture. Incrustatio.

Pag. 380:

Zgeu. Uterus. (< *zugó* „mitra scroafei", după o comunicare a dlui G. Giuglea, făcută la Muzeul Limbei Române din Cluj).

Zobale. Frenum. Lorum. (< *zabola*).

Zob. Avena. (Poate fi atât de origine ungurească, cât şi slavă; cf. ung. *zab* „Hafer"; bg. *zob* „Körner, Nahrung"; rut. *zob* „Haber" şi „Kropf"; srb. ceh. *zob*, idem.).

NB. E cuvânt unguresc *alakor* „Spelta, Tenkel", din Ac'ausul de la sfârşit, derivând din rom. *alac(ul)* s. **alacru*.

Am îngrămădit atâtea argumente pentru posibilitatea identităţii lui Halici cu Anonimul din Caransebeş. Totuşi până la siguranţă par'că mai pluteşte o mică umbră de îndoială din pricină că n'am putut identificà definitiv scrisoarea, iar dintre oraşele în care şi-a petrecut Halici tinereţea, în cadrele Dicţionarului nu se pomeneşte decât Sibiiul şi Caransebeşul. Aiudul şi Orăştia lipsesc. Să fie o simplă întâmplare ori să fie aceeaşi pricină pentru care Aiudul a fost uitat şi din testamentul lui Halici?[1].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Un rezumat al acestui studiu a fost comunicat Congresului Filologilor Români din Bucureşti în ziua de 14 Aprilie 1925.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

ANEXĂ.

Testamentul lui Mihail Halits de Caransebeş, 31 Octomvrie 1674.

In Nomine Patris, Filii et Spiritus S. Individuæ, æternum adorandæ Trinitatis. Amen.

Én, karánsebesi Halits Mihály, öregebbik idvezült karánsebesi Halits Mihálynak fia és egyesegyedül maradott örököse, bizodalmasan adom tudtára mindeneknek, akiknek illik ez tulajdon testamentális kezemirása rendiben, hogy mivel Isten segitségéből az felső országokra igyekezem, itthon való dolgaimat jó karban hagyni akarván, hogyha holtom történnék is azonban idegen országban utolsó akaratom mindenemről fenn maradjon, mindennemü egyetmásimat és bonumimat igaz lajstromban jó rendben vévén, az lajstromot külön pecsételve az tőlem költ testamentális levelemben szarvas cimerü öreg pecsét alatt includálván a szebeni tanácsházban az becsületes szebeni tanács és nevezetesebben az mostani méltóságos szebeni királybiró ur által tétetlem be idegen országban jártamban valamiképpen történt és megbizonyosodott holtom után im ez megnevezendő legatariusok számára.

Illyén lakó Jón Szimion feleségének, Pejka Katalin asszonynak (kivel atyafi gyermek vagyok) és posteritásinak hagyom az Vajda Gáspár uramnál álló hosszu festett lábas nagy ládámban lévő festett kisebb ládát benne lévő egyetmásostól az lajstrom szerint.

Karánsebesben lakó Géra Miklósnak (kivel atyafi gyermek vagyok) és Tar N. asszonynak és posteritásoknak hagyom a szebeni Vajda Gáspár urnál álló

In numele Tatălui, al Fiului şi al Duhului Sfânt, al Treimei celei nedespărţite şi vecinic de cinstit. Amin.

Eu Mihail Halici de Caransebeş, fiul şi singurul moştenitor al fericitului Mihail Halici de Caransebeş senior, cu încredere aduc la cunoştinţa tuturor, cărora se cuvine, pe calea acestei scrisori proprii a testamentului mieu, că, deoarece cu ajutorul lui Dumnezeu mă pregătesc să merg în Ţările-de-sus, voind să-mi las lucrurile de-acasă în bună rânduială, chiar şi dacă mi s'ar întâmplà însă moartea în ţară streină, să-mi rămână voinţa din urmă asupra tuturor, cuprinzându-le în bună ordine într'un tablou adevărat, tabloul, sigilat deosebit şi închis în scrisoarea cu testamentul mieu subt vechiul sigil cu marca cerbului, l-am depus prin Ilustrul Domn jude regesc din Sibiiu, dacă mi s'ar întâmplà cumva şi mi s'ar adeveri moartea umblând prin ţări streine, pentru legatarii care se vor numi.

Pentru soţia lui Ion Simion din Ilia, Catarina Peica (cu care sânt rudă), şi urmaşii ei las lada mai mică, văpsită, care se găseşte în lada cea mare, văpsită, cu picioare, de la Domnul Gaşpar Vaida, împreună cu lucrurile care se găsesc în ea, după tablou.

Lui Nicolae Ghera, locuitor în Caransebeş (cu care sânt înrudit) şi soţiei lui, N. Tar, şi urmaşilor lor le las lada cea mică albă, nevăpsită, neîncuiată din lada cea mare, văpsită, cu picioare, de la Domnul Gaşpar Vaida, împreună

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

hosszu festett lábas nagy ládámban lévő fehér festetlen kisebb, záratlan ládámat benne lévő egyetmásostól az lajstrom szerint.

Alvinczen lakó Horvát Gábornak (kivel atyafi gyermek vagyok) és posteritásinak hagyom a szebeni Vajda Gáspár uramnál álló hosszu festett lábas nagy ládámban az két kisebb ládán felül lévő férfi s asszony köntösöket a mellette lévő egy paplannal együtt lajstrom szerint; item az alvinczi örökségemet annak levelivel.

A szászvárosi scholának hagyom a Vajda Gáspár urnál álló hosszu fehér lábas nagy ládámban a két kisebb ládán felül lévő szünyögöket (= szönyegeket) és Luts János uramnál álló egyetmásomban lévő egy vég nagy abroszt és egy nagy készitett asztalra való szarvasbőrt lajstrom szerint. Item az egész bibliotécámat mindennemü könyveimmel. Item a szebeni Luts János uramnál álló egyetmásos öreg ládámban lévő ón s réz eszközöket vagy edényeket a scholának conviviumbéli solemnitási szükségére, mint a szünyögöket a scholának solemnitási ornamentumára, lajstrom szerint. Item a lajstromban felirt ezüst poharakat a scholának conviviumbéli solemnitási szükségére. Item a lajstromban felirt arany s ezüst marhámat és minden pénzbeli bonumimat mindennemü másnak nem testált levelemmel és jussommal.

Mely szászvárosi schola számára rendeltetett bonumim felől való dispositióm ez:

I., Hogy ljóllehet még ez mai napiglan senkinek is csak egy pénzzel sem vagyok adós, az idvezült atyám uram is senkinek semmivel nem maradt adósa és senkinek semmije (az két vagy hácu lucrurile care se găsesc în ea, după tablou.

Lui Gavril Horvat din Vinţul-de-jos (cu care sânt înrudit) şi urmaşilor lui le las conteşele[1] bărbăteşti şi femeieşti, împreună cu plapoma, care se găsesc, afară de cele două lăzi mici, în lada cea mare, lungă, văpsită, cu picioare, de la Domnul Gaşpar Vaida din Sibiiu, după tablou.

Şcoalei din Orăştie îi las covoarele din cele două lăzi mai mici din lada cea mare, lungă, albă, cu picioare, de la Domnul Gaşpar Vaida şi, dintre lucrurile care se găsesc la Domnul Ioan Luts, un vig[2] de feţe de masă mari şi o piele de cerb pentru o masă mare, după tablou. Asemenea întreaga bibliotecă cu cărţile mele de tot felul. Asemenea vasele de cositor şi de aramă din lada cu deosebite lucruri de la Domnul Ioan Luts din Sibiiu, după tablou, şcolii pentru trebuinţele de la convivii[3] şi solemnităţi, întocmai ca şi covoarele pentru ornamentaţii solemne. Asemenea păharele de argint din tablou şcolii pentru trebuinţele de la convivii[3] şi solemnităţi. Asemenea obiectele de aur şi argint din tablou şi ori ce avere în bani, împreună cu tot felul de scrisori şi drepturi netestate altuia.

Dispoziţia privitoare la averea lăsată şcoalei din Orăştie îmi este următoarea:

I. Că (cu toate că până astăzi nu sânt dator nimănui cu nici un ban, nici fericitul tată-mieu n'a rămas dator nimănui cu nimic, şi nimănui nu i-a rămas nimic la mine şi la tatăl mieu [afară de două ori trei cărţi numite în tablou], ci totul este câştigul nostru propriu, drept, dat de Dumnezeu), da-

[1] Manta lungă şi îmblănită.
[2] Val.
[3] Oşpeţe, mese sărbătoreşti.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

rom lajstromban megnevezett könyven kivül) nincsen énnálam, az atyámnál sem maradt, hanem maguk tulajdon, Istentől gratificaltatott igaz keresményünk minden] ha az felső országokban megszükülvén valami pénzt vagy egyebet találok kölcsön és hitelben felvenni és holtom után igaz chirographiumommal azt megkeresik a creditorok, tehát csak a szászvárosi schola számára hagyott bonumimból mind egészen, mind emberségesen fizettessék meg, a több legatariusim semmit se fizessenek.

II., Hogyha semmit kölcsön és hitelben nem veszek fel, és igy senkinek semmivel nem lészek adós, tehát a schola számára hagyott semminemü bonumom (az mi nem ezüst) el ne adassék, hanem tartassék meg a specificált ususokra.

III., Hogy az ezüst és pénzbeli bonumok első summájokban megmaradjanak, azt el ne költsék, hanem vagy interesre adattassanak ki jó helyre eső erős módjával (mint tekintetes Bethlen János ur az enyedi 10 alumnusi számára pénzt adat ki interesre), avagy inkább valami annyira való jószág vagy malom, vagy egyéb utánuk hasznot hajtó medium vétessék azokon bizonyos számu deákoknak táplálására, tartására az város öreg deákin vagy studiosusin kivül.

Mely szászvárosi schola számára hagyott bonumim felől való megnevezett dispositiómnak megtartására, jure kényszerithetem és kényszeritem is az că, fiind strâmtorat în Ţările-de-sus s'ar întâmplà să iau împrumut ori pe credinţă bani ori alt ceva şi după moartea mea, cu adevăratul mieu chirograf[1] ar cere creditorii să li se restitue, aşadar să se plătească totul şi omeneşte numai din averea lăsată şcolii din Orăştie, ceilalţi legatari să nu plătească nimic.

II. Dacă nu voiu luà nimic împrumut şi pe credinţă şi astfel nu voiu fi dator nimănui cu nimic, deci orice avere lăsată pentru şcoală (ce nu este argint) să nu se vândă şi să se ţină pentru întrebuinţarea specificată.

III. Că averea în argint şi bani să rămână în suma ei originală, pe aceea să nu o cheltuiască, ci ori să o dea pentru camătă în loc bun şi bine (cum a dat bani cinstitul Domn Ioan Bethlen pe seama a 10 alumni din Aiud), ori mai bine să se cumpere ceva moşie ori moară, ori alt mijloc de adus interese pentru alimentarea unui anumit număr de elevi, afară de elevii sau studenţii vechi ai oraşului.

La ţinerea dispoziţiei numite privitoare la averea lăsată şcolii din Orăştie cu dreptul pot sili şi silesc, în numele lui D-zeu celui viu şi a dragostei faţă de Isus Hristos, atât pe cinstiţii cuvioşi predicatori ai Orăştiei, cât şi pe întreg cinstitul Sfat al Orăştiei.

Lui Mihail Străjan, locuitor în Orăştie, îi las minteanul mieu de felendreş[2]

[1] Manuscris.

[2] Postav fin de Lund; cf. cele ce am spus despre acest cuvânt în *Dacoromania* III, 715—716. Deoarece Dl Iorga (*Rev. Ist.*, X—1924, No. 10—12, p. 306) se îndoeşte în posibilitatea explicării date acolo, adaug aici că avem documente care ne dovedesc sigur că la noi se aducea postav de Lund: „15 ulnas viridis panni Lyndisch vocati boyaronibus honorandas, quattuordecim ulne Londisch" (Hurm. XI, 793); „Ideo rogamus pannum londensem coemere" (Hurm., XV 496, a. 1553; dl N. Iorga notează: „De Lund"); „5 Ehlen Failandisch" (*AAR.*, s. II, t. XXI, 283); „item quatuor ulne *braun Londes* (N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, [*Socotelile Bistriţei*], p. 28, unde în notă se explică „Postav de Lund").

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

élő Istenre és a Jézus Krisztusnak szerelmére mind a tiszteletes szászvárosi prædicatorokat ökegyelmeket, mind pediglen az egész becsületes szászvárosi tanácsot.

Szászvároson lakó Strásán Mihálynak hagyom a szebeni Csiszár Ferencz uramnál hagyott fajlandis deák mentémet s ezüst kapcsos dolmányomat.

Az mostani fejérvári páter Sebesi Miklós uram gondviselése alatt lévő karánsebesi Kretzul Jánosnak (kivel atyafi gyermek vagyok) hagyom az Luts János uramnál álló egyetmásas nagy ládámban lévő ládámban való bársonyos lodingomat; item a szép szkofiumos kanitza övet; item egy drágakövekből csinált olvasót; item egy velnetzi viaszgyertyát.

Szebeni Frank Bálint ur fiacskájának, Gyirkónak hagyom az két réz kalamárist; item az nem szkofiumos kanitza övet; item a két abrosz szinü kendőt. Leánykájának pediglen egy tükröt, egy festett fakalánt, négy uj ruhatisztitó seprűt és kilenc selyem gombot, ujat kötésest.

Fejérvárott lakó pápista Lengyel Jánosné asszonynak mint elég közel való nénémnek vagy posteritásinak hagyom az egy kis abroszban lévő két uj, tarkán szőtt párnahéjat az két nagy hosszas vég kékkel szőtt kendőt.

Mostan fejérvári páter Sebesi Miklós uramnak nékem maternus avunculusomnak hagyom az két bojtos kendőt, egy jó lepedőt, egy nagy vég abrosz rágot (sic) és Csiszár Ferencz uramnál lévő két jó, tiszta bőr vánkosomat.

Kézdivásárhelyi Kováts Mihály uramnak, p. t. tordai scholamesternek mint kedves barátomnak hagyom az nagy bokor papucsot kapczástól.

şi dulama cu copcii de arg'nt, lăsate la Domnul Francisc Csiszár din Sibiiu.

Lui Ioan Creţul din Caransebeş (cu care sânt înrudit), care este în îngrijirea paterului din Bălgrad Nicolae Sebesi, îi las, din lada cu deosebite lucruri de la Domnul Ioan Luts, lodingul[1] tras cu catifeà; asemenea frumosul brâu de caniţă[2] cu scufie; asemenea un rosariu făcut din pietri scumpe; asemenea o lumânare de ceară de Veneţia (?).

Copilaşului Domnului Valentin Franck din Sibiiu, lui Gircu, îi las două călimare de aramă; asemenea brâul care nu este din caniţă cu scufie; asemenea cele două ştergare de coloarea feţei de masă. Iar fetiţei acestuia o oglindă, o lingură de lemn văpsită, patru perii de haine nouă şi 9 nasturi de argint, noi, cu găitane (legători).

Soţiei papistului Ioan Lengyel din Bălgrad, ca unei mătuşi destul de apropiate, ori urmaşilor ei, îi las cele două feţe de perină nouă, ţesute pestriţ, care se găsesc într'o mică faţă de masă, cele două viguri mari, lungi de ştergare ţesute cu albastru.

Actualului pater din Bălgrad, Nicolae Sebesi, unchiului mieu după mamă, îi las două ştergare cu ciucuri, un cearşaf bun, un víg mare de [flori? = „virágot"?] feţe de masă şi cele două perini de piele, bune, curate, care se găsesc la Domnul Francisc Csiszár.

Domnului Mihail Kovács din Kézdivásárhely, p[leno] t[itulo] magistrului şcolii din Turda, ca unui sărac scump prieten îi las perechea mea de papuci mari cu obiele cu tot.

Domnului Benedict Csefei, p. t. magistrului şcolii din Vurpăr, ca unui

[1] „Thecula pulveraria", „pulverarium". „Pulverphanne an den Flinten" vas de ţinut praful de puşcă.

[2] „Cingulum textum", cingătoare ţesută; cf. srb., *tkanica*, idem, slov. *tkanica* „panglică, peteà".

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

Csefei Benedek uramnak, p. t. borbereki scholamesternek mint szegény kedves barátomnak hagyom a szebeni Csiszár Ferencz uramnál lévő jó paplanomat.

Kapossi Pál uramnak, p. t. fejérvári pædicatornak hagyom az egy uj, széles terhelő szijat egy varrott uj hevederrel egy ruhában.

Alvinczen lakó vitézlő karánsebesi Kalina János uramnak mint kedves jóakarómnak hagyom az Luts János uramnál á'ló egyetmásos nagy ládámban lévő mindennemü eddig nem specificált és másnak nem testált alább való egyetmásomat.

Csiszár Ferencz urami számára maradjon az őkegyelménél hagyott, másnak nem testált, itten nem specificált minden egyéb egyetmásom: szép derékalj hajastól, két párna hajastól, egy uj pokrócz az ládában és tonnában lévő egyetmásokkal együtt.

Ezt az tőlem minden bonumim felől költ testamentális levelemet az idegen országban jártomban történt mindenképpen megbizonyosodott holtom után kérhessék és vehessék ki az megnevezett szebeni tanácsházbél, primario az tiszteletes szászvárosi papok ôkegyelmek, secundario az becsületes szászvárosi tanács. Hogyha pediglen az Isten életben haza hoz engem, senki semmit se prætendálhasson az felül megemlitett dolgokhoz és bonumimhoz, semminemü legatariusom ellenem se szólhasson felőle és ez az testamentum irritum légyen.

Kérem pediglen alázatosan s bizodalmasan az Ur Jézus Krisztusra és lelkük idvességére az egész tisztelendő és becsületes szebeni tanácsot közönségesen és személyenként, kiknek istenes gondviselése alatt hagytam s biztam im ez testamentális levelemet és bonumim registrumát, hogy ez testamentális levelemet és bonumim registrusărac scump prieten îi las plapoma mea cea bună care se găseşte la Domnul Francisc Csiszár din Sibiiu.

Domnului Pavel Kapossi, p. t. predicatorului din Bălgrad, îi las cureaua cea nouă, lată, grea, cu o cingătoare nouă cusută într'o haină.

Viteazului Domn Ioan Calina de Caransebes, locuitor în Vinţul-de-jos, ca unui iubit binevoitor îi las tot ce nu s'a specificat până aici din lada cea mare cu deosebite lucruri, care se găseşte la Domnul Ioan Luts, şi lucrurile de mai jos neatestate altora.

Pe seama Domnului Francisc Csiszár să rămână toate lucrurile lăsate la Dumnialui, netestate altuia, nespecificate aici: o salteà frumoasă cu păr, două perini cu păr, un ţol (pocruţ) din ladă şi deosebite lucruri din bute.

Acest testament, care priveşte toate lucrurile mele, după ce mi se va fi adeverit în tot chipul moartea întâmplată cu prilejul umblării mele prin ţări streine, să-l poată cere şi luà de la casa numitului Sfat din Sibiiu, în rândul întâiu cuviosii preoţi ai Orăştiei, în rândul al doilea cinstitul Sfat al Orăştiei. Dacă însă Dumnezeu m'ar aduce acasă în viaţă, nimeni să nu poată pretinde nimic din lucrurile şi bunurile amintite mai sus, nici un legatar al mieu să nu poată vorbi împotriva mea despre ele şi acest testament să fie zădărnicit.

Rog umilit şi cu încredere, în numele lui Isus Hristos şi pe fericirea sufletului lor, pe întreg Onoratul şi Cinstitul Sfat al Sibiiului, împreună şi în particular, îngrijirii bune a căruia mi-am lăsat şi încredinţat testamentul şi registrul bunurilor mele şi averea mea numită de pe la gazdele amintite, că după moartea mea, întâmplată umblând prin ţeri streine, adeverită în tot cih-

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07

mát, és megnevezett szállásimon lévő megnevezett bonumimot idegen országban jártomban történt, mindenképpen megbizonyosodott holtom után adják, bocsássák ökegyelmek adatván azokat és bocsátván a tiszteletes szászvárosi papoknak és becsületes szászvárosi tanácsnak kezében istenesen, nehézség nélkül; hogy a tiszteletes szászvárosi papok és becsületes szászvárosi tanács præsidiálván convocáljanak az feljebb megnevezett minden legatariusomat egy bizonyos napra és helyre, és ökegyelmek kinek-kinek szolgáltassák tőlem deputált legatumját kezében jó lelkiismérettel, az tőlem megirt dispositióm szerint. Mely istenes jó cselekedetét és munkáját az tisztelendő és becsületes szebeni tanácsnak az Uristen respublicajoknak virágzó állapotban való megtartásával és lelkük üdvösségével megjutalmaztatja, jutalmaztassa is az Atya, Fiu és Szentlélek Uristen, kinek ajánlom ökegyelmeket és mindeneket. Amen.

Actum-datum Cibinii anno æræ Christianæ 1674 die 31 Octobris.

Idem, qui supra:
Michael Halicius de Karánsebes m.p.

Vo: Turris fortissima Nomen Domini, ad eam confugiet justus.

Erős torony az Urnak oltalma, oda folyamodik az igaz.

Din afară: A.1712. die 4 Julii aperta per nos infrascriptores specialiter ad id deputatos ad instantiam reverendi atque clarissimi domini Michaelis Vásárhelyi pastoris Szászvárosiensis et nobilis domini Petri Simon, inclyto magistratui Cibiensi factam. Cibinii anno et die ut supra.

M. Zékelium, notarium m. p.
Andream Goekely m. p.
Johannem Zeivert m. p.

pul, să le dea, să le libereze Dumnialor, dându-le şi lăsându-le cinstiţilor preoţi ai Orăştiei şi în mâna Cinstitului Sfat al Orăştiei, cum se cuvine, fără greutate; că, prezidând cinstiţii preoţi din Orăştie şi Cinstitul Sfat al Orăştiei, să convoace pe toţi legatarii miei numiţi mai sus într'o zi şi într'un loc anumit, şi Dumnialor să predeà fiecăruia în mână cu bună conştiinţă legatul lăsat de mine, după dispoziţia scrisă de mine. Care faptă şi osteneală prea bună a Cinstitului şi Onoratului Sfat al Sibiiului Dumnezeu o va răsplăti cu ţinerea în stare înfloritoare a oraşului lor şi cu fericirea sufletului lor, să o şi răsplătească Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt Dumnezeu căruia-i încredinţez pe Dumnialor şi pe toţi. Amin.

Făcut-dat în Sibiiu în anul erei creştine 1674, ziua de 31 Octomvrie.

Cel de mai sus:
Ss. *Mihail Halits* de Caransebes.

Vo.: Turris fortissima Nomen domini, ad eam confugiet justus.

Turn puternic este numele Domnului, în acela scapă dreptul.

Din afară: S'a desfăcut în 4 Iulie 1712 prin noi mai jos iscăliţii anume delegaţi pentru acest scop la cererea Cinstitului şi Onoratului Domn Mihail Vásárhelyi, pastorul din Orăştie, şi a nobilului Domn Petru Simon, făcută Măritului Magistrat al Sibiiului.

Sibiiu în anul şi ziua de mai sus.

ss. M. Zekelius, notar.
ss. Andreas Goekelyi
ss. Johannes Zeitvert

Originalul în Arhiva Colegiului reformat Kún din Orăştie (Nr. 1. a. — 1674).

N. Drăganu.

BDD-A14720 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07